

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XIV. évfolyam
2004/1.

A TARTALOMBÓL

A haderőreformot befolyásoló külső feltételek és hatások

Az MK biztonságpolitikai környezete

Nemzetközi migráció és biztonság

A magyar légierő és a típusváltás

A haderőreform stratégiai kérdései

Honvédségi foglalkoztatáspolitikai

A haderők fejlesztésének kérdései

A vezetés helye a honvédség átalakításában

A haderőfejlesztés gazdasági tervezéséről

Határ menti rendőri együttműködés tapasztalatai

A túlélőképességet biztosító műszaki rendszabályok

A társaság hírei

A tanulmányok szerzői

Dr. Deák Péter nyá. ezredes,
az MTA doktora

Demkó Attila tanácsos,
HM VPF

Dr. Hajma Lajos nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Jároscsák Miklós ezredes,
PhD

Dr. Kovács Tibor mk. alezredes,
PhD

Dr. Krizbai János ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Oroszi Antal nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Padányi József mk. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Pekó József nyá. ezredes,
egyetemi docens

Dr. Sallai János hőr. alezredes,
PhD, az RTF osztályvezetője

Dr. Seebauer Imre nyá. alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Szabó József nyá. vezérőrnagy,
az MTA doktora

Dr. Szabó A. Ferenc egyetemi tanár,
a történelemtudomány kandidátusa

Varga Mihály nyá. alezredes,
újságíró

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
SZABÓ JÓZSEF,
a társaság elnöke

A folyóirat szerkesztőbizottsága:

Elnök:
NAGY LÁSZLÓ,
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:
Barna Géza,
Bertalan György,
Kádas Géza,
Király László,
Kovács István,
Kovács Tibor,
Oroszi Antal,
Pataky Iván,
Pekó József,
Várhegyi István.

Szerkesztőbizottság és kiadó:

1581 Budapest,
Hungária krt. 9–11.
Tel.: 432-9000/29-684 mellék
A mellék HM vonalon
közvetlenül hívható.

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

Internetcím:
<http://www.zmne.hu/kulso/mhtt>

Nyomdai előkészítés
és gondozás:
BAUSZ Kft.

Nyomtatta:
Nagy és Társa Kft.

ISSN 1215-4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XIV. évfolyam

1. szám

2004. március

Tartalomjegyzék

Deák Péter:	Haderőn kívüli feltételek és hatások a Magyar Honvédség reformjában	3

BIZTONSÁGPOLITIKA

Demkó Attila:	A Magyar Köztársaság biztonságpolitikai környezetének változásai	17
Szabó A. Ferenc:	Nemzetközi migráció és biztonság	27

HADTUDOMÁNY–HADÜGY

Szabó József:	A magyar légierő és a típusváltás	39
Pekó József:	A haderőreform néhány stratégiai kérdése	53
Krizbai János:	Kihívások előtt a honvédség foglalkoztatáspolitikája	68
Hajma Lajos:	Új tendenciák a haderők fejlesztésében	76

VEZETÉS – KIKÉPZÉS

Seebauer Imre:	A katonai vezetéselmélet a védelmi felülvizsgálat tükrében	87

VÉDELEMGAZDASÁG

Jároscsák Miklós:	A haderő-fejlesztési kísérletek gazdasági tervezésének tapasztalatai	99

RENDVÉDELEM

Sallai János:	Németország határ menti rendőri együttműködésének tapasztalatai	108

FÓRUM

Kovács Tibor:	A túlélőképesség fokozásának műszaki feladatai . . .	115
Oroszi Antal:	Hadtudomány-történeti unikum	123
Padányi József:	Egy könyv margójára	125

A TÁRSASÁG HÍREI

A Magyar Hadtudományi Társaság Szakértője cím megújításának és odaítélésének rendje	127
Változások a szerkesztőbizottság összetételében	131

A HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG ÜLÉSE

Varga Mihály:	Milyen lesz a XXI. századi Magyar Honvédség?	132

Deák Péter

Haderőn kívüli feltételek és hatások a Magyar Honvédség reformjában

A haderő-átalakítás, miután az államszervezet, az intézményrendszer jelentős eleméről van szó, kisugárzik az egész társadalomra. Az ilyen nagy és jól strukturálható formációk kettős kapcsolatban vannak a külső és a belső környezettel. Egyfelől az adott rendszerre, elemeire, alrendszerre és ezek kapcsolatára dinamikus meghatározó erőként hatnak azok a belső törvényszerűségek, folyamatok, amelyek a rendszer missziójából, outputjaiból, input fogadóképességéből erednek, mint ahogy az egyes elemek, alrendszerek információs és együttműködési, illetve érdekvizonyai is. A determinánsként ható, külső közegből érkező meghatározó tényezők az adott rendszerre vonatkozó követelmények, tehát az alaprendeltetés, az alkalmazás mennyiségi és minőségi paraméterekben jelentkező tartalma, valamint a körülmények, amelyek egy része objektív, másik csoportja szubjektív – politikai jellegű intézmények esetében tehát döntés. Ezeket csoportosítja a szerző azon haderőn kívüli feltételek, hatások és lehetőségek – tényezők – közé, amelyek a haderő átalakítását, reformját jelentősen befolyásolják.

A „hagyományos” tömeghadseregek radikális átalakulásának, és az azokat felváltó modernizált véderők alapstruktúrájának kérdése valamennyi demokratikus országban és a fejlett piacgazdaság társadalmában objektíve napirenden lévő kérdés.

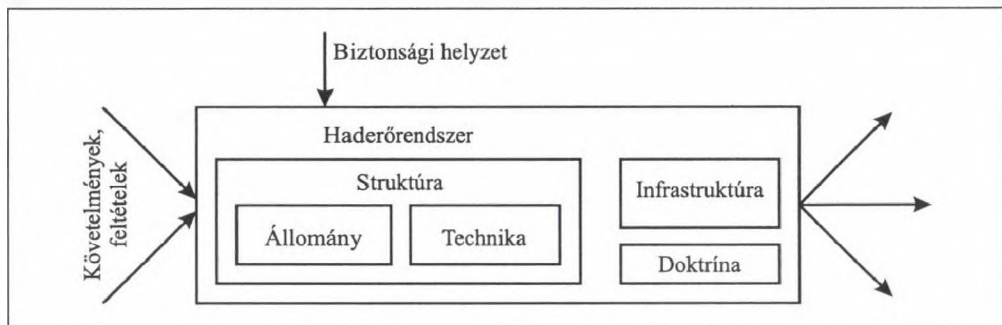
A hidegháború éveiben a hadügy sok változáson, fordulaton ment keresztül, ami szinte minden modern állam hadseregében átszervezéseket, leszereléseket, nem megfontolt állománynöveléseket, újabb tömeges „tartalékállományba” helyezést vagy belső, mozgásokkal járó átcsoportosításokat eredményezett. Így volt ez a néphadseregben is. Az évezred végére azonban ez a zaklatottság megszűnt, a fegyveres erőket szinte minden országban radikálisan reformálják és állományukat ezzel együtt jelentősen, csökkentik.

A haderőrendszert különböző tényezők határozzák meg. Először különösebb magyarázat nélkül bemutatnám az alábbi ábrát.¹

Az államok reguláris fegyveres ereje, ezen belül a haderő hierarchikus rendszer², ezért jellegét, elemeit, alrendszereit, inputját és outputját objektív és szubjektív

1 Más dimenzióban lásd: Deák Péter: Arcvonal mögött; Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1983. 21–25. oldal.

2 A rendszerelméleti irodalom az elemek és alrendszerek kölcsönös függőségére épülő formációkat holisztikus rendszereknek nevezi.

tényezők határozzák meg. Ezek elsősorban a regionális, majd közvetetten a globális biztonsági helyzetből és tartalomából, az ezzel kapcsolatos új veszélyjelenségekből, fenyegetésekből, a globalizáció korának technológiai robbanásaiból és a társadalom mentalitásának változásaiból erednek. A szakmai, tehát katonai és szerveztépítési racionalitás mellett az átalakítás, mai szóval a haderőreform során azonban figyelembe kell venni más, részben a környezetben, tehát a társadalomban, a nemzetközi közegben, a technológiai szintben, a források mértékében jelentkező tényezőket, determinánsokat és hatásokat. Számos esetben az ilyen körtekintés elmulasztása, a prognosztikus hatásvizsgálatok elmaradása vagy alacsony minősége okozza az árszervezési folyamatok lelassulását, gyakorta leállását, illetve a közbeeső kényszerkorrekciók sorozatát³. Az eltelt mintegy tizenkét esztendő Magyarországon is bizonyította fentiek jelentőségét.

A megreformált honvédség csak akkor lesz képes betölteni a hitelességén alapuló biztonságpolitikai szerepét, ha az állami intézményrendszeren belüli helyével arányos a megbecsültsége. Ennek a követelménynek egyaránt vannak általános társadalmi motívumai és praktikus okai. Az elmúlt években a presztízs jelentős csökkenése fenntartási gondokat is jelentett, rontotta a bevonulási fegyelmet, rányomta bélyegét a hadsereg belső életére, elősegítette a korrupciót, minimumra csökkentette a pályamotiváció minőségi és mennyiségi faktorait.⁴

Az elfogadottság másik fontos eleme a nyitottság, illetve a titoktartás mitikus elemeitől való megszabadulás. Már a „védelmi felülvizsgálat” kezdetekor tájékoztatni kellett volna az érintett állományon kívül a katonai kérdések iránt jelenleg fogékony társadalmat. Nyitottan kell kezelni a negatív velejárók kérdését is. Igen fontos az érintett önkormányzatokkal kialakított szoros kapcsolat.

Fentiekből kiindulva jelen tanulmányomban azoknak a következményeknek, hatásoknak az elemzésére törekszem, amelyeket a honvédség radikális átszervezése jelent a látszólag indifferens, tehát védelmen kívüli szférára. Az átszervezés meghatározó jellege elméletileg lehet mennyiségi, minőségi, illetve a kettő együttese. Mennyiségi vonatkozásban a fő

3 1983-ban, a „RUBIN” feladat tervezése során PERT rendszerrel készült egy hatásvizsgálat, amely természetesen nem számolt a közelgő rendszerváltással.

4 Részletes adatok: Szabó János: Magyar társadalom és hadsereg; BIZTONSÁGPOLITIKA. SVKH, Budapest, 2001. 283–291. old

tendencia lehet a szervezet bővítése, illetve csökkentése. Számomra a kiinduló alap, hogy a haderőreform, tengelyében az önkéntes haderőre való áttéréssel, több követelmény által meghatározva, racionalitást eredményező csökkentésként jelentkezik. Ugyanakkor olyan hatástényezők is vannak, amelyek pozitív vagy negatív hatásozokat fejtenek ki a külső közvetlen és közvetett környezetre. Mindezt fokozza napjainkban a társadalmi, a gazdasági, a politikai, a műszaki és az infrastrukturális rendszerek összefonódottsága, interdependenciája.

Az ezzel kapcsolatos viták magyarországi megjelenése természetes volt, az ezzel szemben álló nézetek csak látszólagosan artikulálódtak szakpolitikai szempontból. Az eltérő álláspontok elsősorban a kérdés túl-ideologizált, pártpolitikai, később választási érdekeket szolgáló álnemzeti és konzervatív deklarációkban jelentkeztek.

Még egy lényeges megjegyzés kívánczik, nevezetesen az, hogy bár a tanulmány tárgya a külső környezetre vonatkozó hatások elemzése, természetesen legalábbis fel kívánom vetni azokat a tendenciákat, amelyek a folyamat során a honvédségen belül kerülnek felszínre és nem tekinthetők természetes, tehát a tervezés során eleve figyelembe vehető evidenciáknak.

A katonai szolgálat jellegéből eredő tényezők

Az új típusú globalizált világban a katonai rendszerek jogszociológiai viszonyai is jelentősen átalakulnak. A fiatal állampolgárokat egy jövőendő jogállamban *feltehetően nem lehet állami eszközökkel arra kényszeríteni, hogy bizonyos időszakban olyan tevékenységet végezzenek, amit nem akarnak, netán elutasítanak*; amelyben alkotmányos jogaik egy részének gyakorlásáról le kell mondaniuk. Ezt a kötelező szolgálatot egyre inkább „veszélyes üzemben” kell végezzék, ami békeidőben sem zárja ki az élet feláldozását. A fejlődő fogyasztói társadalom sajátos komfortszínvonalakat tesz természetessé, az erről való kényszerű lemondás jogi konzekvenciák mellett pszichikai problémákat is jelenthet. Tudjuk és tapasztaltuk, de evidens is, hogy a kényszerűen vállalt közösségben, különösen a hierarchikus szervezetekben szinte természetes a szociális konfliktusok sora, a parancs természetéhez való alkalmazkodásra nem elég az idő, nem hatékony a módszer.

Fenti társadalmi követelésekből kiindulva a nyolcvanas évektől kezdve folyamatosan rövidült a sorkatonai szolgálat időtartama.⁵ Ez a szakaszos folyamat logikus, katonailag jól tervezhető, a kiképzés szempontjából éppen a felesleges, korszerűtlen elemek selejtezése szempontjából reális jelenség volt, egészen az egy évre, pontosabban 12 hónapra való csökkentésig. Bizonyos határ után, már a 9 hónapos szolgálat időszakában⁶ azonban jelentkeztek olyan tényezők, amelyek a belső erodálódáson

5 Az ötvenes évek első felében, egyes kategóriákban hároméves irracionális szolgálati idő mellett 24 hónap volt a sorkatonai időtartam. Ezen belül a racionális felosztás a háromszor 8 hónapos képzési ciklus volt, amelynek kialakítása Oláh István nevéhez fűződik. Ez a belső ciklusrendszer egyes elemeiben még a nyolcvanas évek végén bevezetett 18 hónapos szakaszban is érvényesült. Ez a csökkentés a VSZ országok között elsőként következett be, kiváltva a szövetség elégedetlenségét és a hazai társadalom kedvező fogadtatását.

6 Lásd: A sorkötelezettség időtartamát befolyásoló és meghatározó tényezők; BHKK tanulmány, 1991.

kívül a karrierutakat, a munkaerő-stabilitást veszélyeztették. A behívandók, behívásra váró korosztályok összetorlódása a szolgálatkezdeti életkort feltornázta, ami megszakította az egzisztenciákat, és a visszailleszkedés, éppen a munkakörre jellemző technikák változása, a szakmák közötti mobilitás és főleg a privatizációs folyamat miatt, *a szolgálat utáni munkavállalásban okozott nehézséget*. Új korosztály került a munkanélküliek közé és növekedett a feketemunka-vállalók tömege is. Természetesen mindez a családmódel kialakulását is kitolta, hozzájárult a válások növekedéséhez, a gyermekszám változáshoz is.

A hat hónapos – társadalmi nyomás növekedésére és a politikai harcok hatására – szolgálatra való csökkentés viszont már komoly gondokat, a hozzáállás romlását okozta. A társadalom talán nem érezte, de ez a csökkenés már érezhető fajlagos költségnövekedést is jelentett. A képzés éves viszonylatban való összesűrűsödése, kettőződése a technika amortizációját gyorsította, a kiképzési és szolgáltatási készletek fogyasztását duplikálta, illetve egyes cikkekben a „többszörhasználatos” készletekhez vezetett. A kiképzőállomány terhelése a minőség rovására, a hatékonyság csökkenésére volt hatással és a belső hangulati elemek romlásához vezetett. A leszerelők kifelé vitt információja a „feleslegesen letöltött” hónapok hangoztatásában jelent meg és mindez a hadsereg presztízsének csökkenésével járt. Magától értetődő, hogy bizonyos iskolák részéről a nemzetőrséggel összefüggésben, illetve a hadsereg nevelőiskolai jellegének kreált ideológiai hangsúlyozásban javasolt „három hónapos” képzés ebből a szempontból már a képtelenségek fogalmába tartozik.

Ezzel párhuzamos folyamat volt a polgári honvédelmi kötelezettség léte, és elsősorban idejének arányos csökkenése is. Amíg a bevezetéskor bizonyos szankcióindulattól vezérelve ez a szolgálati forma időtartamában túl hosszú volt, egyes helyeken kihasználhatatlan, addig a csökkenés láthatóan oda vezetett, hogy a szolgálatosok annak következtében, hogy az éves behívási szám csökkent, az idősebb életkorban növekvő mértékben választották ezt a formát, azt is remélve, hogy „kifutnak” az időből. A túltengés lehetővé tette a szolgálati hely „önkéntes” megválasztását, ami abból a szempontból hasznosnak bizonyult, hogy a szakmaközei vagy lakóhelyközei beosztás nem okozott jelentős kiesést, viszont óhatatlanul növelte az egyébként is általában liberális munkaadók elnézésével a régi munkahelyen a tevékenység szerződéses, vagy fekete formában való folytatását, ami diszkriminációt és természetesen korrupciót eredményezett.

Ez a jelenség, illetve finomabb formája, a protekció, nyilvánvalóan nem a védelmi szféra kizárólagos sajátja, de mint minden közigazgatási területen, itt is megjelent. Különösen felerősítette az az egyébként korrekt és reális alapelv, hogy ellentétben a múlt rendszer ellenkező szokásával, a sorkatonákat lehetőleg lakóhelyükhöz, főleg családjukhoz közei helyőrségekbe hívják be. Ezt némileg és időlegesen hézagolta a kiképző központokban való kezdeti szolgálat, a teljes időre azonban többé-kevésbé érvényesült. Ugyanakkor az „ismerősök” viszonya gyakori visszaéléseket, folyamatos szolgálathalasztásokat okozott, illetve a szolgálat alatti diszkriminatív kedvezmények is bekövetkeztek. Egy másik jelenség volt, éppen a behívási szükséglet csökkenése következtében, az alacsony képzettségű, egyértelműen etnikai szempontok miatt a fiatalok egy részének kizárása a behívandók köréből, ez pedig éppen a munkanélküliség bizonyos megoldását odázta el, illetve kimaradt egy fontos szocializációs időszak, amiről később még szó esik.

A csökkenő katonaszükséglet és a sorszállgálati idő rövidítésének racionális határa kényszerű, kikerülhetetlen behívási diszkriminációkat is követelt, amelyek korrekt megállapítása jogi és politikai nehézséget jelent. Különösen akkor, ha az alacsony iskolázottságuk kimaradása összefügg bizonyos kisebbségi tényezőkkel. Talán ide tartozik, hogy a közeljövő felfogása a férfi – nő kötelezettségeinek diszkriminatív problémáit is felveti, illetve oldja. *A sorozott hadseregben töltött mégoly rövid szolgálat a rohanó technológia világában egyre inkább a sorkatona kiesését okozza a munkaerőpiacról,* visszatartását a civil szféra folyamatos képzési követésétől. Azzal is számolni kell, hogy az általános oktatási és képzési idő folyamatosan hosszabbodik, nem is mindig egybefüggő, ami a katonai behívások esetében az idősebb korosztály dominanciájához vezetne. Ezek a tényezők, sok mással közösen, a haderő-átalakítások egyik dimenziójába beemelik a katonai erőkon belüli szolgálati rendek változását, pontosabban a sorozott tömeghadseregről az önkéntesen hivatást választókból álló „profi” rendszerekre való áttállást.

A globalizálódó világ, az ember, a tanuló, az integrációk állampolgárainak szabad mozgása csorbitja a katonaállítási kényszer gyakorlati lehetőségeit, a külföldön tanuló, dolgozó, élő személyek mind nagyobb tömege szinte lehetetleníti a kötelező katonai szolgálat tervszerűségét. Azzal is szembe kell nézni, hogy *a sorkatonai szolgálat a haza védelme iránti elkötelezettséget a fenti anomáliák miatt nem növeli, hanem csökkenti, a honvédelmi kötelezettség nevelőiskolája már nem lehet a sereg, hanem a társadalom egészéből sugárzó nemzeti tudatra nevelés.*

A szerződéses-hivatásos, tehát főfoglalkoztatottakra épített haderő jelentős társadalomszerkezeti konzekvenciákkal jár, egy új hivatáscsoport, foglalkozási réteg megjelenését eredményezi. Ez kétségtelenül hozzájárulhat országos, regionális és helyi foglalkoztatási gondok megoldásához, ha az egzisztenciális és pályamotívumok növekednek. *Az aggodalom, hogy a munkanélküliek beáramlása felhígítja az állományt, ellenőrizhetetlen moralitású réteg áramlik be a hadseregbe, nem valós,* hiszen a munkanélküli szerkezet nem egyoldalú, abban szinte minden előképzettségű csoport megtalálható. Az egzisztenciális motívumcsoport – tehát stabil illetmény, lakáshoz jutás, szociális és kulturális intézményhelyzet – új szolgálati törvény esetén a modern metodikájú „toborzás” növekvően eredményes lehet.

A szerződéses rendszerre való áttérés kisebbségi kérdéseket is felvet, nagy jelentősége van a cigány fiatalok egzisztenciális és képzettségi felemelésében is, a szükséges asszimiláció egyik szervezett területe. A roma származásúak, pontosabban a sajátos és hátrányos életkörülmények között élő jelentkezők számára a katonai szolgálat előkészítése, az ajánlott esetleges alternatívák, a katonai szolgálat szervezeti módjai, a szolgálati hely, közösség igen alkalmas szociológiai környezet lehet a műveltségi felzárkózásra, bizonyos életmódi szokások megváltoztatására, ennek eredményei pedig a nem cigányok között erősítik a másság elismerését. Ennek érdekében fel kell készülni a befogadó közeg előkészítésére, esetleges kiválogatására, sajátos feltételek megteremtésére. A negatív diszkriminációk kiszorítása érdekében szabályozni kell ezek szankcionálását, sajátos jogvédelem, esetleges speciális érdekvédelem, külön gondozóhálózat megteremtésével. Ebbe a kérdéskörbe tartoznak az etnikai, vallási és egyéb mássági kisebbségek és a nők szolgálatteljesítésének sajátos problémái is.

Az EU-védelempolitikához való azonosulás politikai konzekvenciái

Bevezető gondolatként leszögezhető, hogy az EU mélyítésének és bővítésének egy-egy képező folyamata önmagában is a kontinens – és ezen belül Magyarország, valamint környezete – biztonságát ma legjobban kifejező stabilitás fenntartását és fokozását eredményező tényező.

Pozíciónk szempontjából lényeges, hogy a bővítéssel az unió multinacionális szervezetből transznacionális integrációvá válása kiterjeszti az EU szerepvállalását és mennyiségi képviseletét az egyéb biztonsági architektúráis elemekben, egységes szavazótáborot fejez ki. Világosabbá teheti a biztonságban felelősséget viselő nemzetközi intézmények közötti munkamegosztást, az EU önálló és körülhatárolt, megfogalmazott, az eddiginél jelentősebb sajátos szerephez, mi több, vezető szerephez juthat.

Az unió testületeiben, intézményeiben, döntés-előkészítő szerveiben természet-szerűen globális gondolkodás (is) érvényesül. Ez azt is jelenti, hogy Magyarország figyelme a közösség áramában mélyebb biztonságpolitikai prognosztikai jelleget kaphat. Az unió szinte beoltja a tagállamokat olyan képességekkel, hogy első látásra időben és régióban távoli, indifferensnek tűnő jelenségek bekerülnek a politikai számvetés körébe. Példával élve: jobban érzékelődik a Közel-Kelet, az iszlám és a mediterrán térség néhány jövőbeli konfliktusának nem is csak áttételes közép-európai hatása, időben ki lehet alakítani egy politikai stratégiát.

Miután az EU-n belül meghatározóak a gazdasági folyamatok, ez lényeges hozzájárulást jelent a hazánk és a közvetlen környezet gazdasági stabilitásához. Ez abból a szempontból fontos, mert környezetünkben a latens válságkockázatok háttérében, még ha azok megjelenési formája – etnikai, határkérdés, közbiztonsági jelenség stb. – mögött minden esetben ezen országok gazdasági gondjai állnak. Így a gazdasági integrálódás folyamata olyan kedvező tendenciákat indukál, amelyek részben önmagukban is biztonsági eredményekhez vezetnek, illetve a kormányzat nagyobb energiát, több forrást és nemzetközi együttműködési támogatást tud fordítani a stabilitás egyéb területeire.

Magyarország számára *a kifejezetten garanciális elemeket a NATO jelenti*, hiszen a felvétel megelőzte az EU-csatlakozást. Ebben a felfogásban számunkra *részben a bennünket alacsony szinten érő, nem állami agresszióval járó konfliktuskezelésben a politikai, a gazdasági és esetleg a hadfelszerelési támogatás hoz kedvező helyzetet*, saját erőnkkel tudjuk ezt kezelni és nem szükséges, hogy a NATO alacsony intenzitású, rendezhető konfliktus miatt exponálja magát, illetve megkísérelje ehhez a konszenzusteremtést. Ugyanakkor rendkívül fontos, hogy az ingtag térségek közelében, beleértve a kissé terjeszkedő iszlám áramlatot, az unió olyan határozott politikai, gazdasági, diplomáciai és szankcionális lépéseket tegyen, amelyek nemzeti érdekeinknek teljesen megfeleljenek. Ezért számunkra ez a biztonságpolitikai arculat a legkívánatosabb. Magyarország teljes egészében felvállalhatja, és fel kell vállalja, hogy az unió biztonsága, a fenntartandó stabilitás, a válság távoltartása érdekében részt vesz a közösen elhatározott biztonságpolitikai lépésekben még akkor is, ha az pillanatnyilag, adott időben akár gazdasági, akár kisebbségi megfontolásokat követelne, esetleg ilyen problémákkal, kezdeti károkkal járna.

A NATO-n és az EU-n belüli törésvonalak kétségkívül nehéz helyzetbe hozzák a magyar külpolitikát. Az USA-n belüli eltérő nézőpontok a Bush-kormányzat retori-

káját kevésbé, közvetlen aktivitását azonban inkább befolyásolják. A legitimáció keresése az utóbbi időben kétségtelenül jelentkezik, de az önálló lépés hangoztatása fennmaradt. A dilemmát annak eldöntése okozza, hogy ebben a helyzetben mennyire legyünk európaiak, illetve atlantiak.

A magyar belpolitikában ezzel kapcsolatosan a megosztásra törekvés új és populista argumentációi várhatók, főleg a külföldi hozzájárulások ügyében. Ennek bizonyítéka, hogy a moszkvai események során korbácsolódott olyan közhangulat, amelyik a csecseneket hősöknek, szabadságharcosoknak nevezte, továbbá a radikális jobbszél egyre inkább Irak párti hangulatot kelt. Várható, hogy mind a NATO, illetve USA szövetségesi magyar nyilatkozatokat és cselekvéseket, mind az EU fogadókésziséget annak szándékos félremagyarázásával szélsőséges, nacionalista hangnemben fogják bírálni.

A haderőreform folyamatában egyébként is elkerülhetetlen korrekciók során deklaráltan figyelembe kell venni az EU-szemponthoz. Ez lényegében rizikó mentes, mert a reform iránya, annak ellenére, hogy belső elemein túl „NATO irányú”, mindenben megfelel az európai követelményeknek, nagyságrendben, struktúrában egyaránt, ugyanis a multifunkcionális képességek és a specifikáció egysége felé halad. Az ezzel kapcsolatos konzultációkon, esetleg konferenciákon teret kell adni a német, a francia, a lengyel és a skandináv (semleges) álláspontoknak is.

Belső szociológiai feltételek és konzekvenciák

Az áttérés alapvető feltétele az önkéntes haderő szükségességének társadalmi kifejeződése. Fontos tényező a professzionalizmus megteremtése, ami nem egyenlő csak a hivatásos-szerződéses hadsereggel. A lényege a napi tevékenység és a kiképzés hatékonysága, szervezethez, az illogikus tényezőktől való megszabadulás. A katonai szervezeteknél olyan belső rendet kell kialakítani, amely mértékkel feszes, minden elemének céltudatossága van, és ez folyamatosan tükröződik. A szolgálatból kiváló szerződéses katona azt a szolgálati időt fogadja el, amely ilyen emlékeket hagy meg benne. Meg kell szabadulni az elavult vagy eleve torz foglalkoztatási módszerektől, de a határozott követelményeket fenn kell tartani. Az állandó állomány foglalkoztatásában az öncélú időkitöltést el kell kerülni, helyette a képzés és önképzés, a szervezett művelődés aktusait kell beiktatni. Ide tartozik a belső bürokrácia csökkentése is.

Hosszú a katonatechnikai évek sora is. A komoly összekovácsoltság vagy hosszú szolgálati idővel (ezt elvetettük) vagy profirendszerrel érhető el. Ez az összekovácsoltság nemcsak személyi kapcsolatok kérdése, hanem a technikák interoperábilis alkalmazási követelménye is. A készenlét folyamatos fenntartásában, a NATO-készenlétben természetes hézag-kockázatok jelentkehetnek, kisebb hadseregnél az ilyen deficitek megengedhetetlenek, az egyszeri és sűrűn ismétlődő ki- és ráképzés helyett sokkal hatékonyabb a szerződésesek szinte tanfolyamszerű alapfelkészítése és az ezt követő kötelező kiképzési és fenntartási folyamat egysége. A kiképzés, gyakorlatozás az igen drága haditechnika szempontjából felgyorsult amortizációt jelent akkor, ha a kezdő képzésre sűrűn kerül sor. A kezelő betanítás a szerződéses rendszerben egyszeri, a későbbi gyakorlás már jártas kezelő által történik. Ezért törekedni kell a fluktuáció csökkentésére, ami már nem csupán toborzási szempont, de a belső humán-

politika és szolgálati felfogás függvénye is. Még talán ide tartozik, hogy a korszerű hadseregben – és nem csak békeidőben – a hagyományos funkciók jelentős része „civilisedik”, felesleges sajátos fizikai feltételeknek is megfelelő katonákat alkalmazni igényes kiképzési idő után az élelmezésben, a pénzügyekben, a javítások terén, a műszerfigyelő beosztásokban. Ez ad ugyanis lehetőséget arra, hogy a politika biztosítsa a valószínűleg megnövekvő forrásokat és javuljon, megteremtődjön a presztízis által orientált pályamotiváció, a „katona akarok lenni” karrierútja. Ezek a kondíciók most még nincsenek meg.

A Magyar Honvédség változó feladatai

Nem feladatom, hogy ebben a tanulmányban a „védelmi felülvizsgálat” úgynevezett ambíciószintjeit elemezzem. A NATO- és EU-tag Magyarország honvédségének alkalmazási formái jelentősen változtak, ezen belül az akciók aránya is eltolódott. Az utóbbi években a katonai aktivitás elsősorban az ország területén, főleg válságkezelési műveletekben vett részt jelentős számú katona, illetve polgári, rendőri személy. A külföldi alkalmazás alkotmányos akadályai bizonyos fókig csökkentek, de a társadalmi percepciók, a politikai – főleg belpolitikai érdekű – hadakozások azonban nem szűntek meg, mi több, időszakosan felerősödnek. Kétségtelen, hogy az utóbbi időben megnőtt az egzisztenciális érdekű jelentkezés. Az ilyen felajánlkozások a hadseregben belül és kívülről elsősorban a nyelvtudással rendelkezők részéről aktív. Egyes felmérések szerint az egynél több akcióban résztvettek közül viszonylag gyakori a szolgálatról való megválás, a felhalmozott pénz tőkévé változtatása, a nyelvtudást és az adott térség ismeretét hasznosító vállalkozások megjelenése. Ennek a lokális gazdaságra gyakorolt haszna mellett további pozitívum a nyelvtanulási szándék növekedése, a szerződésesek között a nagyobb iskolázottságuk jelenléte, de kétségtelen negatívum, hogy a fluktuáció a magasabb képzettségűek körében gyakoribb.

A feladatorientált (task force) szervezetek megjelenése és a nemzetközi készenléti idők csökkenése⁷ fel kell gyorsítsa a kormányzati döntési és adminisztratív mechanizmust, az infrastrukturális, közlekedési tartalékképzést, bizonyos rendőri elemeket. A több helyszínű és nagyobb létszámú külföldi akciók a költségvetési problémák mellett a logisztika körében kétségtelenül jelentősebb civil bevonást eredményeznek, amit egyelőre a HM-tulajdonú vállalatok szerveznek, de kétségtelenül növekszik az ilyen jellegű alkalmi vállalkozások száma is. Az elmúlt évek egyik tanulsága, hogy a külpolitikai vonalvezetésnek jobban kell alkalmazkodnia azokhoz a limitekhez, korlátokhoz, amelyek az átszervezés mintegy tízéves folyamatában változóan ugyan, de fennállnak, mert az előre nem prognosztizált vállalások megtörik a reform tervezett folyamatát, és korrekciókat követelnek.

Nem jelent párhuzamos követelményt az európai haderő, ennek a petersbergi feladatok szerint csak válságkezelés lehet a missziója, miután az EU védelmi rendel-

7 Az EU haderő tervezett készenléte 2007-re az eddig tervezett 60 nap helyett 5–30 napra csökken. Lásd: Deák Péter: Biztonság és védelempolitika, a CSDP problémái; előadás az Európa 2000 kezshelyi konferenciáján. 2003. december 11–13. Megjelenés alatt.

tetése a stabilitás preventív biztosítása. Az amerikai álláspont a technikai szakadékról azonban felgyorsíthatja a technikai beszerzéseket, ami a közeli jövőben finanszírozhatatlan és megbontja a reform folyamatát. Az EU katonai struktúrájának új, ez évben megjelenő elemei, testületei a későbbiekben folyamatosan újabb képzett biztonságpolitikusok és katonák jelenlétét igénylik, de célszerű az elemző szervezetekben már a csatlakozási folyamat alatt is részt venni.

A válságkörzetekben folytatott tevékenység kibővíti az állomány merítési bázisát az adott régió, etnikum, az adott nyelv, a sajátos közegészségügyi ismeretekkel rendelkező, nem a katonai tanintézeti képzésben részesültek körére. Ez nem új jelenség, példa erre a vietnami ellenőrzésben részt vevő magyar csoport összetétele. Célszerű, ha a honvédség igazgatási szervei rendelkeznek erre vonatkozó bizonyos regisztrációkkal.

A válságkezelés sajátosságai közé tartozik a polgári szervekkel, személyekkel való kapcsolattartás képessége, a kiküldött rendőri és CIMIC-szervezetekkel való együttműködés. Ez a probléma a BM-mel közösen kialakított bizonyos együttműködési metodika, doktrína kidolgozását igényli.

Mobilitás, költözés, garnizoni életmód

A helyes koncepció alapján „kisebb, hatékonyabb, finanszírozhatóbb” magyar haderő irányába haladó reform felgyorsult következő szakaszának egyik legfontosabb jellemzője az *állománycsökkenés*, ami egyértelmű, vitathatatlan követelmény és következetességet igényel. A haderőépítés gyakorlata és rendszere jelentősen változik. Amíg néhány évvel ezelőtt mindenütt – és nem csak a Varsói Szerződés hadseregeiben – alkalmazott szervezetépítési modell szerint a legrosszabb eset, a tömegháború hadrendi szükségletéből vezették vissza a békeállományt (a lehetőségekhez igazodva), addig ma a modern modell éppen ennek ellenkezője szerint épül fel. Ma a legvalószínűbb alkalmazási esetekre kell létrehozni a békében is létező kapacitásokat, a kisebb, hatékonyabb és finanszírozható hadsereget és külön számításokat kell végezni a tartalékosokból esetleg létrehozandó kiegészítő erőket illetően. Ezek tömegét azonban csökkenti az a tény, hogy a hadászati tartalékokat a váratlanság kizárhatóságának időszakában a szövetség beérkező erői képezik.

Mindezek mögött és következményei után azonban az ember, az állomány, a katona és családja áll. 2000-ben a kormányfő a nemzetbiztonsági kabinet ülésén előírta: ez évben, egy ütemben 15 000 fővel csökken a honvédelmi tárcalétszám, és ez az adat az akkori állományból a tervezett keret egyszerű kivonásával volt egyenlő. Persze nem lehetett tudni, hogy ennek a fedezetei megvannak-e, hogy milyen halvány konverziós koncepció létezik, miből fedezik az elbocsátás kompenzációit. De lehetetlen volt megállapítani a 15 000 fő összetételét is, a sorkatonai behíváscsökkenés ugyanis függ a szerződéses helyek feltöltöttségétől. A tisztek távozásából nem lehetett tudni, mennyi a kényszer, mennyi a megegyezés, a kedvezményes nyugdíj. Az összlétszámot és szakmai összetételt alapvetően befolyásolja, hogy mennyien hajlandók az átcsoportosítással otthagyni a helyőrséget, ahol a család egzisztenciája működik, és kik – tisztek, tiszthelyettesek és szakemberek – mondanak nemet az egyébként indokolható költözésre.

Ezért az egész folyamat során *szerves kapcsolat kell hogy legyen a vezetés és az állomány, illetve az utóbbiakat megjelenítő érdekvédelmi szervezetek között*. Ennek elmaradása komoly, a társadalom egészét érintő gondokat kelt fel, és a reformot belpolitikai konfliktusok közé helyezheti. A haderőreform intenzív szakasza a teljes személyi állományon belül több kategóriát érint. Maga az átszervezés hosszabb-rövidebb időre sajátos igénybevétellel járó terhelt munkaszakaszt igényel. Az állomány egy része beosztást, munkakört vált, esetleg alacsonyabb beosztásba kerül, illetve fiatalon előlép. Ismét mások helyőrség- és ezzel életvitelváltás, költözködés vagy különélés problémájába kerülnek. *Mindez szociális zavart okoz*. Jelentős számuk – szervezési okból, korhatár miatt, illetve saját elhatározásból, nem vállalva az átszervezés konzekvenciáit – távozik. Súlyosabban érinti a létszámcsökkentés a középkorostályt, illetve az olyan szakmai képzettségűeket, akiknek korszerűsített struktúrában nincs helyük. Mindezek szekunderhatásként érintik az állandó állomány családi és tágabb környezetét is.

Az átszervezés mindezen felül jelentősen érinti a honvédséget körülvevő környezetet is. A munkanélküliség helyileg növekszik, átalakulnak helyőrségi szokások, csökken, vagy nő a fogyasztás, több irányba változhat az iskolaszervezet, az önkormányzatoknál kínálat jelentkezhet lakásban és más infrastruktúrában. A nem kellő átmenettel és körültekintéssel leszerelt állomány egy része deklasszálódhat, káros szokásokat vesz fel, sajátos társadalmi konfliktusok hordozója lehet.

Humánkonverzió

Az alcímbe szereplő kifejezés nem a hadtudomány terminológiai eleme, nem is nyelvészeti találmány, hanem egy nagyon is gyakorlati folyamat angolból magyarított elnevezése. A második világháború befejeztével az amerikai hadseregből és a hadiiparból, kutatás-fejlesztésből mintegy tízmillió embert, katonát és munkavállalót a (kereső népesség mintegy 17–19 százalékát) kellett volna „szélnek eresztetni”. A New Deal alkotójának, Rooseveltnak a kormánya azonban a szervezett elbocsátás mellett döntött. Az államokban 240 intézmény, központ, hivatal foglalkozott azzal, hogy ezt a populációt rokonszakhalmokban foglalkoztassa, átképezze, áttelepítse, munkahelyhez és egzisztenciához segítse, veteránként korrekt járadékhoz vagy nyugdíjhoz juttassa.

Az ilyen helyzetet kompenzáló humánprogram kidolgozása és megvalósítása nemcsak indokolt, de nélkülözhetetlen is. A végrehajtásra rendelt, ilyen funkciójú, akár ideiglenes szervezet, intézmény esetleg társasági formában jelentős kapcsolatok révén a távozó állomány és családjai részére a pályamódosítást megkönnyíti. A célzott irány lehet a kádergondokkal küzdő más testület, nevezetesen Határőrség, rendőrség, polgári védelem, biztonsági cégek. A honvédségen belüli átirányítás bázisai lehetnek újonnan megalakuló nem katonai szervezetek, a hadiipar és kereskedelem. Ez a program válthatja a beruházókkal kapcsolattartásban az intenzív és rapid átképzést, az elhagyott és hasznosításra kerülő ingatlanokon beinduló zöldmezős beruházásokon való foglalkoztatás megszervezését.

Az állami infrastruktúraigények

A NATO csatlakozásból eredő katonai együttműködés, a befogadó képesség⁹ kapcsán a közlekedési és hírközlési infrastruktúrával szemben támasztott *stratégiai elvárások (igények) megnövekednek*. Várhatóan felvetődik a meglévő közúti, vasúti, hírközlési hálózatok, a vízmű-rendszer, a légtér, a repülőterek és különböző objektumok, szállító- és anyagmozgató eszközök, javítószolgáltatások, teljesítőképességek meghatározott nagyságrendű és időtartamú igénybevétele, továbbá tranzitszállítási, csapatmozgási irányok (és kapacitások) igénybevétele, ezen irányok működőképességének fenntartása.

Figyelembe kell venni azt is, hogy mindezen igények mellett jelentkeznek, jelentkezhetnek akár egyidejűleg is a saját fegyveres erők, illetve a nemzetgazdaság működésével kapcsolatos – többnyire ugyanilyen jellegű – igények, amelyek minősített időszakokban¹⁰ kiegészülhetnek a polgári lakosság evakuálásával, polgári javak szállításával vagy csak a polgári lakosság ellátásával kapcsolatos tevékenységekkel. Számolni kell magyar katonai szervezetek külföldre szállításával, külföldiek – nem csak katonák – tervezettnél nagyobb volumenű befogadásával is. Ahhoz tehát, hogy ezen igények kielégíthetők, a feltételek teljesíthetők legyenek, azokat az ország védelmi felkészítésének részeként kell tervezni és megvalósítani.

A közvetlen országvédelemmel összefüggő feladataink mellett várhatóan *kiemelt figyelmet kell fordítanunk a különböző térségekben jelentkező válságkezelési, illetve békefenntartó műveletekben részt vevő katonai kontingensek* (mind a hazai, mind a NATO-csapatok vonatkozásában) *logisztikai támogatásának fentebb már említett biztosítására* (közlekedési, szállítási, rakodási, hírközlési, vízellátási stb. szolgáltatások rendelkezésre bocsátásával), mindezt „békeidőszakban”, lehetőleg az ország működésének zavarása nélkül. E feladatot gyakorlatilag az ország mindennapos életéhez szükséges és rendelkezésre álló (üzemben tartott) közlekedési, szállítási, hírközlési és vízellátási infrastruktúrának kell teljesíteni, mégpedig a mindenkor jelentkező polgári (nemzetgazdasági) igények és az adott infrastruktúra teljesítőképességének (szabad kapacitásának) figyelembevételével.

A válságkezelési műveletek nemzetközi jellege és a mind nagyobb földrajzi távolságok miatt az együttműködés szempontjából *különös fontosságú a légi közlekedés*.

8 Az önkéntes haderő felállításának hatásairól részletesebben lásd: Szabó János: A magyar haderő a 21. századba indul: sorozás helyett önkéntesség; Magyarország Politikai Évkönyve I. 491–493 old. Demokrácia Kutatások Közhasznú Alapítvány, Budapest, 2003.

9 A befogadó nemzeti támogatás részletes követelményeit lásd: Juhász Ferenc: A magyar haderő jelene és jövője; Magyarország Politikai Évkönyve I. 462–463 old. Demokrácia Kutatások Közhasznú Alapítvány, Budapest, 2003.

10 Minősített időszak. Az alkotmány a következő minősített időszakokról rendelkezik: rendkívüli állapot; szükségállapot; veszélyhelyzet. Az ezzel kapcsolatos minősített többséget igénylő törvény(ek) meghozatalát tekintve a magyar Országgyűlés 1993 óta alkotmányos mulasztásban van. Gyakorlati értelmezésben a minősített időszakok közös jellemzője, hogy az állam életét, rendes működését, az állampolgárok élet- és vagyoni biztonságát belső vagy külső eredetű társadalmi, illetve természeti, technikai jellegű erőhatalom megjelenése veszélyezteti és ennek elhárítására – az alkotmány felhatalmazása alapján – a rendkívüli jogrend eszközei vehetők igénybe.

Ennek kapcsán számolni kell a szövetséges csapatok szállításából adódó megnövekedett légi forgalommal, valamint az ország területén meglévő, megfelelő kiépítettségű légibázisok és a légtér – NATO- és EU- érdekű rendelkezésre bocsátásával. E feladatok ellátása megköveteli a légtérfelhasználás és -ellenőrzés NATO-követelményeknek megfelelő végrehajtását, a légi információk feldolgozásának és átadásának automatizált biztosítását. A megnövekedett NATO-érdekű légi forgalom biztonsága szükségessé teszi a magyar légtér eurokomform repülésirányítási, légtér-ellenőrzési és biztonsági rendszereinek kiépítését, és legalább két katonai repülőterünk (Kecskemét, Pápa) korszerű, NATO-interoperábilis légítámaszponttá fejlesztését.

*Hadfelszerelési ipar és kereskedelem*¹¹

A kétpólusú világ megszűnése nemcsak a fegyveres erőket, hanem a *védelmi ipar* helyzetét is döntő mértékben befolyásolta. A nemzeti katonai költségvetések jelentős visszaszorítása csökkentette a katonai megrendeléseket, ami a védelmi ipari termelés visszaesését vonta maga után és bizonyos válságjelenségeket idézett elő.

A rendszerváltozás a védelmi ipar egészét döntő mértékben érintette, ami strukturális válságot idézett elő. Ennek legfontosabb tényezői a *belső megrendelés hiánya és a külső piacvesztés* voltak, amelyek nagymérvű termeléseszköshöz, jövedelemvisszaeséshez és ennek következményeként az alkalmazottak elbocsátásához, vagy átirányításához vezettek.

A védelmi ipari kutatás és fejlesztés terén is rendkívül hátrányos hatást okozott a megrendelés- és a tőkehiány. A korábbi magas szintű kutatóbázisok, kutatóintézetek és vállalati kutatólaboratóriumok a 90-es évek első felében fokozatosan csökkentették tevékenységüket, vagy megszűntek. A magasan képzett műszaki gárda nagyrészt feloszlott és más területre vonult át. Ugyanakkor számos kutatási programot leállítottak forráshiány miatt. Ezzel párhuzamosan csökkent a műszaki fejlesztésre fordítható összegek nagysága is, ami a termelőeszközök műszaki fejlesztésének gátjává vált.

A 90-es évek második felében, az átmeneti időszak tapasztalatainak és tanulságainak elemzése alapján megindult a *védelmi ipar lassú fellendülése*. A különféle statisztikai mutatók szerint 1995 volt a mélypont. 1996-ban már látható volt a tendencia fordulata. 1997-ben pedig jelentős emelkedés, mintegy megkétszereződés, következett be termelésben 1995-höz viszonyítva. Ez a folyamat azóta is tart. Mindez azonban csak relatív emelkedés, hiszen a viszonyítási alap a mélypont. Abszolút értelemben azonban a védelmi ipar fejlesztési beruházásai meghatározó mértékben nem növekedtek és ez komoly akadályává válhat a további fejlődésnek.

A Magyar Honvédség és a rendvédelmi szervek beszerzéseinek hosszú távú felmérése és kialakítása hasonlóképpen hatással lehet a védelmi ipar helyzetére és jövőjére. A beszerzések távlati kialakítása NATO- és EU-tagságunk egyik követelménye. A Magyar Honvédség és a rendvédelmi szervek modernizálása, a NATO nivelláció

11 Részletesen lásd: Szegedi László: A Magyar Védelmi Ipar helyzete, változásai és fejlesztési irányai a Haderőreform Koncepció tükrében.

teljes körű megteremtése, a korábbi VSZ-kompatibilis hadieszközök több évig elhúzódó cseréje miatt minden bizonnyal csak több évre kiterjedő programok finanszírozásával lehetséges.

A katonai költségvetés több évi tervezett növelése révén, számítások szerint, *tíz év alatt mintegy 1000 milliárd forint fordítható haditechnikai eszközök beszerzésére*, pontosabban műszaki fejlesztésre. A korábbiakhoz viszonyítva ez a jelentős összeg módot ad arra, hogy hosszabb távon is tervezni lehessen a beszerzési politikát. Ilyen körülmények között, az évi beszerzési terv mellett, már több évre átnyúló programokat is lehet tervezni, ami egyrészt belpolitikailag biztonságossá teszi a haditechnikai fejlődés kilátásait, másrészt külpolitikailag megbízhatóság érzületét alakíthatja ki szövetségi kötelezettségek teljesíthetősége vonatkozásában.

Az ilyen nagyságú beszerzési volumen piaci szempontból is előnyös, habár tényként kell elfogadni, hogy ennek az összegnek nagyobb része import beszerzésekre kerül felhasználásra. A magyar védelmi ipar – örökségei és helyzete okán – nagy fegyverrendszereket nem képes gyártani, a hazai termelési kapacitás részére mégis új lehetőségek adódnak (részvétel a gépjármű-programban, kommunikációs eszközök és felszerelési eszközök gyártásában, felújítási és karbantartási folyamatokban, repülőtéri, repülő- és helikopter-modernizációban, bedolgozási lehetőségek megszerzésében stb.), ami a védelmi ipar bizonyos fokú revitalizációját eredményezheti.

Egy idő óta tapasztalható az a tendencia a világ védelmi iparában, hogy *a kooperáció prioritást kap* a versenyzéssel szemben. Ez különösképpen vonatkozik a politikai vagy katonai szövetségekre. Ilyen esetben a kooperáció több mint gazdasági érdek vagy technológiai kérdés. A magyar védelmi ipar jövője is nagymértékben függ a nemzetközi kooperációtól. Ehhez a szövetségesek védelmi iparához való kapcsolódás vagy a különböző offset-szerződések alapján történő partneri kapcsolatok kiépítése lenne fontos. Jelentős szempont ebben a vonatkozásban az, hogy a magyar szellemi érték gazdaságosan be tud kapcsolódni a nemzetközi védelmi ipari együttműködésbe, amint ezt a multinacionális vállalatok már észrevették a polgári termelésben.

A közvélekedés szerint a jelentősebb válságkezelések pozitív eredménye bizonyos előnyöket biztosít az ilyen térségek konszolidációja során az újjáépítésben való polgári vállalati részvételre. Az iraki háború minderre azonban nemigen szolgál pozitív tanulságokkal, ezek az ígérvények a nagyhatalmi politikai és gazdasági elit összefonódása miatt nem konzekvensek. Amire a hazai vállalatok felkészülhetnek, azok a szorosabb térségben bekövetkezett események, katasztrófák, netán terrorcselekmények következményeinek elhárításban való részvétel. Lényegesen nagyobbak azonban az esélyek az EU által feltehetően megnövekvő számú akciók logisztikai támogatásában.

* * *

A haderő célirányos modernizálása és átalakítása után a biztonság komplex felfogásából eredően az egyes kemény kihívások elhárításában valószínűsíthető hiátusok keletkeznek az „országvédelem” rendszerében.

Miután a közös védelemnek – az EU és tagállamai területi integritása, „klasszikus védelmezése” mellett – kiemelkedő, esetenként fő feladata a lakosság oltalmazá-

sa, és az állam, illetve a gazdaság működőképességének biztosítása¹², a „polgári védelem”, illetve a „polgári válságkezelés” programjai előtérbe kerülnek, mert e koncepció szélesebb, magában foglalja a katasztrófákkal szembeni védelmet. Amellett, hogy a honvédség feladatai között szerepel a katasztrófaelhárításban való részvétel, ebben nem főszereplő.

Nagyobb képességgel kell tehát rendelkezni a polgári források bevonására a válság, illetve válság utáni helyzetek kezelése céljából: nagyobb figyelmet kell fordítani a polgári válságkezeléssel kapcsolatos tervezésre, illetve az ilyen misszió támogatására. Elsősorban a nemzetközi terrorizmus, továbbá a mind kegyetlenebb szervezett bűnözés, a járványvédelmi rendszabályok betartatása, az evakuálás belső rendfenntartás rendkívüli esetei tehetik szükségessé a nem minősített helyzet esetén fenn nem tartható ilyen erők meglétét.

Természetesen egy korlátozott terjedelmű tanulmányban nem érinthetem számos olyan tényezőt, amelyek a haderőreform védelmi szférán kívüli következményeit érintik. Külön elemzés tárgya kellene legyen a makrogazdasági konzekvenciák elemzése, különösen akkor, amikor a magyar monetáris és költségvetési politika komoly problémák és fontos programok előtt áll. Nem érintettük a védelmi felsőoktatás egyes ágazatainak kiáramlási tüneteit, illetve a védelmi és katonai képzettségű személyekkel kapcsolatos „külső” és nemzetközi igényeket, a képzés egyes területeinek túldimenzionált és egzisztenciális létszámgondjait.

A politikára jelentkező felelősség primátusa egyértelmű. A hatásokat és igényeket csak jobb tárcaközi együttműködéssel lehet harmonizálni, ezért szinte nélkülözhetetlen a nemzeti biztonsági stratégia, a nemzeti katonai stratégia összkormányzati dokumentumként való alapos és közös kidolgozása, illetve döntési körbe kerülése.

A nemrég meghozott országgyűlési dokumentumok alapján a védelmi kérdésekben, a külpolitika alapirányaiban, a ráfordítások terén és a foglalkoztatáspolitikai biztonsági szerveket érintő kérdéseiben *helyre kellene állítani azt a parlamenti konszenzust, ami 1993–2000 között jelentős mértékben megteremthette volna az előrelépés feltételeit.* Hogy ennek mi az akadálya, annak taglalása nem a hadtudomány feladata.

12 S. Lodgaard, a Norvég Külügyi Intézet igazgatójának megállapítása: „... növekvő mértékben nyilvánvalóvá vált, hogy a civilek a mai háborúk céltáblájává váltak (Szrebrenyica, Sarajevo, Ruanda, stb.) és szeptember 11-e e trendet jelentette.” BICC Bulletin, no. 22. 2002. 1. Jan.

Demkó Attila

A Magyar Köztársaság biztonságpolitikai környezetének változásai

A Magyar Honvédség több mint egy évtizede folyamatosan átalakul, bár ez eddig elsősorban a meglévő eszközök, szervezetek és létszám csökkentését jelentette. A 2002-ben elindított védelmi felülvizsgálat az első, amely – tekintetbe véve az elmúlt időszak geopolitikai változásait – új filozófiával közelítette meg a honvédség átalakításának kérdését. Eszerint: mivel az Európát 1945 utáni, közel fél évszázadot jellemző nagyhatalmi szembenállás megszűnt, és a térség összes állama megindult az európai integráció útján, Magyarországot, illetve a NATO-szövetségesek területét nem fenyegeti katonai agresszió, és az egyéb hagyományos fenyegetések kockázata is minimális.

A szerző azt vizsgálja cikkében, hogy milyen tények támasztják alá ezt a megállapítást, hogyan alakult át tágabb és szűkebb környezetünk (Románia, Szerbia és Montenegró, Horvátország, Szlovénia, Ausztria, Szlovákia és Ukrajna) a hagyományos fenyegetések tükrében.

Magyarország az 1940-es évek végétől, formálisan pedig a Varsói Szerződés tagjaként 1955-től a hidegháború teljes időszaka során része volt az egyik nagy katonai-politikai tömbnek. Tagságából és földrajzi helyzetéből adódóan nem maradhatott volna ki egy, a két szövetségi rendszer közötti összecsapásból, ami a haderő méretében és felszereltségében is tükröződött. A hidegháború utolsó időszakában a NATO és a VSZ közötti feszültség nagymértékben csökkent, egyre valószínűtlenebbé vált egy nagyméretű konfliktus esélye. A hagyományos katonai erők szempontjából az enyhülés csúcspontját az európai hagyományos fegyveres erőkről szóló szerződés jelentette, amelyet 1990. november 19-én Párizsban a NATO és a Varsói Szerződés 22 tagállama írt alá. Ezzel a valaha is megkötött legátfogóbb leszerelési és leszerelés-ellenőrzési egyezményvel a kilencvenes évek során nagyon jelentős mértékben csökkent az európai térségben felhalmozott fegyverek mennyisége.

Alig egy évvel később, 1991 közepén megszűnt a Varsói Szerződés, majd az év végén felbomlott a Szovjetunió. A kilencvenes években Borisz Jelcin, majd 2000-től Vlagyimir Putyin elnöksége alatt Oroszország, illetve a másik oldalon a NATO és az Egyesült Államok fokozatosan javuló politikai és katonai kapcsolatokat épített ki egymással. Természetesen voltak visszalépések, komoly feszültség keletkezett a NATO és Oroszország között az 1999-es koszovói válság során, de ezek nem befolyásolták komolyan a bekövetkezett szemléletváltozást. A kilencvenes évek második

felére az orosz katonai-politikai elit többségének gondolkodásában konszenzus alakult ki arról, hogy globális és nyugat-európai hadszíntérre koncentráló tervezést fel kell váltani a déli régiókra (Transz-Kaukázus, Közép-Ázsia, Távol-Kelet) irányuló tervezéssel. Oroszországban, bár maradtak ellenérzések a NATO keleti, elsősorban balti kibővülésével, új támaszpontok esetleges kiépítésével, illetve az Egyesült Államok erősödő közép-ázsiai és grúziai jelenlétével kapcsolatban, ma komoly politikai tényezők nem gondolják, hogy nyugatról veszély fenyegetné, és hasonlóképpen a NATO sem számol hagyományos vagy más típusú konfliktussal az orosz fél irányából. Sőt, az előző évtized végére az orosz fél a NATO olyan partnerévé vált, amellyel több békefenntartó misszióban működtek együtt a szövetség tagállamai, és amely a NATO–Oroszország Tanács¹ létrehozásával intézményes kapcsolatra lépett a szervezettel. A 2001. szeptember 11-i események után a terrorizmus elleni háborúban való sikeres együttműködés tovább erősítette a kapcsolatokat.

Változások közvetlen környezetünkben

Míg a hidegháború végéig a NATO és a VSZ közötti stratégiai szintű összeütközés jelentett alacsony valószínűségű, de potenciálisan rendkívül nagy súlyú veszélyt a Magyar Köztársaságra, az 1990-es években hazánk biztonságát legközvetlenebbül a regionális instabilitás és az etnikai-vallási jellegű konfliktusok, illetve az ezekkel járó kísérőjelenségek: az illegális és a tömeges migráció meg a szervezett bűnözés felerősödése veszélyeztette. Ezen időszakon belül három szomszédos államban folyt katonai konfliktus (1991 – Szlovénia, 1991–1995 – Horvátország, 1999 – Jugoszlávia), amelyek alkalmanként közvetlenül is érintették a Magyar Köztársaság területét.²

Elsősorban a NATO és az EU tevékenységének és kibővülésének köszönhetően azonban az 1999 óta eltelt fél évtizedben Délkelet-Európa biztonsági helyzetének alakulását pozitív változások jellemzik. A Magyarországot határoló hét ország közül három – Ausztria, Szlovénia, Szlovákia – már az EU tagja vagy 2004 májusában hazánkkal együtt azzá válik. Ugyancsak három szomszédunk, a már említett Szlovénia és Szlovákia, illetve Románia szintén 2004-ben a NATO tagja lesz. Az utóbbi egyben esélyese az EU 2004-est követő bővítési körének. Hamarosan tehát Magyarország határainak több mint felén NATO-szövetségesekkel és EU tagállamokkal lesz szomszédos. Déli szomszédaink közül Horvátország egyelőre nem került ugyan be sem a NATO, sem az EU jelenlegi meghívottjai közé, de integrációja, gazdasági fejlettsége és politikai érettsége miatt a jövőben lehetőség lesz rá. Ugyanakkor Szerbia és Montenegró euroatlanti integrációja, bár az ország az utóbbi három esztendőben megindult a reformok útján, csak hosszú távon képzelhető el. Legnagyobb szomszédunk, Ukrajna szintén az euroatlanti integrációt tűzte ki céljául, bár EU- és NATO-csatlakozása középtávon nem várható.

1 NATO–Russia Council – NRC

2 Több alkalommal lépték át a magyar–horvát határt fegyveres csoportok, illetve sértette meg a jugoszláv légierő a Magyar Köztársaság légterét.

□ *Románia* Magyarország második legnagyobb területű és lakosságú szomszédja, és fontosságát kiemeli, hogy Erdélyben él a határon túli legnagyobb magyar közösség.³ A rendszerváltás előtt Jugoszlávia kivételével Romániának kifejezetten rossz kapcsolatai voltak szomszédaival. A Szovjetunióval a román vezetés reformellenessége és az 1947 előtt Romániához tartozó területekre irányuló ambíciók, Bulgáriával egyes román üzemek súlyos környezetszennyezése, Magyarországgal pedig a magyar közösséget sújtó, egyre komolyabb intézkedések terhelték meg a viszonyt. A Ceaucescu-rezsim bukása után az Ion Iliescu elnök nevével fémjelzett vezetés javítani próbálta a kétoldalú kapcsolatokat a környező országokkal, de csak részleges sikereket ért el, mivel a viták alapját képező kérdésekben nem sikerült Romániában megfelelő előrelépést elérni.

A kilencvenes évek közepétől a román külpolitika alapvető célja Románia integrációja az európai, illetve euroatlanti politikai, gazdasági és stratégiai szervezetekbe, valamint regionális középhatalmi státusának elfogadtatása lett a Balkánon. Bár Magyarországgal még Ion Iliescu elnöksége alatt sikerült tető alá hozni a vitás kérdések egy részét rendező alapszerződést, és a Constantinescu elnök, illetve az 1996-os választásokon győztes Demokratikus Konvenció (CDR) vezette kormányba bekerült az RMDSZ is; az ország egyéb politikai és gazdasági problémái miatt 1997-ben nem került be a NATO-bővítés első körébe.

A 2000 végén megrendezett választásokon a baloldali-nemzeti irányultságú Társadalmi Demokrácia Romániai Pártja (PDSR) a szavazatok közel 40 százalékával legyőzte az RMDSZ-t is magában foglaló jobboldali koalíciót. A kormányfő, a PDSR alelnöke, Adrian Nastase, az államfő pedig a korábban ezt a posztot már betöltő Ion Iliescu lett. A PDSR hatalomra jutása után Szociáldemokrata Pártra (PSD) változtatta nevét, és a kisebbségi kormányzás elkerülésére nyitott a magyar közösség felé: az RMDSZ 2000 decemberében együttműködési megállapodást kötött a PSD-vel. A PSD kormányzása 2001–2002-ben stabilabbnak bizonyult az előző jobboldali koalíciójánál, ehhez hozzájárult a javuló gazdasági helyzet, és az, hogy az RMDSZ–PSD együttműködés hatékonynak bizonyult.

A politikai stabilizálódás, az etnikumközi feszültségek csökkenése jelentősen javította Románia nemzetközi megítélését, de a prágai meghívás a NATO-ba így is a román diplomácia nagy sikere, hiszen az ország gyenge gazdasági⁴-politikai teljesítménye miatt sokáig a jelöltek sereghajtója volt. Bukarest célja jelenleg a 2007-es EU-tagság elérése, ennek realitása azonban kétséges. Románia igyekszik minél szorosabb kapcsolatokat kiépíteni az Egyesült Államokkal, ezért aktívan részt vesz a terrorizmus elleni háborúban.

A szomszédügyi kapcsolatok terén minden tekintetben rendezett viszonya Romániának csak Szerbiával van, bár Bulgáriával a korábban környezeti és infrastruktúra-fejlesztési kérdések miatt megterhelt viszonya jelentős mértékben javult a sikeres

3 Románia területe 238 391 négyzetkilométer, lakossága 2002-es népszámlálás adatok szerint 21,7 millió fő (1992-ben 23,4 millió). A magyar közösség közel 1,5 millió fős (1992-ben 1,63 millió), a lakosság 6,7%-a.

4 Az ország nemzeti összterméke vásárlóerő-paritáson: 112 milliárd dollár, 5000 dollár/fő (becslés, 2002). Ez az adat 22,6 milliós népességgel számol. Más források szerint az egy főre jutó GDP vásárlóerő-paritáson sem több 4000 dollárnál.

közös NATO-csatlakozási kampány kapcsán. Az ukrán relációt területi vita terheli meg, a kérdést elsősorban Románia merevsége miatt a két ország közötti alapszerződésben sem sikerült rendezni. A kapcsolatok hosszú távú lehűlésével, tartós feszültséggel lehet számolni Kijev és Bukarest között.⁵ Moldova tekintetében feszültséget kelt az, hogy Bukarest hosszú távon továbbra is a két állam egyesítésére törekszik. Anyagilag támogatja a moldovai unionistákat, alig leplezetten próbálja befolyásolni a belpolitikai folyamatokat. A konfliktust 2002 első felében az tette különösen élessé, hogy a Moszkva támogatását maga mögött tudó chisinaui kormányzat nyíltan tiltakozott a román lépések ellen. Románia Magyarországon az EU-integráció szempontjából fontos államot lát, ezért a PSD visszafogta korábban erősen magyarellenes retorikáját. A román-magyar-partnerség egyre jobban erősödő elemeként jelentkezett a katonai együttműködés beindulása,⁶ az RMDSZ-nek tett gesztusok sora, ugyanakkor problémát jelentett, hogy román részről több kétoldalú megállapodás nem került végrehajtásra.

Románia politikai-gazdasági helyzete az 1989-es forradalom óta jelentős mértékben megváltozott. Erőteljesen javultak az ország szomszédsági kapcsolatai, előrelépés történt a kisebbségekkel való bánásmód terén. Aggódalomra adhat okot, hogy továbbra is erős a kisebbség- és idegenellenesség, 2000-ben a választásokon a második helyet 23 százalékkal a szélsőjobboldali, magyarellenes Nagy-Románia Párt (PRM) szerezte meg, ennek elnöke, Corneliu Vadim Tudor az elnökválasztáson 30%-kal a második helyezést érte el. Annak esélye azonban, hogy a kormányzás szélsőséges pártok kezébe kerüljön, elenyésző, Románia szilárdan halad az euroatlanti integráció útján, komolyabb visszalépések nem várhatóak.

☐ *Szerbia és Montenegró*⁷ lakosságában és területében Magyarország harmadik legnagyobb szomszédja.⁸ A rendszerváltás előtt Jugoszlávia részeként Szerbia és Montenegró a balkáni térség egyik legfejlettebb területe volt. A jugoszláv állam 1991-ben megkezdődött széthullása, melyben jelentős szerepet vállalt a szerb irányítású haderő, azonban politikai és gazdasági szempontból is súlyos hatással volt Szerbiára. 1992 májusában a boszniai háború kitörésében játszott szerepe miatt az ENSZ

5 A vita tárgya az 1,5 négyzetkilométer alapterületű fekete-tengeri Kígyó-sziget státusza és a körülötte lévő 7000 négyzetkilométeres kontinentális talapzat, amely alatt egy, közel 10 millió tonnát tartalmazó olajmező és jelentős gázkészlet van. A sziget 1878-tól a második világháborút követő rendezésig Romániához tartozott, majd a Szovjetunióhoz került, annak felbomlásakor Ukrajna örökölte meg.

6 A magyar-román közös békefenntartó zászlóalj első gyakorlatára 2000 áprilisában került sor. A magyar-ukrán-román-szlovák katasztrófaelhárító „Tisza” zászlóalj létrehozása szintén erősíti a két hadsereg közötti kapcsolatokat.

7 2003 februárjában a szerb-montenegrói alkotmány elfogadása után az eddig informálisan használt Szerbia és Montenegró név hivatalossá vált, Jugoszlávia formálisan is megszűnt létezni. Mivel a 2002 végén megtartott montenegrói választásokon a Milo Djukanovics nevével fémjelzett függetlenségpárti koalíció győzött, és tartósan látszik az elszakadáspárti erők túlsúlya, valószínű, hogy az államalakulat jelenlegi formájában sem lesz stabil.

8 Szerbia-Montenegró területe 102 136 négyzetkilométer, ebből Szerbia 77 525, Koszovó 10 887, Montenegró 13 724 négyzetkilométer. A 2002-es népszámlálás szerint a Koszovó nélküli Szerbia lakosságának száma jelenleg 7,48 millió fő, ami a 11 évvel ezelőttihez képest 69 ezer fővel kevesebb. Montenegró lakosainak száma 680 000, Koszovóé becslések szerint 2,15 millió fő, Szerbia-Montenegró összlakossága tehát 10,3 millió fő. A magyar közösség lélekszáma 293 000 fő (1991: 350 000 fő), aránya Szerbia népességén belül 3,8%. Az ország nemzeti összterméke vásárlóerő-paritáson 24 milliárd dollár, 2250 dollár/fő (2001).

Biztonsági Tanácsa szankciókat hirdetett meg a Belgrád ellenőrzése alatt maradt, ún. Kis-Jugoszláviával szemben. Szerbia és Montenegró ennek ellenére az instabilitás egyik fő forrása maradt a térségben, egészen 1995-ig folytatta a boszniai és horvátországi szakadár szerb erők aktív támogatását. A Szlobodan Milosevics nevével fémjelzett szerbiai vezetés jelentős destabilizáló lépéseket tett Szerbián belül is, még a nyolcvanas évek végén névlegesre csökkentve a jelentős albán, illetve magyar lakossággal rendelkező Koszovó és Vajdaság autonómiáját. Az állam lakosságának több mint egyharmadát adó kisebbségek helyzete jelentősen romlott, több százezer albán, és 50–50 ezer magyar és horvát lakos volt kénytelen elhagyni az országot. A koszovói válság a kilencvenes évek végére gerillaháborúba torkollott, ami 1999 tavaszán kiváltotta a NATO beavatkozását. A több mint két és fél hónapos légihadjárat után a NATO erői bevonultak Koszovóba, és ezzel a legveszélyesebb balkáni válsággóc stabilizálódott.

2000 őszén megbukott Szlobodan Milosevics, majd a Szerbiai Szocialista Párt (SPS) is elvesztette parlamenti többségét. A Zoran Djindjics miniszterelnök vezette többárti kormánynak azonban csak részleges eredményeket sikerült elérnie az ország gazdasági-politikai stabilizációja, és a rendkívül rossz szomszédsági kapcsolatok megjavítása terén. Szerbia és Montenegró kapcsolatait Horvátországgal és Bosznia-Hercegovinával megterhelik az 1991/92–1995 közötti háború következményei (menekültkérdés, jóvátétel). Bulgária nehezményezi a bolgár kisebbség jogfosztott helyzetét, de számos más ponton jó együttműködés alakult ki a két ország között. Magyarországgal javította a viszonyt a vajdasági magyarság helyzetének stabilizálódása, illetve az, hogy Budapest komoly segítséget adott Belgrádnak a nyugati integráció terén. Belgrád és Skopje kapcsolatai az albánkérdésben elfoglalt hasonló álláspontjuk miatt kooperatívak. A koszovói válság miatt rendkívül megromlott albán–szerb kapcsolatok, miután Albánia tartózkodik a koszovói függetlenségi mozgalom aktív támogatásától, javuló tendenciát mutatnak.

Ugyanakkor továbbra is nagyon erősek maradtak az országban a szélsőséges erők, amelyek 2003 tavaszán merényletet követtek el Djindjics miniszterelnök ellen. A 2003. decemberi választásokon a nacionalista Szerb Radikális párt kapta a legtöbb szavazatot, de koalíciós partnerek hiányában nem sikerült kormányt alakítania. A nacionalista erők látványos előretörése az egész Nyugat-Balkán szempontjából destabilizáló tényező lehet: felgyorsíthatja Koszovó önálló státuszának napirendre tűzését, tovább erősítheti Montenegró leválási szándékait, egyben felmerülhet a boszniai Republika Srpska annektálásának igénye Szerbiában. Átmenetileg a vajdasági magyarságra is növelheti a nyomást az újabb nacionalista hullám, ugyanakkor hosszabb távon nem várható a 2000-ben megindult integrációs folyamat megakadása.

□ *Horvátország*, az 1991–1995 közötti háború következményeit jórészt felszámolva, gazdaságilag és belpolitikailag mára Magyarország egyik legstabilabb szomszédja lett.⁹ Horvátország kitűzött fő kül- és biztonságpolitikai célja az Európai Unió és a

⁹ Horvátország területe 56 538 négyzetkilométer, a 2002-es népszámlálás szerint lakossága 4,3 millió fő (1991: 4,7 millió fő). A magyar közösség lélekszáma 14 ezer fő, 0,4% (1991: 25 ezer fő). Az ország nemzeti összterméke vásárlóerő-paritáson: 36,1 milliárd dollár, 8300 dollár/fő (2001).

NATO teljes jogú tagságának elérése. Bár Zágráb a Franjo Tudman elnök és a konzervatív-nacionalista HDZ nevével fémjelzett időszak második felében bekövetkezett elhidegülés miatt sem az unió bővítésének első, sem a NATO-bővítés második körébe nem került be, a szociáldemokrata kormány alatt jelentős haladást ért el ezen a téren. 2000. május 24-én csatlakozott a NATO békepartnerségi programjához, 2002 májusában pedig a csatlakozási akciótervhez (MAP). 2002 júniusában a CENCOOP¹⁰ tagállamai egyöntetűen elfogadták Horvátország felvételét a szervezetbe. Horvátország a NATO esetleges harmadik bővítési körébe jó eséllyel bekerülhet, és az EU-csatlakozás terén is lehetősége van a második körben való felvételre, különösen ha az a 2007-es dátum Románia rossz teljesítménye miatt későbbre csúszik.¹¹ A 2003-as választásokat, részben az integrációs folyamat elhúzódása miatt, a HDZ nyerte, de az új kormány jelezte: a nemzetközi kötelezettségek és reformok tekintetében folytatja a nyugati orientációt.

A horvát-magyar-kapcsolatok Horvátország függetlenségének kikiáltása óta problémamentesek, a magyar-horvát államközi viszonyban vitás kérdések nincsenek. Magyarország Horvátországgal 1992-ben kötötte meg az alapszerződést, a két ország egymást stratégiai partnernek tekinti. Horvátország külkapcsolataira ugyanakkor terhelően hatnak a rendezetlen határkérdések Szerbiával, Szlovéniával és Boszniával.

□ Szlovénia az 1991-es függetlenségi háború után gyorsan a volt szocialista országok élére került gazdasági és fejlettségi mutatói tekintetében.¹² Az ország legfőbb külpolitikai célja az EU- és a NATO-tagság elérése. Az EU-ba 2004. május 1-jén fog belépni, a tízes bővítési kör legfejlettebb államaként. A 2002-ben megtartott prágai csúcstalálkozón Szlovénia meghívást kapott NATO-ba, amelynek 2004 folyamán lesz hivatalosan a tagja.

A 2000 októberében megtartott parlamenti választásokat a Janez Drnovsek vezette Liberális Demokrata Párt (LDS) nyerte meg. Drnovsek 2002 ősziig a miniszterelnöki posztot töltötte be, majd Szlovénia elnökévé választották, miután a nyolcvanas évek óta folyamatosan hatalmon lévő Milan Kucan mandátuma lejárt. A szlovén belpolitikai élet stabil, szélsőségektől mentes.

Szlovénia szomszédsági kapcsolatait a függetlenség kikiáltása óta a kiegyensúlyozottság jellemzi, Olaszország és Ausztria tekintetében ugyanakkor nemzetiségi kérdések rendezetlensége árnyékot vet a jó viszonyra. A szlovén-horvát-kapcsolatok az utóbbi időszakban javultak, a két ország közötti vitás kérdések megoldásában előrelépés tapasztalható.¹³ A szlovén-magyar kapcsolatok a többi viszonylattal ellentétben problémamentesek, a kisebbségi kérdések mindkét oldalon kölcsönösen kielégítő módon rendeződtek, kiváló a katonai együttműködés is.¹⁴

10 Central European Nations' Co-operation in Peace Support – Közép-európai Országok Békétámogató Együttműködése.

11 Vannak olyan jelzések, hogy 2008–2009-ben Horvátországot akár egyénileg is felveszik az EU-ba, függetlenül a nagyobb bővítési köröktől.

12 Az ország nemzeti összterméke vásárlóerő-paritáson: 31 milliárd dollár, 16 000 dollár/fő (2001), a térségben a legmagasabb. Szlovénia területe 20 251 négyzetkilométer, lakossága 2002-es adatok szerint 1,93 millió fő (stagnál). A magyar közösség közel 8000 fős, a teljes népesség 0,4%-át teszi ki (1991: 9000 fő).

□ *Ausztria* Magyarország gazdaságilag legfejlettebb és politikailag legstabilabb szomszédja.¹⁵ A 2002. novemberi választásokat a 2000 eleje óta kormányzó Wolfgang Schüssel jobbközép irányultságú Néppártja (ÖVP) nyerte meg a szavazatok több mint 42 százalékával. A szociáldemokraták (SPÖ) a szavazatok 37%-át szerezték meg, az erősen jobboldali Osztrák Szabadságpárt (FPÖ) 10%-ot, a Zöld Párt (Die Grünen) 8,9%-ot kapott. Az utóbbi párttal folytatott, több hónapos sikertelen kormányalakítási tárgyalások után maradt az FPÖ–Néppártti koalíció, de ebben a Jörg Haider nevéhez fűzhető, erősen nacionalista Szabadságpárt kisebb szerepet kapott, mint 2000–2002 között.

Ausztria legjelentősebb partnere Németország, Bécs külpolitikáját az EU-n belül (1995 óta tagja az uniónak) és a világpolitikában általában Berlinnel szinkronizálja. Ausztria kapcsolatait Csehországgal az utóbbi években megterhelte az 1945 után elűzött és jelentős számban Ausztriában letelepült szudétanémet lakosság, a Benes-dekrétumok, illetve a temerini atomerőmű ügye. Hasonló jellegű, bár kevésbé éles problémák állnak fenn a Szlovákiából elűzött, ún. „kárpati németekkel”, és a szlovák atomerőmű-programmal kapcsolatban. Az osztrák–magyar és osztrák–svájci kapcsolatok problémamentesnek tekinthetők. Ausztria és Olaszország viszonyában, a jó államközi kapcsolatok és a nemzetiségi kérdés példás megoldása ellenére, időnként felmerül az első világháború után az olasz államhoz csatolt osztrák–német többségű Dél-Tirol ügye. Az elmúlt években zavart okoztak olasz nacionalisták osztrákellenes fellépései, illetve az FPÖ egyes, a térség Ausztriához való visszacsatolására utaló megnyilatkozásai. Az osztrák kül- és biztonságpolitika nagy kérdése, hogy az ország csatlakozzon-e a NATO-hoz (a PfP-be 1995-ben beléptek), vagy fenntartsa semlegességét. A vita jelenleg is folyik, de a lakosság ellenérzései miatt a közeljövőben nem valószínű a NATO csatlakozás.

□ *Szlovákia* gazdaságilag Magyarországhoz hasonló fejlettségű ország, a szomszédos államok közül arányában itt él a legnagyobb magyar közösség.¹⁶ Pozsony legfőbb külpolitikai célja az EU- és a NATO-tagság elérése. Szlovákia az EU-ba 2004-ben fog belépni, illetve a 2002-ben megtartott prágai csúcstalálkozón meghívást kapott NATO-ba is. A nyugati orientáció mellett Pozsony hagyományosan jó gazdasági és politikai kapcsolatokat ápol Moszkvával.

A 2002 őszén tartott választások után az 1998 óta kormányzó jobboldali Mikolas Dzurinda vezette Szlovák Demokratikus Keresztény Unió (SDKU) került ismét hata-

13 A főbb problémakörök: a szárazföldi és a tengeri határok pontos kijelölése (a Pirani-öböl térségében), a horvát betétesek kártalanítása szlovén bankokban elhelyezett betétjük után, valamint a krškovói atomerőmű ügye.

14 A két ország legjelentősebb közös projektje a magyar–olasz–szlovén többnemzetiségű dandár (MLU).

15 Az ország nemzeti összterméke vásárlóerő-paritáson 220 milliárd dollár, 27 000 dollár/fő (2001). Területe 83 858 négyzetkilométer, lakossága 2002-es becslések szerint 8,17 millió fő (1992: 7,9 millió). A burgenlandi magyar közösség 2002-ben 4700 fős volt (1991: 6800 fő), míg az Ausztriában élő magyarok száma összesen 30 000 főre tehető (1991: 33 500 fő).

16 Szlovákia területe 48 845 négyzetkilométer, lakossága a 2002-es népszámlálás adatai szerint 5,4 millió fő (1991: 5,2 millió fő). A magyar közösség lélekszáma 520 000 fő, 9,9% (1991: 567 000). Az ország nemzeti összterméke vásárlóerő-paritáson 62 milliárd dollár, 11 500 dollár/fő (2001).

lomra, bár 15%-os támogatottságával csak a második helyet sikerült elérnie. A kormánykoalíció tagja lett a több mint tizenegy százalékos eredményt elérő Magyar Koalíció Pártja (MKP), illetve a 8–8 százalékos szerző Kereszténydemokrata Mozgalom (KDH) és az Új Polgárok Szövetsége (ANO). A legtöbb szavazatot 19,5%-ot az 1998-ig miniszterelnöki pozíciót betöltő Vladimir Meciar pártja, a Demokratikus Szlovákiaért Mozgalom (HZDS) kapta. Bekerült továbbá a parlamentbe Szlovákiai Kommunista Párt (KSS) és a jobboldali, populista Smer (Irány) elnevezésű párt. Pártszakadás miatt a parlamentből kiszorultak a leginkább magyarellen es erők, a Szlovák Nemzeti Párt (SNS) és a Valódi Szlovák Nemzeti Párt (PSNS).

A szlovák belpolitikai élet rendkívül képlékeny, az elmúlt években számos új párt alakult, illetve jött létre kiválásokkal. A választási rendszer a magas bejutási küszöb miatt sokszor pártuniók létrehozását teszi szükségessé, ezek közé tartozik az MKP¹⁷ is, vagy az előző kormányzat vezető ereje, a Szlovák Demokratikus Koalíció.¹⁸

Szlovákia függetlensége 1993-as kikiáltása után tagja lett a Visegrádi Csoportnak (V-4), melyben 1998 óta élénk politikai kooperációt folytat Magyarországgal, Lengyelországgal és Csehországgal. Pozsony és Varsó viszonya konstruktív, komolyabb viták nem terhelik. A nagyobb nehézségek nélkül lezajlott szétválás után Csehország és Szlovákia mind a katonai (technikai együttműködés, kooperáció a békefenntartásban), mind politikai területen fenntartotta közeli viszonyát. Szlovákia és Ukrajna kapcsolatát sokáig hűvössé tette Pozsony egyértelmű orosz orientációja, de az utóbbi időben javulás tapasztalható. A szlovák–magyar kapcsolatok a nacionalista Meciar-kormány bukása után pozitívan alakultak, de a bős-nagymarosi erőmű ügye, a Duna vízmegosztása, az 1945–47 között előzött, több mint százezer magyar nemzetiségű polgár kárpótlásának megtagadása, illetve a kedvezménytörvény negatív szlovák fogadtatása¹⁹ megterhelte a kétoldalú viszonyt. Szlovákia nyugati elkötelezettsége ugyanakkor egyértelmű, teljes körű euroatlanti integrációja 2004-ben megtörténik, így az esetleges vitás kérdések nem jelentenek biztonságpolitikai kockázatot.

□ *Ukrajna* Magyarország legnagyobb, középhatalmi potenciálú szomszédja.²⁰ Bár a vezetés tisztában van azzal, hogy ez rövid távon nem következhet be, az ország legfőbb külpolitikai célja a nyugati integráció. Kijev nem kíván visszatérni egy Oroszország vezette szövetségbe, távlati célja a NATO- és EU-csatlakozás.

Az elnöki rendszerű országban a politikai pártok és a parlament szerepe viszonylag kisebb. A jelenlegi elnök, Leonyid D. Kucsma 1994 júliusa óta van hatalmon, a politikai élet napirendjét alapvetően ő határozza meg. A 2002. áprilisi válasz-

17 Az MKP három magyar párt szövetségéből jött létre.

18 A Szlovák Demokratikus Koalíció öt pártból állt, melyek ideológiailag nem voltak egységes színezetűek.

19 Pozsony egyetlen szomszédos államként elutasította a törvényt, és megtorló intézkedéseket helyezett kilátásba.

20 Ukrajna területe 603 700 négyzetkilométer, lakossága a 2002-es adatok szerint 48,4 millió fő (1991: 52 millió fő), ebből közel 12 millió fő orosz nemzetiségű. A kárpátaljai magyar közösség lélekszáma a 2001-es népszámlálás szerint 152 000 fő (1989: 156 000), míg az ország más területein 4000 magyar él. Az ország nemzeti összterméke vásárlóerő-paritáson 205 milliárd dollár, 4200 dollár/fő (2001).

tásokon a Kucsma elnökhöz közel álló, Egységes Ukrajnáért nevű tömörülés győzött. Bár csak a listás szavazatok 13%-át kapta meg, az egyéni kerületekben való jó szereplése miatt a parlamenti helyek közel 25%-át szerezte meg. A jobboldali Mi Ukrajnánk pártszövetség lett 22,5 százalékkal a második, a Kommunista Párt 20 százalékkal a harmadik. Több más párt képviselője mellett helyet szerzett a parlamentben a Kárpátaljai Magyar Szervezetek Fóruma is.

Ukrajna legfontosabb szomszédja Oroszország, Kijev jelenleg szinte kizárólagosan függ az orosz energiaszállításoktól, amelyen csak középtávon enyhíthetnek a Kaukázusban tervezett új olajvezetékek. Az elmúlt évtizedben az energiaiimport miatt több mint 3 milliárd dollár adósság halmozódott fel Moszkva irányában. A két ország kapcsolatát egyszerre jellemzi a kooperáció, illetve Ukrajna elszakadási törekvése az orosz erőtérből. Eközben Oroszország gazdasági behatolással véli megőrizni a lehetőséget, hogy gazdaságilag-katonailag megerősödve később visszaállítsa hegemóniáját. A kétoldalú kapcsolatokat 2003-ban területi vita is megterhelte.

Integrációs szempontból Ukrajna legfontosabb partnere Lengyelország, a lengyel külpolitika a kilencvenes évek közepe óta erőteljesen támogatja az ukrán euroatlanti közeledési folyamatot. A magyar–ukrán kétoldalú kapcsolatok az elmúlt évtizedben problémamentesek voltak, amit jelzett a két ország közötti alapszerződés 1993-as megkötése, illetve a jó politikai és katonai együttműködés. Ukrajnának a kilencvenes évek első felében meglévő kitűnő kapcsolatai Fehéroroszországgal az utóbbi erősödő orosz orientációja miatt megromlottak, míg az új moldáv vezetéssel a román külpolitikával szemben érzett hasonló jellegű fenntartások miatt jók. Ukrajna a 2002-es év problematikus kérdései²¹ után egyértelműen a nyugati integráció útjára lépett, erősödő gazdaságával, megfontolt külpolitikájával fontos stabilizáló tényező a térségben.

Konklúzió

A politikai folyamatok (és a katonai erőviszonyok) nagymértékű megváltozása miatt egyértelműen kimondható, hogy a NATO-tagállamoknak középtávon stratégiai támadással nem kell számolniuk, mivel sem a szándék, sem a képesség nem áll fenn a potenciálisan megfelelő kapacitással rendelkező egyetlen hatalom tekintetében. Ugyancsak a politikai környezet jelentős javulása miatt Magyarország biztonsági környezetében nincsenek és tíz éven belül várhatóan nem is lesznek az ország területi épségét, függetlenségét vagy nemzeti érdekeit sértő hagyományos fenyegetések.

Magyarország a szomszédos országokkal olyan partneri viszonyt alakított ki, amely valószínűtlenné teszi a katonai fenyegetés lehetőségét. Hazánk minden szomszédja része az euroatlanti integrációnak vagy kinyilvánította integrációs törekvéseit, ezért a kétoldalú kapcsolatokat a kikerülhetetlenül fellépő nézetkülönbségek mellett az együttműködés dominálja.

Természetesen továbbra is vannak vagy lehetnek olyan vitás kérdések, amelyek Magyarország és egyes szomszédos országok között megterhelik vagy a jövőben megterhelhetik a kapcsolatokat, mint ahogy éles ellentétek merülhetnek fel szomszéd-

21 Ukrajnát az USA és Nagy-Britannia jelentős illegális, Irak részére történő fegyverszállítással vádolta meg.

dos országok egymás közötti kapcsolataiban is, de ezek megoldása a nemzetközi környezet megváltozása és az euroatlanti integrációs folyamatok miatt kizárólag politikai eszközökkel, nemzetközileg elfogadott keretek között képzelhető el. Az 1990 előtti veszély, a két tömb közötti nagyméretű hagyományos és/vagy nukleáris összeütközés és az 1990–1999 közötti időszakot jellemző regionális instabilitásból eredő hagyományos fenyegetések ma már vagy nem léteznek vagy elhanyagolhatóak, ezért a Magyar Honvédségnek alkalm van arra, hogy az elkövetkező években felkészüljön az új kihívások kezelésére.

Magyarország számára jelenleg a hagyományos támadásnál jóval nagyobb valószínűségű veszélyt jelentenek az új típusú fenyegetések. A legsúlyosabb fenyegetést hazánkra is, akár csak a nemzetközi közösség egészére, a hagyományos támadások mellett a terrrorszervezetek végrehajtási módszereinek és eszköztárának kibővülése jelenti, amely ma már magában foglalja a vegyi, a biológiai, a radiológiai és nukleáris eszközök alkalmazásának képességét és lehetőségét is. Gyakorlatban ez azt jelenti, hogy az elmúlt néhány évben előállt új helyzetben a hazánkat érő fenyegetések és kihívások nem különböznek jelentősen a NATO és az EU egészére ható fenyegetésektől és kihívásoktól. Tagságunkból adódóan nem új problémákkal kell szembenéznünk, hanem amúgy is jelentkező kérdéseket kell szélesebb horizonttal értelmeznünk.

A fentieket figyelembe véve Magyarországnak ilyen körülmények között nemzeti érdeke, hogy a nemzetközi környezetben bekövetkezett változásokra érdemben reagáljon, azokat hadereje átalakításánál figyelembe vegye.

Szabó A. Ferenc

Nemzetközi migráció és biztonság

A biztonságpolitikai kérdések közül napjainkban fokozottan előtérbe került a nemzetközi migráció. Az emberek növekvő mértékű áramlása országok, sőt kontinensek között önmagában is konfliktusokat generál, de ha arra gondolunk, hogy az illegális migránsokhoz hányféle biztonsági kockázat tapad – a fekete munkától, a drogkereskedelmen keresztül, egészen a nemzetközi terrorizmusig –, akkor belátjuk, hogy kikerülhetetlen téma, mind a nem katonai, mind a katonai biztonság szemszögéből. A tanulmány neves külföldi és hazai szerzők elemzéseinek segítségével kísérli meg a nemzetközi migráció biztonsági aspektusainak vizsgálatát és rendszerezését. Kiemeli a bevándorlási politika alakításának fontosságát is a biztonságpolitikai koncepció megfogalmazásakor.

A nemzetközi migráció biztonsági aspektusának vizsgálatakor előbb-utóbb szembe-szül a kutató a téma ellentmondásosságával. Ha a korábban készült biztonságpolitikai elemzéseket tesszük górcső alá, azt tapasztaljuk, hogy azok kizárólag a nemzetbiztonsággal foglalkoztak. Nagyon lassan nyertek teret a szakirodalomban a nem katonai biztonság kérdései. Érdekes módon akkor sem a biztonságpolitika szerves részének tekintették őket, hanem hátrasorolva, a biztonsági kockázatok között kerültek említésre.

A nem katonai biztonsági kérdések között különösen mostoha kezelésben részesültek a legutóbbi időkig a népesedési és főleg a migrációs témák. A háborúk elméleti kérdéseit vizsgáló kutatók már korábban felvetették az egyenlőtlen népesedés konfliktust gerjesztő hatását, de azt, hogy mi történik a biztonsággal, ha a néptömegek útra kelnek és bebocsátást kérnek, mint vendégmunkások vagy mint menekültek, arról csak újabban esik szó. A katonai, vagyis a nemzetbiztonságot vizsgáló írások ebben az esetben is kizárólag a migráció által érintett, hatványozottabb esetben „sújtott” ország vagy régió biztonságáról tartalmaznak megállapításokat. A menekültek szenvedései, biztonsága alig válik vizsgálat tárgyává. Pedig a nemzetközi migráció színterén két főszereplőről van szó, a befogadó társadalomé mellett a betelepülő társadalom veszélyhelyzete is figyelmet érdemel.

A világon tapasztalható növekvő gazdasági és környezeti nyomás következtében fegyveres konfliktusok nélkül is tapasztalható a tömeges népvándorlás, ami sokszor meneküléssé fajul. Természetesen a migrációs válság hordozói ezek a vándorló tömegek, míg azok a népek-etnikumok, ahová megérkeznek, csupán passzív elsen-

vedői a keletkezett feszültségnek. A bevándorlókkal és menekültekkel kapcsolatos ellenérzések azt a bizonytalanságot tükrözik, amely abban a társadalomban keletkezik, amelyik nem felelős vagy csak elméletileg tehet a kialakult helyzetről. A radikális társadalomelméletek egy része minden, elmaradott országban bekövetkező válsággért a világ fejlett területeit teszi felelőssé, úgy gondolván, hogy a gyarmatosítás indította el a végső soron tömeges meneküléssé fajuló migrációt, mert szétért a fejletlen országok társadalmának tradicionális kereteit.

Valójában a vándorokat kibocsátó területek viszonylagos vagy abszolút túlnépesedését a civilizációs eredmények elterjesztése tette lehetővé. A demográfusok a népesedési robbanást azzal magyarázzák, hogy a modernizáció beszűremkedése az elmaradott országokba az egészségügyi, népélelmézési helyzet olyan gyors javulásával jár, hogy nem képesek hozzá az érintett társadalmak időben alkalmazkodni. Még akkor is a hagyomány szerint élük életüket, népesednek, amikor már nincs szükség „tartalék-gyermekekre”, s a várható átlagos élettartam is jelentősen megnő.

Természetesen negatívumok is előfordulnak a globalizáció mindenhová eljutó hatásai következtében. A világpiaci versengés szétéri a korábbi gazdasági struktúrákat és kiszolgáltatottá teszi a harmadik világban, de sokszor egyes fejlettebb régiókban, például Kelet-Európában is az embereket. Afrikában, Latin-Amerikában és Ázsiában a feszültséget ökológiai válság is fokozhatja. Az elsivatagosodás, a termőföld erejének kimerülése, a vízhiány vagy éppen ellenkezőleg, az áradások, amelyeket a felelőtlen erdőirtások váltanak ki, földönfutóvá teszik az embereket.

A Föld országainak a fele többnemzetiségű. Gyakoriak bennük a nemzetiségi, etnikai, vallási ellentétek, amelyek könnyen végzetessé válhatnak, s a gyengébb fél tömegeinek menekülésével végződnek. A menekültek fogadására sokszor jó lehetőségek lennének a befogadó országban, de annak állampolgárai áldozataivá válnak a hiedelmeknek vagy a felelőtlen politikusok keltette izgatásnak, és ezért viselkednek ellenségesen a migránsokkal. A nagyarányú népességnövekedés és a megnövekedett konfliktuspotenciál oda vezetett, hogy exponenciális mértékben emelkedik a vándorok száma a világon.

A sok tényező miatt bekövetkező népmozgások megállítására mind az érintett országok, mind a nemzetközi szervezetek sokat tettek az utóbbi időben. Sajnos az igazi prevenció, a problémák megoldása vagy tompítása helyett inkább az adminisztratív intézkedések meghozatala jellemző.

Használatos a „nemzetközi migráció” („international migration”) kifejezés mellett a transznacionális migráció („transnational migration”) megjelölés is. Magyarországon szinte kizárólag a „nemzetközi” jelző terjedt el, viszont Szlovákiában inkább a „transznacionális” kifejezés (Csámpai-Haládk). Úgy gondoljuk többről van szó, mint egyszerű szinonimahasználatról. A migrációt kiváltó konfliktusok legtöbbször „nemzetek közöttiek”, csaknem teljesen függetlenül attól, hogy hol húzódik az államhatár. Abban viszont a szlovákiai szerzőknek van igazuk, hogy konszolidáltabb nemzetközi viszonyok között élő társadalmak esetében a biztonsági kockázatokat kiváltó migrációs konfliktusok gyújtópontja az államhatárokon van. „Az államhatár az a hely, ahol a nemzetközi migráció elsősorban végbemegy. Nemcsak a jogi normák ütköző posztja, hanem a szomszédos államok érdekeinek is érintkezési felülete. A vándorlók leggyakoribb bűncselekménye az illegális határátlépés. Az államhatár

minden ország területi épségének és sérthetetlenségének jelentős szimbóluma. Ezért minden határsértés egyben a nemzetközi jog, az állam területének megsértése. Az állam ezért minden esetben jogosult intézkedéseket tenni a határsértők ellen. Az elemzések arra utalnak, hogy az állam lakosainak közbiztonsága sokban függ a határvédelem állapotától és színvonalától. A határon keresztül áramlik az egyik államból a másikba a szervezett bűnözés.” (Csámpai Ottó, 30–31. old.) Tehát amíg a nemzetközi migráció kategória általában szól a globális embermozgásokról, addig a transznacionális megjelölés jól fejezi ki a nemzetközi migráció bonyolódása során központi szerepet játszó határkérdés fontosságát.

A magyar szakirodalomban is magától értetődően nagy súlyt helyeznek a szerzők a határátkelésre. Sallai János megfogalmazásában: „Határesemény: az államhatáron vagy annak közvetlen közelében bekövetkezett, a szabályzottól, engedélyezettektől eltérő események összefoglaló elnevezése, melyek sértik vagy veszélyeztetik a Magyar Köztársaság jogos érdekeit, a határ rendjét, esetleg az adott állam felségjogát. A határesemények a legenyhébbnek tekinthető határrendsértéstől a legsúlyosabb határprovokációig terjedhetnek.” (Masika–Harmati, 200. old.)

Nemzetbiztonság vagy humánbiztonság?

A washingtoni Worldwatch Institute jeles kutatója, Michael Renner, aki hosszú évek óta a világ aktuális biztonságpolitikai kérdéseiről írja elemzéseit az intézet kiadványaiba, azon a véleményen van, hogy szerencsésebb lenne, ha a szakirodalom az emberi populációt veszélyeztető kockázatok kérdését nem a nemzetbiztonság, hanem a humánbiztonság kategóriája alatt tárgyalná, mert ebben az esetben nem az államhatárokkal körülvett országok biztonsága lenne a vizsgálódás és a veszélyelhárítás fókuszában, hanem a társadalmat alkotó ember, aki gyakran kisebbségi, s ezért könnyen kimaradhat a nemzetbiztonsági gondolkodásból. Ugyanakkor – szerinte – az országokon belül keletkező nem katonai biztonsági problémák is jobban értelmezhetők lennének. „Egy ilyen konfliktus kirobbanásának – írja – nagyobb esélye van az egyes országokon belül, mint azok között.”

A fentiek miatt javasolja a szerző a biztonságpolitikai gondolkodás megújítását. Úgy véli, hogy „a biztonságot hosszú ideig elsősorban katonai fogalomnak tekintették, s ez készítette arra a kormányokat, hogy egyre erősebb hadsereget szereljenek fel és egyre kifinomultabb fegyvereket fejlesszenek ki. Ám ez az elfogultság a »nemzetbiztonsággal« szemben arra sarkallta a döntéshozókat, hogy elhanyagolják a többi szempontot, amely jóval szorosabb összefüggésben áll választópolgáraink jólétével, vagyis a társadalmi és politikai stabilitással, ami nélkül nem kerülhetők el a belpolitikai konfliktusok. Az emberiség biztonsága manapság hármassá válságba sodródott: veszélyeztetik a környezetrombolás következményei, a társadalmi egyenlőtlenség és feszültségek hatásai, valamint a hidegháborús korszak örökségeként a korlátlan fegyverkezés veszélyei. Korunk konfliktusai nem oldhatók meg löfegyverrel. Nem használ ellenük, ha más katonai eszközöket és stratégiákat alkalmaznak, hanem csak az, ha megegyeznek a széles körű leszerelésben. A hadsereg sok pénzt emészt fel, amellyel egyébként csökkenteni lehetne az erőszakba torkolló konfliktusok esélyét, ha az egészségügybe, a lakásépítésbe, az oktatásba, a szegénység felszámolásába és a

környezet fenntartásába fektetnék. A nemzetbiztonság e tágabb körű felfogását általában »humánbiztonságnak« nevezik (szemben a »nemzetbiztonsággal«). Olyan, lát-szólag egymástól távol eső kérdéseket foglal magában, mint a béke, a környezetvédelem, az emberi jogok, a demokratizálás és a társadalmi integráció. A humánbiztonság miatti aggodalmak bizonyos értelemben oly régiek, mint maga az ember története, de ma felnagyítja őket a példa nélkül álló környezeti pusztulás, a mérhetetlen szegénység a hatalmas gazdagság közepette, és az, hogy a társadalmi, gazdasági és környezeti problémák ma már nem korlátozódnak bizonyos közösségekre és országokra.” (Renner, Michael i. m. 129. old.)

A migrációt kiváltó okok miatt földönfutóvá vált népcsoportok iránti nagy ívű és jó szándékú szolidaritás érzésétől átitatott elemzés magán viseli a globális feszültségek megoldásán töprengő és javaslatokat fogalmazó tipikus értelmiségi hozzáállás összes jellegzetességét. Feltételezi, hogy a felismert okozati láncolattal érvelve meggyőzhető a cselekvésről a politikai hatalmat birtokló döntéshozók. Pedig azok általában konkrét érdekeik mentén cselekszenek. Minden döntés, amit meghoznak a politikai küzdőtéren, alapjában véve politikai természetű, ebből fakadóan minúciózus mérlegelés tárgya, hogy milyen hatással lesz az érdekviszonyokra. Az érdekek halmaza hierarchikusan épül fel, s ezért a tételesen felsorolt válságtényezők sújtotta lakosságcsoportok érdeke csak a maga szintjén orvosolható. Az említett etnikai kisebbségek, bennszülött törzsek érdekérvényesítési lehetősége azonban olyan kicsiny, hogy problémájuk csak lassan, körülményesen, egyeztetések hosszú során keresztül oldható meg.

A fegyvervásárlásról döntő elitek egészen más érdekháló részesei. Arról nem is beszélve, hogy nincs még a globális világon sem olyan akarat, amelyik egyszerre, vezényszóra rábírhatná a felismert megoldás megvalósítására azokat a politikai vezetőket, akik belpolitikai és nemzetközi hatalmuk megőrzésével vannak elfoglalva. Ugyanis ha egy állam elszigetelten, példamutatóan hozzákezdene a fegyverkezési kiadások átcsoportosításához a humánbiztonság megóvására, védtelenül, kiszolgáltatva kerülne szembe azokkal a szomszéd erőcsoportokkal, amelyek továbbra is állig fel vannak fegyverkezve. Valahol és valamikor azért el kellene kezdeni a sorshelyeztük megváltoztatásán ultima rációként, migrációval próbálkozó milliók felkarolását. Erre azonban csak egészen széles körű nemzetközi összefogással, a nagyhatalmak és az ENSZ bevonásával van esély.

Továbbra is problémát jelenthet annak tisztázása, hogy mit kell tenni, s hogy ez nemzetközi erővel is megvalósítható-e, napjainkban ugyanis a nemzetközi életben nincs egyetértés arra vonatkozóan, hogy mi a legfontosabb tennivaló, egyáltalán melyek a nemzetközi életben megvalósítandó helyes célok. „Erkölcseleg jó célokat minden nehézség nélkül meg lehet jelölni a nemzetközi politikai viszonyokban anélkül, hogy az embereket különösen győzködni kellene az így szóba jöhető dolgok erkölcsi-cseleg jó ügy volta felől...Jó célok önmagukban azonban nem léteznek a nemzetközi politikai viszonyokban. Az a tény, hogy több jó célt is meg lehet jelölni egyszerre, anélkül, hogy ezek feloldhatatlan ellentmondásban lennének egymással (ellentétben a helyes célokkal, mint majd a következőkben kitérünk rá), ezt támasztja alá. Továbbá, a jó célok egy időben lehetnek politikai célok és a nemzetközi joggal összhangban lévő célok is. Az Egyesült Államok vezető politikusai sokszor nyilatkozzák, hogy Amerika legfőbb célja a gonosz elleni küzdelem, de ezt mások is mondják, például a

Washington által rogue state-ként számon tartott Irán, amely viszont a gonoszt Amerikával azonosítja.” (Bíró Gáspár, 125–126. old.)

Úgy gondoljuk, ennyit elég is idézni egy teoretikus fejtegetésből ahhoz, hogy felmérhessük a jó irányú, világmegváltó javaslatok megvalósíthatóságának esélyét. Amíg Földünkön egymással kibékíthetetlenül szembenálló érdekek megóvásán vagy érvényesítésén őrködnek a fegyverek, addig nem fogják az államok anyagi erejüket átcsoportosítani olyan nagy világproblémák megoldására, mint például a nemzetközi migráció kiváltotta konfliktusok. Teljesen mégsem maradnak magukra a migrációs kényszer áldozatai, de a segítség csak cseppekben és csak a legkiáltóbb nyomorúság orvoslására érzékel, sokszor sajnos már későn.

Szakértői vélemények

Itt az ideje, hogy a hazai értelmezéseket is számba vegyük. Magyarország a 90-es évek elején egy csapásra azok közé az országok közé került, amelyek a legtöbb menekültet fogadták. Szakértőink ezért hamarosan véleményt formáltak a kérdésről. Az egy pillanatilag sem volt kétséges, hogy az emberáradat hozzánk elsősorban kelet felől érkezik. Kézenfekvő volt tehát az egykori szovjet területek migrációs nyomásának felméréssel kezdeni a vizsgálódást. Mivel a politikai átalakulások a fegyverkezés visszaesésével együtt mentek végbe, figyelembe kellett venni a védelmi szektor világméretű átrendeződését és hatását a nemzetközi migrációs folyamatra.

Szabó János megállapította, hogy „A védelmi szektorok átrendeződése szuverén nemzeti keretekben folyik, az ezek által befolyásolt folyamatok – így a migráció – alakulása viszont nemzetközi indítékokban és következményekben jelenik meg. E kétpólusú ellentmondás között a társadalmak felelőssége által mozgatott országokon belüli népmozgalmaknak és a nemzetközi tárgyalásos megoldáskereséseknek egyszerre adódnak feladatai azoknak a normáknak kialakításában és érvényesítésében, amelyek az Európán belül fenyegető migrációs folyamatok közepette is a nyitott társadalmak megőrzését részesítik előnyben és azt nem csak az új demokráciák vizsgálata feladatákként tartják érvényesnek.” (Szabó János, 146. old.) Nemzeti és nemzetközi szoros összefüggésére figyelmeztetett a szerző, miközben leszögezte, hogy a menekülthullámmal együtt járó veszélyérzet nem lehet akkora, hogy megkérdőjelezze a demokratikus politikai intézményrendszer kiépítésének és eredményes működtetésének szükségességét a kontinensen.

Az 1993-ban keletkezett cikk előrelátóan fogalmazta meg követelményként, hogy egységes európai biztonsági rendszerben kell gondolkodni, hogy a várható fenyegetéseket ki tudjuk küszöbölni, s olyanban, amelyből ne lehessen egyetlen országot sem kizárni. Azóta nemcsak a NATO-kiterjesztés valósult meg, hanem a még mélyebb együttműködést és egymásrautaltságot feltételező gazdasági összefogás is elmélyült.

A évtizedekig egymással szemben álló politikai rendszerek közötti átjárhatóság kialakulása miatt nemcsak a szenzációkra éhes publicisták, hanem még nemzetközileg ismert, felkészült teoretikusok (Chesnais, Jean-Claude), menekültügyi szakértők (Brym, Robert) is úgy gondolták, hogy milliószámra fogják kelet felől előzönlenni a nyugati államokat a migránsok.

Egy ország sem tudja majd kivonni magát a veszélyhelyzetből, mert a legvonzóbb célországok mellett az áthaladás során a többi országban is feszültség támad. A neves francia demográfus azt jósolta, hogy 5 millió szovjet állampolgár kel útra. A magyar elemzők a következő víziót rajzolták fel: „Letelepedési szándékkal a magyar nemzetiségűek várhatóak. Azoknak a száma, akik a letelepedés feltételeinek várhatóan eleget tudnak tenni, évenként kb. 1000 főre tehető. Több tízezer lesz viszont azoknak a száma, akik tranzitálni kívánnak Magyarországon keresztül. Ezek között nemcsak az ún. gazdasági menekültekkel kell számolni, hanem a különböző nemzetiségek, etnikumok képviselőivel, mint például grúz–abház, örmény–azerbajdzsán stb. nemzetiségűekkel, várható egy kb. 200 ezer fős nagyságú tömeg Magyarországon rekedése, mely egyéb lehetőség hiányában hazánk területén kívánja majd megélhetését biztosítani.” (I.m., 46. old.) Ugyanők 3,2 millió az egykori Szovjetunióból származó kényszermigráns Európába távozását jósolták.

Robert Brym alaposnak tűnő és gazdagon dokumentált írásában a következő minimális emigrációs potenciált osztotta ki a vizsgált országokra: Oroszország 4,75 millió, Lengyelország 4,23 millió, Csehszlovákia 0,57 millió, Magyarország 0,62 millió, Litvánia 0,04 millió. Összefoglalásként megállapította, hogy „Kelet-Európa és a volt SZU emigrációs potenciálja nagy: az 1991 februárjában öt országban végzett felmérés szerint 10,2–16,7 millió között lehet.” (I.m., 16. old.)

Bár az azóta eltelt bő évtized megvalósult emigrációs adatait nem ismerjük pontosan, mert a megnyílt országhatárokon keresztül világútlevéllel zajlik a forgalom, az oda-vissza vándorlás, bizonyos, hogy a megjósolt tömegnek csak egy kis töredéke települt ki. A Brym féle meggondolatlan és könnyű kézzel publikált adatoknak, valamint a nagy tekintélyű francia demográfus jóslatainak egészen biztosan nagy szerepe volt abban, hogy a keleti országok – köztük Magyarország – felvétele az Európai Unióba ennyire elhúzódott.

Mivel a Szovjetunió és a csatlós országok nem tették lehetővé állampolgáraik számára, hogy minden feltétel nélkül oda utazzanak a világon, ahová akarnak, minden onnan érkező és menedéket kérő embert automatikusan menekültnek tekintettek és befogadtak. Lassan került sor ennek az automatizmusnak a megváltoztatására. Különösen a volt szovjet területekről és Romániából került át tartósan sok ember nyugatra. Kőszegvári Tibor 1993-as tanulmányában figyelmeztetett arra, hogy a nemzetközi menekültügyi konvenció hagyományos értelmezését Magyarországnak is meg kellene változtatni, hiszen „a jelenlegi helyzetet figyelembe véve csupán Jugoszláviából érkehetnek menekülők, az összes többi beutazónak, átutazónak, bevándorlónak stb. tekinthető, a velük szembeni bánásmód is ennek megfelelő. A hazánkba érkezők közül tehát a menekülők élvezhetnek prioritást, megkülönböztetett bánásmódot és eljárást.” (Kőszegvári Tibor, 1993., 156. old.)

A világban és Kelet-Európában tapasztalható nemzetközi migráció ténszámairól felsorakoztatása után kiemelte, hogy a határőrizet terén bevezetett szigorítások ellenére, vagy talán éppen azért, növekedett a határsértők száma. Rámutatott, hogy különösen a nyugati szomszédunk által megerősített határon fogtak el aránytalanul sok illegális határsértőt a zöldhatáron. Figyelmeztetett arra, hogy a statisztika csak a sikertelen határsértőket regisztrálja, így a valóságban sokkal többen tranzitálnak törvénytelenül Magyarországon keresztül. Érzékelhető volt a migrá-

ció kriminalizálódása, mert jelentősen növekedett az elfogott fegyver- és kábítószercsempészek száma.

Nehezítette a menekültkérdésben az eligazodást a nemzetközi szabályok kusza-sága és sokféle értelmezhetősége. Az ENSZ határozatban kísérelte meg ugyan tisztázni a menedékjog értelmezését, azzal, hogy „...tilos a menedéket kereső személy visszafordítása olyan országba, ahol üldözés fenyegeti” (az ENSZ Közgyűlésének 1967. dec. 14-én elfogadott határozata), ehhez azonban hozzáfűzte, hogy kivételes esetben nemzetbiztonsági okból, ha a lakosság védelme elkerülhetetlen, a tömeges beáramlást meg lehet akadályozni. (Köszegvári 1993., 160. old.

A fegyveres testületek feladatai

A nemzetközi migráció keltette veszélyhelyzetben az ismertetett szakértői javaslat minden fegyveres testület feladatainak pontos kidolgozására hívta fel a figyelmet. Ezen túl a nemzetközi együttműködés elengedhetetlen voltára utalt, emlékeztetve arra az 1991. évi berlini kezdeményezésre, amikor európai méretű információs rendszer létrehozását határozták el az illegális migránsok kiszűrésére. A koncepció megállapította, hogy a migrációs veszély leküzdésének az a legjobb módja, ha a potenciális vándorok el sem indulnak, azaz otthon maradnak. Ehhez olyan széles körű segélyezési rendszer kialakítása szükséges, ami ösztönözni tudja a már eltávozott, de beilleszkedni nem képes elemek hazatérését kiindulási országaikba.

A biztonsági szervezeteknek, hogy eredményesen láthassák el feladatukat, a migráció kezelése során különböző fokozatú helyzetekre kell felkészülniük. Alaphelyzetben a határőrség szokott módon működik. Feszült helyzetről akkor beszélhetünk, ha legalább megkétszereződik a menekültek száma valamely határszakaszunkon. Ebben az esetben meg kell erősíteni a határrendészeti szerveket rendőri és polgári védelmi erőkkkel, s az illetékes önkormányzatoknak gondoskodniuk kell a menekültek ellátásának minimumáról. „Veszélyhelyzet akkor alakul ki, amikor a közvetlen szomszédságban vagy tőlünk távolabb ugyan, de hatásaiban bennünket is elérhető súlyos belső politikai válság alakul ki, etnikai villongások ütnek fel fejüket, polgárháború tör ki, földrengés, nagy árvizek vagy más természeti katasztrófa, vagy atomerőmű-robbanás sújtja a lakosságot, esetleg az éhínség elől menekülve más kontinensről (Afrikából vagy Ázsiából) tömegesen, a normális mennyiséget többszörösen meghaladó menekült közelít határaink felé, majd megkísérel határainkon áttörve az ország belsejébe hatolni.” (I.m. 163. old.)

A veszélyhelyzet megfelelő kezelése komoly feladatot jelent a fegyveres testületek számára, amelyeknek el kell készíteniük akciótervüket erre a minősített helyzetre. Ekkor már bevonásra kerülnek a honvédség területvédelmi alegységei, járőrszolgálatot kell ellátni, elő kell készíteni a határ mentén a gyűjtőtáborokat és ki kell építeni a szükséges információs rendszert s fel kell készülni a fegyverek begyűjtésére.

A nemzetközi migráció következtében kialakult veszélyhelyzet kezelésére megfogalmazott magyar cselekvési koncepció lényege: „Tagadhatatlan tény, hogy geostratégiai helyzetünkön változtatni nem tudunk, a menekültek jövőbeni áradatával kapcsolatban zsilip-ország szerepére vagyunk ítélve. A tényeket tudomásul véve az

erőfeszítéseket arra kell összpontosítanunk, hogy saját erővel és eszközökkel, támaszkodva a nemzetközi együttműködésből adódó lehetőségekre, megteremtjük a nemkívánatos menekültáradat ellenőrzés alatt tartásának szervezeti, személyi és technikai feltételeit." (I.m. 164–165. old.)

Eddigi fejtegetéseink javarésze azokkal a biztonsági problémákkal foglalkozott, amelyek azokban az országokban keletkeznek, ahová a migráció irányul. Ahogyan hipotéziseink között jeleztük, a biztonságpolitika csak akkor válhat teljessé, ha figyelmét kiterjeszti a másik fél, a bevándorló vagy súlyosabb esetben, a menekült biztonságának kérdéseire is. Mindkét fél törekvése a biztonság maximalizálására irányul. Ennyiben közősek a motivációk, de mivel az egyik fél a migráció révén, a másik pedig annak elkerülésével kíván magának biztonságot, máris elkülönülés következik be az érdekek frontján. Ha azonban felbontjuk a biztonság kategóriáját alkotóelemeire, találunk közös érdekeltégeket. Például a biztonság egyik összetevője a társadalmi-politikai béke, a másik a gazdaság jó állapota, a harmadik – mondjuk – a kiegyenlített vagyoni helyzet. Ezek fenntartásában közös az érdekeltég, tehát most már csak azt kell megkeresnünk, hogy ezek a körülmények összefüggésbe hozhatók-e a migráció támogatásával vagy ellenzésével. Ha a gazdaság jó állapotához állandó és biztos munkaerő-utánpótlásra van szükség, ami csak bevándorlattal biztosítható, akkor máris megtaláltuk az egyik közös motívumot a két migrációhoz való viszony alapján tételezett fél között.

Mivel az érdek nem más, mint a szükségletek kielégítésére irányuló törekvés, megvalósításának a migrációval történő ütköztetése segítségével adhatunk választ arra a kérdésre, hogy az egyik, illetve a másik fél mit nyújt a társadalomnak és közben persze sajátmagának ezen a téren. Nyilvánvaló a 21. században, hogy olyan sarkosan eltérő demográfiai helyzetben, amilyen a bőséges népesség-utánpótlással rendelkező fejlődő világ és az ezen a téren stagnáló fejlett régió között tapasztalható, a migráció bizonyos szintje mindkét fél számára kölcsönös előnyökkel jár. A fejlettebb országcsoportban azonban többnyire a biztonság minősül fontosabb értéknek, szemben a mindenáron való népességárányosítással. A fontossági sorrendet az is alakíthatja, hogy a biztonság azonnal megvalósítandó követelmény, míg a csak hosszú távú történelmi időszak után manifesztálódó népességárány-romlás csak távlatokban jelent problémát.

Lehet tehát javítani a negatív népesedési folyamatok kiváltotta válsághelyezeten, de ennek ára van biztonsági téren, s bizony, mérlegre teszik a politikai színtér szereplői, hogy mi a fontosabb. Vajon az a rövid távú érdek, hogy megőrizték az ország hagyományosan kialakult belső demográfiai-szociológiai állapotát, beleenyugodván akár a népességfogyásba is, vagy teljesen szabaddá teszik az emberek áramlását, ami kockázattal jár, de hosszabb távon segíti a lépéstartást a világon folyó gazdasági versenyben. A társadalmi biztonság sohasem teszi lehetővé az összes pozitív fejlemény egyoldalú és egyidejű érvényesítését, még ha törekedni is kell erre az optimális állapotra. Ismeretes a társadalmi rendszerek alulnézetből történő megítélésének gondja napjainkban. A demokrácia, a politikai szabadság számátalan, korábban ismeretlen, kellemetlen következménnyel járt a kelet-európai rendszerváltozás után az átlagpolgárok számára, az alapvetően pozitív változások mellett. Növekedett a létbizonytalanság a kétségtelenül megnövekedett általános

lehetőségek mellett. A diktatúrák vulgárisan értelmezett rendet szoktak tartani. Nemcsak a bűnözést – persze a politikai bűnözés kivételével – szorítják vissza, hanem fegyelmet, előreláthatóságot is képesek biztosítani. Hosszú egyeduralmak idején a jövő, ha perspektívátlan is, könnyen kiszámíthatóvá válik. Az átlagpolgár könnyen foglal állást a langyos középsteru jólét, az erkölcsök változatlansága mellett, a mindenféle gyanús és előre nem látható tendenciákat magában hordozó, dinamikus demokráciával szemben.

Az idegenek, a migránsok, akik elvégzik ugyan a legnehezebb, a legpiszkosabb munkákat, akiknek sok a gyermekük, zavarják ezt a kispolgári nyugalmat. Sok kis, hétköznapi biztonságot kell feladni a bevándorlás eltűréséért cserébe, az igazi, nagy, jövőt ígérő biztonság kedvéért, amit csak a kiegyenlített demográfiai viszonyok tehetnek lehetővé. Ezért nem könnyű sehol sem egy ország alapnépességét meggyőzni a népesedési válságot egyedül megszüntetni képes nemzetközi migráció elkerülhetetlenségéről.

A biztonságpolitika tartalmi kiszélesítésének szükségessége

A tágabban értelmezett biztonságpolitika, amely számol a társadalmi életben felmerülő nem katonai biztonsági kérdésekkel is, gondol egy-egy nemzetgazdaság vagy akár régió, unió belső népességárányaira, mert a fejlett országok nagy részében és a hozzájuk Európában csatlakozni kívánó közepesen fejlettekben megbomlott a generációk egymáshoz viszonyított korábbi egyensúlya. Ennek következtében az a veszély fenyegeti őket, hogy a fogyó népességű országokban nem lesz biztosítva a megszokott és politikailag elvárt, nélkülözhetetlen szociális intézményrendszer, a nyugdíjrendszer és a gyermektámogatások. A globalizálódó világ, benne a növekvő intenzitású nemzetközi migráció kínálja ugyan ezeknek az országoknak a bevándoroltatás útján megvalósítható népességimportot, ez azonban – a nyelvi, kulturális és egyéb különbségekből adódóan – olyan konfliktusokkal fenyeget, amelyeket nem vállalnak szívesen sem a politikusok, sem az állampolgárok. Ezek miatt az egyébként indokolt biztonságpolitikai aggodalmak, megfontolások miatt azonban könnyen kerülhetnek egyes, különösen gazdaságilag sebezhető országok olyan helyzetbe, hogy népességük csökkenése és főleg gyors előregedése következtében egy idő után nem lesznek képesek biztosítani az ország megszokott színvonalú működőképességét.

A gazdasági stabilitását, életszínvonalát tekintve irigyelt Németország is ezzel a problémával küszködik. A berlini Humboldt Egyetem professzora szerint az ország 82 milliós népessége 2050-re 20–25 millióval fog csökkenni, ha nem vándoroltatnak be évente legalább 400 ezer külföldit. (Münz, Rainer /2000/, 709. old.) A Der Spiegel 2000 őszén terjedelmes, sokszerzős közleményben foglalkozott ugyanezzel a kérdéssel. (Burgdorf és mások) A szerzők kiszámították, hogy milyen alternatívákkal kell számolnia az országnak, ha gondoskodni kíván demográfiai jövőjéről, biztonságáról. Ha egyáltalán nem fogadnának bevándorlókat, akkor 2050-re a 81,7 milliós lakosságszám 28%-kal, 58,8 millióra fogyna, de a gazdaságilag aktívak és a nyugdíjasok aránya a már ma is előnytelen 4,4:1 arányszámról 1,8:1-re csökkenne. Ha meg kívánnák őrizni a 2000-es népességszámot, akkor – eszerint a közlemény szerint – évente 324 ezer beván-

dorlót kellene fogadni a következő fél évszázadban. Ám a korösszetétel ebben az esetben is tragikusra, 2,3:1-re romlana. A 2000-es korösszetételi arányok megőrzéséhez viszont elképzelhetetlenül nagyszámú, évi 3,4 milliós bevándorló tömegre lenne szükség. Ebben az esetben Németország népessége 299 millióra duzzadna 50 év múlva, és természetesen végleg elveszítené eredeti népi-nemzeti karakterét (uo. 43. s.).

Hasonló számításokat végeztek már Svédországban és a valamikor oly szapora Olaszországban is. Az elemzések következtetései megegyeznek abban, hogy még határozott és nagyarányú beavatkozás esetén is számolni kell egy-két nemzedék múltán egész Európában a népesedési válsággal, s a belőle származó konfliktushelyzettel, amelynek két komponense, a lakosság általános előregedése és etnikai összetételének megváltozása elkerülhetetlen. A demográfiai arányok ismertetett fejtetőre állása esetén nem kérdés, hanem követelő imperatívusz, hogy a nemzetközi migrációt alkalmazni kell a kialakult helyzet javításához. Nagy dilemmát jelent viszont mindenütt, hogy milyen népelem jöhet bevándorlóként szóba. Elvileg a legkisebb nehézség betelepítéskor az azonos nemzetiséghez tartozókkal van. Ezért tapasztalható évtizedek óta erős törekvés az említett Németországban, de Izraelben is arra, hogy a német és a zsidó diaszpóra minél nagyobb részét visszatelepítsék az óhazába, ha utóbbiról egyáltalán beszélhetünk. Magyarországnak is jelentős azonos nemzeti-ségű „tartálékai” vannak a szomszédos országokban.

Törekvések a szelektív migrációra

„Kettőn áll a vásár” a migráció esetén is, mert elvándorolni csak úti cél birtokában lehet, bár hozzátesszük, hogy kényszmigrációk és elűldözések esetén ez a szempont nem játszhat szerepet, ezért is kerülnek a menekültek gyakran kilátástalan helyzetbe. Bevándorlási célterületként mindenekelőtt a fejlett, de ritkán lakott, munkáskéz-importra szoruló területek jöhetnek számításba. Napjainkra azonban eléggé megcsappant ezeknek a száma, és nemcsak azért mert már benépesedtek volna, hanem azért, mert a befogadás feltételül politikai vezetők újabb szempontokat határoztak meg, például a megfelelő etnikai-vallási eredetet. Ez azt jelenti, hogy a migrációval kapcsolatos, korábban elemzett biztonságpolitikai megfontolások egyre kevésbé teszik lehetővé egymástól viszonylag nagy kulturális távolságban lévő népességek összeletelezését, mint ahogyan az a 19. és a 20. században Amerikában végbement. Ausztrália, amely az idők kezdetén fegyenctelep volt, ma már kizárólag csak európai eredetű, a zsidó–keresztény kultúrán felnevelkedett betelepülőket fogad, pedig területe még mindig ritkán lakott.

Úgy látszik: Földünkön, globalizáció ide vagy oda, elkezdődött az egykor megszerzett földterületek tartálékolása, ami könnyen regionális konfliktusok forrása lehet, hiszen gyakori, hogy egy alig népesedett terület szomszédságában túlnépesedett országok vannak. Vajon az Ausztrália regionális szomszédságában található Indonézia, amelyik a világ negyedik legnépesebb állama, 200 milliós lakosságával nem fog-e egyszer szemet vetni a 20 milliós, de 7 millió négyzetkilométerrel rendelkező Ausztráliára, ahová ma nem települhetnek be indonézok.

Oroszország távol-keleti 1,5 millió négyzetkilométerén ma mintegy 5 millió ember él. A vele határos Kína Hejlungcsiang tartományában 30 millió. Ez a helyzet

kiélezettebb az ausztráliainál, mert nincs szigetszerű elkülönültség. S ez meg is mutatkozik abban, hogy megindult a kínaiak illegális migrációja Oroszországba. A sort sokáig folytathatnánk, de tárgyaljunk inkább azokról a területekről, ahol egyelőre van befogadókészség. Szelektív, de immigrációs a kanadai bevándorlási politika. Az Egyesült Államok az elmúlt évtizedben bevándorlók millióit fogadta. A liberális bevándorlási politika azonban már régen a történelem sülyesztőjébe került. Napjainkban az amerikai migrációs politika is szelektív, ahogyan az európai országok legtöbbjéé. Nem alkalmaznak nyílt faji megkülönböztetést, hanem az iskolai végzettség, illetve a szakmai felkészültség vizsgálatával döntenek el, hogy kire van szükségük és kire nincs. Országos kvótarendszert vezettek be, amelynek átlépését a bevándorlási hivatal nem engedélyezi (Vogel, Dita i.m.). Ennek ellenére az Egyesült Államok népessége már megközelíti a 300 milliót, mert a legális betelepítés mellett a határőrizeti szervek minden igyekezete ellenére folyik az illegális migráció Mexikó felől.

A liberális demokráciák ez idáig nem alkalmaztak radikális eszközöket a nem kívánt migránsok ellen, részben talán a gyakorlati kivitelezhetetlenség miatt nem, de elvi megfontolásokból sem. A globalizálódás nyomán kialakuló gazdasági és politikai nagytérsegek (pl. az Európai Unió) valójában igénylik a munkaerő szabad áramlását a piaci ingerek irányában, s ha a bevándorlás nem sodor magával a biztonságot különösen veszélyeztető csoportokat, akkor nem nyúlnak adminisztratív eszközökhöz. Azért az utóbbira is van példa. A közép-európai cigányság, különösen a romániai, olyan nagy tömegekben került a politikai rendszerváltozás után Nyugat-Európába, és annyi biztonsági gondot okozott, hogy erőteljesebb fellépésre, tömeges hazatoloncolásra volt szükség. A biztonsági kérdés a magyar cigányság esetében is megfogalmazódott (Kováts András szerk.: Roma migráció).

A globalizáció nyomán egyre intenzívebbé váló nemzetközi vándorlás résztvevőinek kategorizálása azért is elkerülhetetlen, hogy a különféle csoportok mozgásával együttjáró biztonsági kockázatokat megfelelően tudjuk értékelni.

Artatlan bárányok vagy sötét bűnözők a migránsok? – sarkítják gyakran helytelenül ezt a dilemmát. Mégis meg kell különböztetni a tudatos határsértőktől azokat, akik akaratuk ellenére váltak migránssá.

A menekülteknek általában nincs befolyásuk azokra az eseményekre, amelyek idegenbe sodorják őket, viszont az illegális migráns – akár honnan is nézzük – potenciális veszély hordozója, mert a törvénytelen határátlépés alig kivitelezhető bűnözőbandák, csoportok közreműködése nélkül. Ezért foglal el a nemzetközi migráció veszélyei ellen küzdők stratégiájában központi helyet az embercsempészet elleni küzdelem. Az államhatár tudatos és szervezett megsértéséről van ugyanis szó, annak világos ismeretében, hogy az így átjutó személyek az illetékes állam törvényeinek és rendeleteinek tudatos megsértésére készülnek a határátlépés után is. Ez enyhébb esetben illegális munkavégzésre irányuló célkitűzés, de súlyosabb törvénysértések is hozzátapadnak az embercsempészethez.

A migránsok tiltott úton történő mozgatásához túlságosan sok érdek fűződik, ezért különösen nehéz az ellene folyó küzdelem. *Ami csak akkor lehet eredményes, ha a nemzetközi migráció témája szervesen beépül a biztonságpolitikai elméletbe és gyakorlatba.*

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Brettell, Caroline B.-Hollifield, James F. (ed.) (2000): *Migration Theory (Talking across Discipline)*. Routledge. New York and London
- Brym, Robert (1993): Csehszlovákia, Magyarország, Litvánia, Lengyelország és Oroszország emigrációs potenciálja; in: *Útkeresők*; MTA Pol. Tud. Int. Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve. Sik Endre-Tóth Judit (szerk.), 9–18. o.
- Bíró Gáspár (1998): *Bevezetés a nemzetközi politikai viszonyok tanulmányozásába*. Teleki László Alapítvány. Budapest
- Burgdorf, Stephan et alii (2000): *Raum ohne Volk*. *Der Spiegel*. 43. no. 42–52. s.
- Castles, Stephen and Miller, Mark J. (1993): *The Age of Migration – International Population Movements in the Modern World*. Macmillan
- Chesnais, Jean, Claude (1986): *La transition démographique*. Paris, PUF
- Csámpai Ottó (2001): A nemzetközi migráció mint transznacionális veszélyforrás; *Társadalom és Honvédelem*, 5/1. sz., 26–37. o.
- Csámpai Ottó–Haládk, Jozef (2002): *Medzinárodná migrácia*. (Sociálny problém a bezpečnostné riziko), Bratislava
- Kovács András (szerk.) (2002): *Roma migráció*; Budapest
- Kőszegvári Tibor (1993): Az ország biztonsága és a menekültek áradata; in: *Új exodus*. Tamás Pál–Inotai András (szerk.) MTA Társadalmi Konfliktusok Kut. Int. – MTA Világgazdasági Kut. Int., 155–167. o.
- Masika Edit–Harmati Gergely (szerk.) (1999): *Egységes belbiztonsági és jogi térség Európában*; ISM Miniszterelnöki Hivatal. Budapest
- Miller, Mark, J. (1997): *International Migration and Security: Toward Transatlantic Convergence*. In: Ucarer, Emek M. and Puchala, Donald (eds.): *Immigration into Western Societies. Problems and Policies*. London, Pinter
- Münz, Rainer–Seifert, Wolfgang (1999): Az Európába irányuló bevándorlás és hatása a befogadó társadalmakra; *Regio* 10/ 3–4. sz. 3–45. o.
- Renner, Michael (1997): *Nemzetbiztonság – humánbiztonság*; in: *A világ helyzete, 1997. A washingtoni Worldwatch Institute jelentése a fenntartható társadalomhoz vezető folyamatokról*; *Föld Napja Alapítvány*, 128–146. o.
- Szabó A. Ferenc (2000): A migráció biztonságpolitikai jelentősége az EU-bővítés tükrében; *Hadtudomány*, 4. sz. 27–38. o.
- Szabó A. Ferenc (2002): A nemzetközi migráció, mint biztonságpolitikai kérdés. Ki őrzi az őrzőket? Jóó Rudolf Emlékkönyv; Budapest, Külügyminisztérium. 163–172. o.
- Szabó János (1993): A védelmi szektor és a nemzetközi migráció; in: *Új exodus*. Tamás Pál – Inotai András (szerk.) MTA Társadalmi Konfliktusok Kut. Int. – MTA Világgazdasági Kut. Int., 134–154. o.
- Vogel, Dita (2000): *Migration Control in Germany and the United States*; *IMR – International Migration Review*, Vol. 34. Summer, 390–422. p.
- Weiner, Myron (1993): *International Migration and Security*; Boulder, Colo.: Westview

Szabó József

A magyar légierő és a típusváltás

A repülőgéptípus kiválasztásánál alapvető követelmény, hogy az átfegyverzés eredményeként – az önálló fegyverzetmegoldási és felderítési képességek birtokában – képes legyen a légvédelmi feladatok ellátására és a szárazföldi csapatok érdekében végzendő tevékenységek megoldására. A szerző az ország helyzetéből kiindulva utal néhány fontosabb geopolitikai és geostratégiai tényezőre és a típusváltás politikai aspektusaira, majd értékeli az utóbbi évek repülőgép-vásárlásait, felújítási variációit, a különböző változatok gazdasági, hatékonysági, tervezési, rendszerbe állítási, üzemben tartási stb. kérdéseit. A szakmai összevetők alapján – az ország lehetőségeit és a NATO-követelményeket is figyelembe véve – úgy véli: jelenleg a legkorszerűbb technikai felszerelésű Gripen rendszeresítése célszerű döntés volt.

Magyarország Európa szívében, de a fő geopolitikai és geostratégiai erővonalaktól távolabb, mondhatni másodrendű vagy mellékirányban fekszik. Az ún. erőközpontok, vagyis Nyugat-Európa és Oroszország között a legrövidebb távolság nem a Kárpát-medencén, hanem elsősorban a lengyel síkságon át vezet, s érthető okok miatt ez számított és talán számít ma is főiránynak. Nem véletlen, hogy a NATO is fontosnak tartotta a bővítést ebbe az irányba, s Lengyelországot meghívni a csatlakozásra.

Kialakulhatnak azonban sajátos helyzetek, olyanok, mint amilyen a közelmúltban a délszláv válság kapcsán is létrejött, amikor a válságkezelés a Kárpát-medencét, és benne természetesen Magyarországot, vagyis a rajta átvezető irányt geostratégiai szempontból fő-, de legalábbis fontos irányjá tette. Az ma már mindenki előtt világos, hogy Magyarország területének felhasználási lehetőségei nélkül a délszláv válság kezelésében részt vevő katonai erők felvonulása, a feladatok megoldása érdekében való működtetése és az utánpótlás biztosítása sokkal körülményesebb, sokkal költségesebb is lett volna. Nyilván ez is hozzájárult ahhoz, hogy Magyarország meghívót kapott a NATO-ba.

A haderő fegyverzeti rendszereinek kialakításában fontos helyet foglal el a felderítőeszközök, a légvédelmi rakétaeszközök és a légierőnél rendszeresítendő repülőgéptípus kiválasztása. Alapvető követelményként kell szem előtt tartani, hogy az átfegyverzés eredményeként a légierő képes legyen mind a légvédelmi feladatok ellátására, mind a szárazföldi csapatok támogatása érdekében végzendő fontos feladatok maradéktalan megoldására, ami lényegében hármas feladatrendszert: légi csapásmérési, önálló feladatmegoldási és felderítési képességet foglal magában.

Napjainkban a világ számos országában tucatnyi típusú vadászrepülőgépet gyártanak. Annak az oka, hogy mégis négy-öt közül kellett választani, csupán az, hogy egyes típusok beszerzése nehézségekbe ütközne (nem adják el a gyártó országok), más típusok pedig a 60–70 millió USD árkategóriába tartoznak, amelyet nehéz lenne megfizetni. Így számításba jöhetett megvásárlásra az amerikai F–16-os, F/A–18-as, a francia Mirage–2000–5 és a svéd SAAB JAS 39 Gripen, s az orosz MiG–29-es vagy Szu–27-es. Ezek a típusok jelenleg még az olcsóbb árkategóriába tartoznak (40–50 millió, fegyverzet nélkül), és lényegében mindegyik korszerű típusnak számít. Közülük az amerikai, a francia és az orosz gépek a 70-es évek végén, 80-as évek elején születtek, bár az utóbbi időszakban korszerűsítésükre is sor került. A repülőgépek negyedik generációját az 1990-es évek második felében csak a Gripen képviselte, amelyet a 90-es évek elején kezdtek gyártani. Az utóbbi időben elhúzódó fejlesztés után megjelent a piacon az Eurofighter EU 2000 Typhon, amelynek ára ugyancsak 70 m \$ körül van, s a közeljövőben kerülhet sor az ugyancsak hasonló árkategóriába tartozó francia Mirage Rafale típus rendszeresítésére is.

Az MH repülőgépeinek zömét az elmúlt évig a 20–25 éve gyártott MiG–21/23-as vadász-, illetve Szu–22-es típus, mint felderítő-repülőgép képezte. (A MiG–21-eseket, a 23-asokat és a Szu–22-eseket már néhány éve kivonták a rendszerből.) Ezek a típusok ma már egyébként is csak részben elégítenék ki az igényeket, s az idő múlásával még felújításuk esetén is egyre kevésbé felelnének meg a 21. század követelményeinek.

Azt, hogy a magyar légierő milyen mennyiségű repülőeszközt, s ezen belül mennyi vadászgépet tartson rendszerben, alapvetően országunk geopolitikai és geostratégiai helyzete, továbbá a NATO védelmi rendszeréhez tartozásunk határozza meg. Mai megítélés szerint Magyarországnak 30–40 ezer fő körüli haderőre van szüksége. A 2013-ig kitűzött létszám 26 500. Ha ez így van, akkor véleményünk szerint e haderőn belül a légierő nem nélkülözhető, hiszen a korszerű harcászati-hadművelti védelmi elvek sikeres realizálása, de a különböző szintű válságok kezelése, illetve a reális védelmi képesség fenntartása sem nélkülözheti ennek a haderőnemnek a meglétét. Azt azonban célszerű megfontolni, hogy mennyi legyen a repülőgépek száma és milyen legyen e haderőnem szervezeti felépítése.

Tényként foghatjuk fel, hogy egy meghatározott nagyságú légierőre a fegyveres erőkn belül szükség van, amely most már – miután a beszerzésre vonatkozó döntés is megszületett – csak új típus beszerzésével biztosítható. A rendszeresítendő típust – megítélésünk szerint – mindenkor elsősorban szakmai érvek alapján kell kiválasztani. Ehhez szeretnénk a továbbiakban a politikai aspektusok rövid bemutatása után – a számításba vehető típusok legfontosabb mutatóinak összehasonlításával –, ha utólag is, néhány fontosnak tartott érvet felsorakoztatni.

A típusváltás politikai aspektusai

Magyarország számára a vadászrepülőgép-váltás kérdéskörének vizsgálatát a légi-erő, azon belül a légvédelem európai szerepkörének, adottságainak és lehetőségeinek, a katonapolitikai helyzet nagyhatalmi kontinentális és kelet-közép-európai regionális összetevőinek, valamint Magyarország szomszédai jelenlegi és jövőbeli magatartásának elemzésével célszerű kezdeni.

Közismert, hogy napjainkban egy állam katonai biztonságának biztosítása a légi határok, vagyis a légtér megbízható védelmével kezdődik. Különösen fontos a légi határok biztosítása a kis országok vonatkozásában, amelyek számára a váratlan támadás sokkal súlyosabb veszélyeket jelent, mint egy nagy területtel rendelkező ország vagy koalíció (pl. a NATO országai, amelynek ma már mi is tagjai vagyunk) esetében. Egy olyan időszakban, amikor a katonapolitikai gondolkodás a modern haditechnikának köszönhetően a gyors akciók, a befejezett tények elé állítás kategóriájában mozog (akár egy végső eszköznek számító katonai megoldás támadó változatáról, akár az ezzel való nyomásgyakorlási célzatú fenyegetésről van szó), a légi erőnek és így a légvédelemnek is ugrásszerűen megnő a jelentősége. Különösen vonatkozik ez az olyan térségekre, ahol az országok zöme nem rendelkezik a légierőnél is gyorsabb föld–föld osztályú rakétákkal.

Amikor Rómában 1991-ben meghatározták a NATO hadászati koncepcióját, abban többek között rögzítették: *„...a légi hadviselési eszközök különleges adottságokkal rendelkező eszközök. A légierő az információs és vezetési rendszerekkel együtt meghatározó a katonai csapásmérő erő szempontjából. A harci repülőgépek súlypontokat képezhetnek, tehermentesíthetik a csapatokat a levegőből, lényegében a hadászati és hadműveleti cselekvési szabadság megőrzésének eszközei. Készek azonnali, de legalábbis bármely más haderőnemenél gyorsabb komplex cselekvésre bármely irányban, harcerőnővelő funkciójuk érvényesítésére bármely hadszíntéren...”*

Emlékeztetnénk rá, hogy a Perzsa-öbölben gyakorlatilag a légierő határozta meg a fegyveres konfliktus kimenetelét, a Balkánon főképp légierővel lehetett érvényt szerezni az ENSZ-tilalmaknak, amelyek a harci tevékenységnek a politikai rendezéshez nélkülözhetetlen elcsitulásához, a tárgyalások megkezdéséhez szükséges feltételek megteremtéséhez vezettek.

Ami Kelet-Közép-Európa biztonságpolitikai helyzetét illeti, az a labilisból fokozatosan a stabilizálódás felé halad, a nagyméretű, országok közötti fegyveres konfliktusok valószínűsége minimális, mondhatni: közelít a nullához. Oroszország részéről fokozatos közeledés tapasztalható a NATO és az Európai Unió irányába. Ugyanakkor még ma is tartja magát az a vélemény, hogy a fegyvervásárlás terén az álláspontot a NATO-hoz való csatlakozás szándéka határozza meg, még a költséghatékonyság elve érvényesítésének a rovására is. A nyugati technika vásárlása (főleg az USA-tól való vásárlás) belépő lehet a NATO-ba, de legalábbis esélynövelő tényezőnek számít.

Az orosz katonai sajtó hirdette és még mindig azt hirdeti, hogy a térség szovjet repülő- és légvédelmi technikával rendelkező országai számára a harci repülőgépek korszerűsítése kifizetődőbb lenne, mint újak vásárlása. A rohamosan fejlődő technológiai színvonal és a hagyományosan fejlett repüléselmélet Oroszországban is kitűnő repülőgépek gyártását eredményezi. Az 1990-es években térségünk számára – az USA és Oroszország mellett – harmadik országokkal létesített fegyverkereskedelmi ügyleteknek a függetlenséggel, az önállósággal, az orientációs szabadsággal és kívárással összefüggő számos előnye és hátránya elképzelhető volt, amelyeket – természetesen – a mindenkori politika minősít és súlyoz. Ez történt nálunk is, amikor a Gripen beszerzése mellett döntött a kormány. Ez a „harmadik út” – amint azóta bebizonyosodott – nem jelent akadályt a nem csak az Amerikából álló Nyugathoz való szorosabb kapcsolódásban.

Továbbmenve: egyfajta szintézisben abból kell kiindulni, hogy minden fegyver, így a légierő repülőgépei is, nem csupán hadviselési, védelmi eszköz, de a meglévő veszély elhárításának nélkülözhetetlen tényezőjeként hozzájárulhat a kívánatos és célszerű katonai erőviszonyok fenntartásához és ezzel az olykor törékeny béke, de mégiscsak a béke megőrzésének az eszköze. A fegyvernek elsősorban meglétével és jelenlétével, a benne rejlő lehetőségekkel, az alkalmazási eltökéltséggel, készséggel és készenléttel kell hatnia. A tényleges alkalmazás csakis a legrosszabb fejleményekből kiinduló forgatókönyv utolsó epizódja lehet.

Az európai fegyveres erőkről és hagyományos fegyverzetéről annak idején létrejött megállapodások Magyarországnak keretként 180 harci repülőgépet, Lengyelországnak 460, Romániának 430, Csehországnak 230, Szlovákiának 115 harci repülőgép rendszerben tartását engedélyeztek. A korlátozások az „ésszerűen elégséges” védelem szükségleteinek alapos mérlegelésén, tömbközi alkun, erőegyensúlyi követelményeken alapult. Hol vagyunk ma már ettől! A politikai helyzetben beállt változások elemzésekor ma már szinte nem is emlékszünk ezekre a keretszámokra. A keretszámok túllépése akkor is indokolatlan lett volna, napjainkban azonban Magyarország vonatkozásában – de egyre inkább a többi említett ország vonatkozásában is – ezeknek a számoknak a tartása is a fantázia birodalmába tartozik. Ilyen tendencia – elsősorban gazdasági okokból – ma már minden országban átírta az akkori követelményeket.

A repülőgép-típusváltás előzményei és feltételei

Az 1990-es évek elején politikai döntés született arról, hogy Magyarország megbízható védelméhez a korábbinál kisebb létszámú, de korszerűen felszerelt haderőre van szükség. Ezt az alapvető célt azóta sem kérdőjelezte meg egyetlen mértékadó politikai erő sem. Annál hevesebb viták folytak a haderőcsökkentés mértékéről, üteméről, de főleg a minőségi követelményekről. Ezen utóbbi kérdésekben mutatkozó nézetkülönbségeket meghatározóan az a tény befolyásolja, hogy a már korábban említett, a ma biztonságpolitikai helyzetére meghatározott honvédelemképpel csak nagy vonalakban rendelkezünk, a szükségesnek ítélt honvédelmi képességünk fenntartása és minőségi javítása, illetve hazánk jelenlegi gazdasági helyzete – mint objektív lehetőség – meglehetősen távol esnek egymástól.

Mindebből adódóan a honvédségünk fegyverzetváltásával kapcsolatos kérdések vizsgálatában a gazdaságosság/hatékonyság kritériumának megkülönböztetett figyelmet kell kapnia. Ez azonban semmiképpen sem jelentheti a mindenáron legolcsóbb megoldásra való törekvést. Köztudott, hogy: „Olcsó húsnak híg a leve.” Az olcsó megoldás általában a legdrágább. Ez jól érzékeltethető az F-16 A/B esetében is. A típus harmadáért beszerezhető ugyan, mint az új, de csak 8–10 év a garanciaidő, s ami a legfontosabb, jelentős mértékben növekszik a meghibásodások száma, ezzel együtt több mint duplájára nő a tartalék anyagok ára. Mindehhez még figyelembe kell venni, hogy az új repülőgép rendszerben tartásának fedezete csak harmadáig áll rendelkezésre, a költségeket tehát hárommal kell szorozni. Így kapjuk meg, hogy akár 15–20%-kal drágább az olcsóbbnak vélt megoldás, mint az új gépek beszerzése és üzemeltetése.

Néhány éve még számításba jöhetett a meglévő MiG-21bisz típus felújítása. Hasonló megoldásra találunk példát. Az azóta hozott döntések azonban ezt a megoldási lehetőséget már kizárták. A MiG-21 típuscsalád felújítására néhány ország felkészült (Izrael, Anglia, Oroszország és India), meghatározott program keretében végeznek is ilyen felújítási munkákat, nem hagyható figyelmen kívül azonban, hogy közülük csak India vállalkozik saját gépeinek a felújítására, míg a többiek a végső eredményesség kockázatát teljes egészében a megrendelőre hárítják. Igaz, hogy ezt a munkát – a felújítás mélységétől függően – egy korszerű repülőgép árának 10–25%-áért teszik, azt sem szabad elfelejteni azonban, hogy a felújítás – amellet, hogy nem is mindig szükségszerűen sikeres – az alábbi hátrányokkal is jár(hat):

- A nyugati avionikai rendszerek beépítése esetén a meglévő fegyverzet és irányítási rendszer szinte azonnal alkalmazhatatlanná válik, ezek pótlása érdekében tehát további jelentős beruházásokat kell megvalósítani, ugyanakkor a felújított repülőgép a 90-es évek, de főleg a harmadik évezred első évtizedeinek igényeit manőverezés vonatkozásában semmilyen felújítással sem tudja teljesíteni.
- Sem orosz, sem más külföldi ajánlat nem teszi lehetővé a közel harmincéves, nagy fogyasztású, alacsony üzemidejű, a sorozatgyártásból már kivont hajtóművek pótlását.
- Azon típusok alkatrészellátása, amelyeket már nem gyártanak, egyre nehezebb, s ami fontos, egyre drágább, mert azok gyártását újra meg kell szervezni. Köztudott, hogy a kis darabszám gyártása gazdaságtalan, ezért annak megkéri az árát. Mindezek következtében a dollármilliókért felújított gépek alkatrészek hiánya miatt esetleg üzemképtelen állapotban állnának.
- Igaz, hogy a nyugati országok is – főleg a katonai költségvetés összegének csökkenése miatt – végeznek felújításokat, de nem 20–30, hanem általában 10–12 éves gépeken. Ráadásul aki ismeri a 20 vagy több éve a szabadban tárolt repülőgépek ipari javítási tapasztalatait (aszimmetrikusan deformálódott hordfelületek, kristályközi korrózió okozta problémák stb.), az nem tarthatja ezt a megoldást igazán célravezetőnek, s véleményünk szerint mint módszer még végső megoldásként is alkalmatlan egy légierő korszerűsítésére. Ugyanakkor, ha jól átgondoljuk, a néhány (maximum 10–12) évet adó felújítás időarányos költségei megközelítik az újakét, ezért nagyon meggondolandó, sőt célszerűtlen lett volna egy ilyen változat elfogadása.

Valamilyen korszerűbb típus bérlete (lízingje) vadászrepülőgépek esetében világviszonylatban is ritka, vélhetően költséges megoldás (költségesebb mint a vásárlás), amely ráadásul – nem a legkedvezőbb típus választása esetén – a bérbeadótól való és nehezen előre jelezhető függőséget teremt. Az ezredforduló táján azonban rövid időre ez a változat is elképzelhető, különösen, ha a kivonással egy időben nem áll rendelkezésünkre új típus. Korábban gondolni sem mertünk volna ilyen megoldásra, és most ezt a megoldást választotta az állami vezetés. Nehezen érthető miért, de ez van, s most már nem érdemes erről meditálni. Az már sokkal inkább elgondolkodtató, hogy 2001-ben miért a Gripen első változatainak a lízingelése mellett döntöttek, amelyek a légierőre váró feladatoknak csak egy részét lettek volna képesek végrehajtani. Most már ez is a múlt része, ezért nézzük tovább a lehetőségeket.

Saját erőből megvalósítandó repülőgépgyártás a mi jelenlegi helyzetünkben a több-milliárd dolláros beruházás miatt elképzelhetetlen, ezért ennek vizsgálata fölösleges. *Törekedni kell azonban arra, hogy egy új típus vásárlása esetén a lehető legnagyobb mértékben részt vegyünk a gyártásban, és/vagy egy (lehetőleg regionális) ipari javítóbázis kialakításának lehetőségét megszerezzük.* Ez a lehetőség aligha áll fenn a már évtizedek óta rendszerben álló típusoknál, mivel azok gyártását a közeli években befejezik. Az új típusok (F-22, Eurofighter, Rafale) gyártásába való bekapcsolódás sem képzelhető el, hiszen ezeknek az 50–70 (sőt még ennél is több) millió USD-ba kerülő repülőgépeknek bármilyen mélységű gyártási kooperációja még a fentiekben említetteknél is nagyobb összegű beruházást igényelne, ami a közeli évtizedekben részünkről nem tűzhető ki reális célként. Úgy tűnik, hogy ez a lehetőség csak a svéd JAS 39 Gripen esetében állt fenn az 1990-es évek közepe táján. Ma már ez a lehetőség is elszállt. Persze e típusnál sem számolhattunk volna fődarabok gyártásával, csupán kisebb részegységek olyan kooperációs gyártására kerülhetett volna sor, amelyhez megfelelő segítséget nyújtott volna a SAAB cég, s amelynek a teljesítéséhez a mi adottságaink is megfelelő biztosítékot nyújthattak volna.

A fentieket elfogadva: *előregedett vadászgépeink pótlásának legcélravezetőbb változata a vásárlás lett volna.* A MiG-29-esek beszerzésének folytatásaként, a kivonásra kerülő MiG-21-esek pótlására – amint azt bejelentették – 1997-ben zárt tender kiírására kerül volna sor, ez azonban húzódott, és végül bizonyos huzavona után, 2001 őszén a Gripen bérlete mellett döntött a kormány.

Gazdaságosság és hatékonyság

A döntést megelőzően lényegében az USA és Svédország szállt ringbe. Az USA az F-16-os „Fighting Falcon” típus használt, de felújított A/B változatával, a svéd SAAB-Bae konzorcium pedig a JAS-39 Gripen típussal jelentkezett. Véleményünk szerint a típuskiválasztás jelentősen befolyásolhatja, hogy milyen követelményrendszer állítanak fel a tendert kiírók. A legfontosabb magyar elvárások a jelentkezőkkel szemben – véleményünk szerint – az alábbiak lehetnek:

- a felkínált repülőgéptípus több, lehetőleg három feladatra legyen alkalmas (elfogó, csapásmérő és felderítő);
- fedje le a védelmi doktrínából adódó feladatokat, illeszthető legyen a magyar légierő feladatrendszerébe;
- legyen alkalmas a NATO-erőkkel való együttműködésre;
- lehetőség szerint legyen alacsony a beszerzési, rendszerbe állítási és üzemeltetési, összességében az élettartamköltsége;
- a költségtérítés minél kisebb hányada tartalmazzon készpénzfizetési kötelezettséget;
- a rendszeresített repülőgép ipari javítása és/vagy gyártása minél nagyobb mértékben vegyen igénybe magyar ipari kapacitást.

Egyelőre nem ismert, hogy a bérlet milyen ipari-technológiai együttműködési lehetőségeket tesz lehetővé, de nagy a valószínűsége, hogy semmilyen. Így estünk el attól a lehetőségtől, hogy a repülőgépgyártásban részt vehessünk, és hogy a legfejlettebb gyártástechnológia megjelenhessen Magyarországon. A repülőgépgyártás ugyanis

mindenhol húzó iparágnak számít, a megjelenő új technológia sokat segíthetett volna a magyar ipari technológiai színvonal emelése szempontjából is.

Repülőgépek a nemzetközi piacon

Az elmúlt évtizedben a nemzetközi piacon megjelenő repülőgépek árai az alábbi táblázatban feltüntetettek szerint alakultak.

Az árak csak iránymutatóak, ma már jelentősen magasabbak az 1990-es években megadottaknál. Ennek megfelelően az árak ma 40 millió \$ felett helyezkednek el, vagyis legalább 8–12 millióval nőttek a táblázatban szereplőkhöz képest. A kínálati árakat összevetve a használt, de felújított F-16-osok tűnnek a legkedvezőbbnek, a Mirage-ok és az F/A-18-asok a legkedvezőtlenebb vételnek. Természetesen a rendszerbe állítás és az üzemeltetés költségeit is hozzászámítva az egy repült órára lebontott költségek némileg más helyzetet tükröznek.

Tisztázandó továbbá, hogy a felújított repülőgépek naptári évek vonatkozásában mennyi ideig maradhatnak rendszerben. Ha ez csupán 10–12 évet jelent, akkor az ára már egyáltalán nem kedvező, hiszen egy kifutó típus 15–20 éves gépeit kaphattuk volna érte. A repülhető óra mennyisége már csak azért sem ad pontos információt, mert a 4000–5000 óra, amennyit vásárlás esetén esetleg a felújított repülőgépekre adtak volna, a mi esetünkben legalább 30 év üzemeltetést jelentene, de akkor ezeket a gépeket 45–50 éves korukig kellett volna rendszerben tartani, ami enyhén szólva is lehetetlen. Az üzemidő jelentős részét tehát elveszítettük volna. Mindenki számára világos, hogy egy ilyen helyzet létrehozása a korszerűsítési elgondolásoknak nem lehet a célja.

A jelöltek közül három repülőgéptípus egy hajtóműves, egy pedig két hajtóműves sárkánykialakítású, mégis lényegesen különböznek egymástól. Az F-16 és az F/A-18 hagyományos, a JAS 39 „kacsa”, a Mirage pedig deltaszárnyú sárkánnyal rendelkezik. Figyelemre méltó az a tény, hogy a többi, jelenleg a fejlesztés végső szakaszában lévő negyedik, ötödik generációs repülőgépek – amelyeket a 21. sz. első évtizedében terveznek szolgálatba állítani –, így az amerikai F-22, a francia Rafale vagy az európai

Vadászrepülőgépek kínálati ára

1. táblázat

Típus	Kínálati ár (millió USD)	Megjegyzés
F-16 A/B	7–10 (+5)	Használt repülőgép, 93-as ár, a kibocsátási év és a műszaki állapot függvényében (kb. 5 USD az MLU program keretében való korszerűsítés)
F-16 C/D	22,6–26	93-as ár, szériától és felszereltségtől függően
F/A-18A–E	28–38	Modifikáció függvényében (93-as ár)
Mirage-2000–5	36	92-es ár (2–3 év múlva lesz kész)
JAS 39 Gripen	23–27	95-ös ár, felszereltségtől függően
MiG-29B	21–23 (16)	92-es ár, zárójelben használtan, a FÁK belső piacán
Szu-27SK/UB	31	93-as ár

Fontosabb geometriai és harcászati-technikai adatok

2. táblázat

Vizsgált jellemzők	JAS 39 Gripen	F-16A (MLU)	F-16C	F/A-18	(MLU)
Tömegadatok [kg]					
üres	6 400	7 420	8 850	9 760	7 600
maximális	12 800	17 000	19 180	22 000	17 000
fegyverzet	3 800	5 000	7 400	6 700	6 300
fegyv./max [%]	28	35	45	29	26
Méretadatok [m]					
hossz	14,10	15,07	15,07	17,10	14,36
magasság	4,50	5,58	5,58	4,50	5,20
fesztáv	8,40	10,00	10,00	11,4	9,13
Harcászati-technikai adatok					
hatósugár [km]					
– elfogásnál	1250*	1780	1530	1000	1570
– vbo. tevék.-nél	930	1340	1260	740	1200
maximális hatótávolság	3300	3900	3900	?	3500
maximális túlterhelés [g]	9	9	9	?	8
emelkedőképeség [m/s]	280	230	245	?	250
szárnyfelületi terhelés [kg/m ²]	307	369	405	456	245

Megjegyzés: * 1 póttartállyal

** 2 db lokátorvezérlésű és infrafejes önvédelmi rakétával, 50%-os tüzelőanyag-feltöltéssel

Eurofighter is a svéd JAS 39 Gripennél alkalmazott kacsá megoldást követi (e gépek esetében azonban árban a svéd gépének kb. a másfélszeresével kellene számolni).

Az ismert geometriai és harcászati-technikai jellemzők összevetésével további különbségek fedezhetőek fel, amelyet a 2. táblázat tartalmaz.

Meg kell jegyezni, hogy az F/A-18 az 1970-es években versenyben volt az F-16-tal, de akkor alulmaradt, az USAF az F-16 rendszeresítése mellett döntött. Az F/A-18 akkor mint haditengerészeti, hajófedélzeti repülőgépként 1983-ban került rendszeresítésre. Az elmúlt években azonban ismét átalakították, szárazföldi alkalmazású repülőgépként is gyártják, és több országban is rendszeresítették, sőt a közel-múltban Svájc és Finnország is e típus vásárlása mellett döntött. Ez a két hajtóműves repülőgép nehéz, a két hajtómű miatt természetesen nagyobb élettartam-költségű repülőgép, és beszerzési ára is fölötte van a többi típusénak, illetve nagyjából a Mirage költség szintjén áll.

A vizsgált repülőgépek geometriai adatai egyetlen tanulságot hordoznak: a Gripen helyezhető el legjobban a MiG-21-esek részére kiépített állóhelyeken (a MiG-21-es geometriai adatai: fesztáv 7,15 m, hossz 15,76 m, magasság 4,5 m, s ehhez a legközelebb a Gripen adatai állnak). Bármely más típus választása esetén azok elhelyezése kiegészítő munkákat igényelt volna (az állóhelyeket szélesíteni kellett volna).

A tömegadatok, illetve a hasznos terhelési lehetőségek alapján levonható legfontosabb következtetés, hogy viszonylag kis üres súlya mellett az F-16C képes abszolút értékben és a fegyverzet különböző változatai szerint is a legnagyobb hasznos teher szállítására (2. táblázat). Ugyanakkor a JAS 39-es egyszerűbb technikai kiszolgálást igényel, konstrukciós sajátosságai miatt egységnyi startidő alatt több bevetésre képes, mint az F-16, F/A-18 vagy a Mirage. Minőségi vonatkozásban az F-16 és a Gripen fegyverzete között nincs lényegi eltérés. A két gép közepes hatótávolságú, levegő-levegő típusú csúcsfegyvere, az AIM-120-as AMRAAM rakéta, a Mirage-ra tervezett Mica rakéta a közelmúltban még fejlesztés alatt állt, illetve ma már bármelyik repülőgépre beszerezhető. Hasonlóan fejlesztenek egy új, nagy hatótávolságú rakétát az angolok is, amelynek hatótávolságát az amerikai AIM 120-asénak a duplájára tervezik, s amelyet a Gripenen fognak kipróbálni, s néhány év múlva tervezik a rendszeresítését.

Ki kell itt térni két fogalom magyarázatára. Napjainkban már közismert a harcászati repülőgépekkel szembeni hármas követelmény, amelyet a svéd JAS betűszó is jelez (Jakt – elfogás, Attak – támadás, Spaning – felderítés). A hármas követelménynek megfelelően a Gripen alkalmas vadász-, támadó- és felderítőjellegű feladatok végrehajtására. Nem mindenki előtt világos azonban, hogy e fogalom még további kettős értelmet takar. Vannak ugyanis repülőgépek, amelyek a hármas feladat végrehajtására alkalmasak, de a meghatározott feladatra a földön kell előkészíteni (multi roll képesség). A fentebb említett repülőgépek többsége ebbe a kategóriába tartozik.

Van azután egy másik csoport, amely a levegőben alkalmas a feladat jellegének megváltoztatására („Swing role”-képesség). A JAS 39 Gripen már ebbe a kategóriába tartozik. Ez a lehetőség előnyös, hiszen szükség esetén, a feladat jellegének megváltoztatása esetén, a fedélzeti rendszer átállítása néhány másodpercet vesz csupán igénybe, míg az előző csoporthoz tartozó repülőgépeknek vissza kell térni a repülőtérré, el kell végezni rajtuk az átállításhoz szükséges munkákat, s újra ki kell repülni az adott körzetbe. Mindezeket figyelembe véve, jelenleg egyedül a Gripen rendelkezik saját felderítő konténerrel, tehát a magasabb követelmények szerinti hármas követelménynek jelenleg csak ez a típus felel meg.

A vizsgált harcászati-technikai jellemzőkből (2. táblázat) meghatározó különbségre nem lehet következtetni. Az F-16, F/A-18 és a Mirage hatótávolsága nagyobb mint a Gripené, s még levegőben való utántöltésre is alkalmasak. A svéd védelmi doktrína kielégítésére gyártott Gripeneknél ez a követelmény nem szerepelt, de 1990-es évek közepétől a gyár a megrendelő igényének megfelelően már vállalta az utántölthető változat szállítását. Ilyen változatok gyártására tehát már közel egy évtizede megvan a lehetőség. A magyar fél részére szállítandó repülőgépek már rendelkezni fognak légi utántöltést biztosító rendszerrel. E képesség ma már a NATO-n belül kötelező, e képesség nélküli repülőgépek a NATO-kötélkében teljesítendő feladatok végrehajtásába nem vonhatók be.

Meg kell mondani, hogy a repülőgépek mindegyike kiváló manőverjellemzőkkel rendelkezik, fedélzeti fegyvereit manőver közben is működtetheti. Irányításukat útvonalrepülés közben fedélzeti képernyők segítik, amelyeken minden repülési, navigációs, technikai és ellenséges célhelyzetre vonatkozó adat leolvasható. A fedélzeti számítógép 8–10 cél automatikus követését biztosítja (a Mirage-nál 8, a többinél

10), és kedvező adatok esetén 4 célra indíthat rakétát (a Mirage-nál 2-re). Légiharcnál homloküveg-kijelző (HUD – Head-Up Display) és beépített HOTAS (Hands On Throttle And Stick) rendszer segíti a pilóta munkáját (ez utóbbit azt jelenti, hogy valamennyi célzó, célmegjelölő és tűzvezérlő kezelőszerv a botkormányon, illetve a gázkaron van elhelyezve, bármelyiknek a működtetése lehetséges a kormánysszervek elengedése nélkül). Újdonság a Gripennél az, hogy az UK BAE SYSTEMS által kifejlesztett COBRA típusú sisakot használhatják a pilóták, amely egyben a fegyverrendszer vezérlését is végzi, vagyis leegyszerűsítve a dolgokat, a fegyverrendszer oda néz, ahová a pilóta.

A vizsgált repülőgépeknél a harcászati-technikai tulajdonságokon belül fontos tényező az ismételt bevetésre előkészítéshez szükséges idő nagysága. A vizsgált típusok bevetési lehetősége légi és földi célok elleni – öt óra időtartamú – tevékenység során, a rendelkezésre álló adatok szerint a következőképpen alakul: egy 12 gépes századdal számolva, légi és földi célok elleni ismételt felkészítés időtartama a JAS 39 Gripennél a legkevesebb (10, illetve 20 perc, az F-16-os és 18-as 30, illetve 45, a Mirage 45 és 60 percével szemben).

Az időkülönbségek harcászati jelentősége abban van, hogy míg a Gripen század gépei ötórás időintervallumban 5 bevetést hajthatnak végre, tehát ezen időtartam alatt 60 bevetést teljesíthetnek, addig az F-16 és F/A-18 3,5-et (ez 42 bevetést eredményez), a Mirage pedig csak hármat, ami 36 bevetést tesz lehetővé. Ez elsősorban arra a tényre vezethető vissza, hogy az F-16, az F/A-18 és a Mirage is támadó feladatokra készült, amikor is kevésbé számít az ismételt bevetésre való előkészítés időtartama. A JAS 39 tervezésénél elsősorban a védelmi szempontokat vették figyelembe, amikor is az idő döntő jelentőséggel bír.

A legmegfelelőbb típus kiválasztásánál fontos szempont kell legyen az adott repülőgép lehetősége, eredményessége a szárazföldi csapatok, vagyis földi célok, továbbá légi célok elleni tevékenységek során. A vizsgálatok és a konkrét számvetések azt igazolják, hogy a földi célok elleni feladatok végrehajtásában a legeredményesebb tevékenységgel az F-16 esetében számolhatunk. Ezen típuséhoz közeli eredményre képes a Gripen és az F/A-18 is, de jól alkalmazható ilyen feladatokra a Mirage is. A Gripen fegyverzeténél jelentkező tömeghátrányt – értelemszerűen – kiegyenlíti a korábban tárgyalt gyakoribb bevethetőség.

Ami összességében a légi célok elleni tevékenység eredményességét illeti, a különböző források, de a rendelkezésre álló adatok alapján elvégzett számítások is azt igazolják, hogy a Gripené az elsőség. Az F/A-18 ebben a vonatkozásban lényegében megközelítően az F-16 lehetőségeinek a szintjén áll.

Közepes távolságú légiharcnál – amely feltételezi az AIM120-as (vagy a hasonló, sőt jobb adatokkal rendelkező angol fejlesztésű) rakéta meglétét – a Gripen adatai a legkedvezőbbek. Ez a típus rendelkezik a legjobb lopakodó (stealth) jellemzőkkel, valamint a legnagyobb felderítési távolságú fedélzeti radarral. A svéd repülőgép ezt a tulajdonságát a vizsgált repülőgépek közül a legkisebb radarsugarakat visszaverő felületének és sugárelnyelő festésének, másrészt a legkorszerűbb fedélzeti elektronikus számítógéprendszerének is köszönheti. Az utóbbinak egyebek között része egy olyan repülőgép–repülőgép–földfelszín közötti integrált adatátviteli rendszer is, amely lehetővé teszi, hogy a támadást végrehajtó repülőgép kikapcsolt saját lokátorral hajtsa

végre a célzást, a rakétaindítást és a támadásból kiválást anélkül, hogy a megtámadott repülőgép pilótája a radarbesugárzást érzékelhetné.

Kérdés persze, hogy nálunk az illeszkedő földi rendszer kiépítésére lesz-e lehetőség (bár erre a célra jelentős mértékben felhasználható a nyugati szabvány szerint működő polgári híradó- és radarrendszer is).

Repülőgép-fedélzetközi adatátviteli rendszerrel az F-16-os és az F/A-18-as is rendelkezik, de a Mirage-ról – amelynek a lokátora egyébként kb. az F-16-oséval azonos felderítési távolságú – nincs ilyen adat.

Harci alkalmazás szempontjából meghatározó jelentőségű a széttelapíthatóság, vagyis hogy a bázisrepülőtéren kívül hol és milyen körülmények között üzemeltethető az adott repülőgép. A mai korszerű repülőgépek nem alkalmasak a füves repülőtérről való üzemeltetésre, ami a legnagyobb rejtettséget biztosítaná. Fontos szempont viszont, hogy amíg a repülőgépek többsége (F-16, az F/A-18 és a Mirage) lényegében betonos repülőteret igényel, addig a Gripen elő nem készített, 9 m széles és 800 m hosszú autópályán is üzemeltethető.

Egyébként a magyar úthálózaton belül is számos ilyen szakasz jelölhető ki, s ez adott esetben a széttelapítás és így az esetleges csapás alóli kivonás, majd pedig ezen útszakaszokról a bevetés problémáját megoldhatja. További érv, amely a JAS 39 mellett szól, hogy hajtómű-kompresszorának első fokozatát sérülésekkel szemben megerősítették, míg az F-16-os törzs alatt elhelyezett levegőbeömlő nyílása – főleg a magyar út- és repülőtéri viszonyokat ismerve – nagyobb sérülékenységet valószínűsít (ez viszont jelentősen növelheti a hajtóműjavítások számát, ami jelentős többletkiadásokkal is járhat, s akár 5–10%-kal is növelheti az élettartamköltséget).

A vadászrepülőgép üzemeltetésének feltételei

A legtöbb – egyébként szakmailag kitűnő – vadászrepülőgép-összehasonlító elemzés a vizsgált repülőgépek maximális, potenciálisan meglévő légiharc-, illetve manőverjellemzőit veti össze. Az így levont következtetések azonban csak elvi jelentőségűek, hiszen izoláltan jó repülőgép nem létezik (vonatkozó cikkeikben kitűnően bemutatják ezt dr. Óvári Gyula és dr. Peták György), a konstrukciósan biztosított lehetőségek közül csak annyi realizálható, amennyit a típust befogadó rendszer – jelen esetben a katonai repülés üzemeltetési körülményei, illetve az irányítást végző rendszer fejlettségi mutatói – lehetővé tesz. Természetesen arra kell törekedni, hogy a műszaki karbantartás és javítás rendszere a repülőgép konstrukciósan megteremtett lehetőségeinek maximális kihasználhatóságát biztosítsa.

A légi üzemeltetés szempontjából (beleértve annak műszaki oldalát is) nincs lényeges különbség a vizsgált típusok között. Valamennyi magas fokon automatizált, létfontosságú rendszerei két- háromszoros tartalékkal rendelkeznek, vezetésük, fegyverrendszerük működtetése egyszerű és nagy pontosságot biztosít.

Az egész további elemzés azonban csak akkor nyújthat hasznosítható adatokat, illetve akkor vonhatók le megfelelő következtetések, ha megnyugtatóan sikerül tisztázni a repülőgép-vezető szerepét. Ez az a személy, akinek felkészültsége, kiképzettsége és kreativitása alapjaiban határozza meg, hogy az általa irányított, működtetett harceszköz potenciális lehetőségeiből mennyi hasznosítható. Sajnos, a repülőgép-ve-

zetői képességek nem számszerűsíthetők. Az azonban valószínűsíthető, hogy optimális szintjük csak meghatározott idejű és intenzitású gyakorlattal, repüléssel érhető el, illetve tartható fenn. Ezt a célt szolgálja a NATO-légierőkön belül a repülőgép-vezetők számára meghatározott minimálisan kötelező 130–240 óra repülési idő is. Ha figyelembe vesszük, hogy pl. a csapásmérő erőknél legalább 1000 óra teljesítése a bevetettség kritériuma, akkor a nálunk jelenleg biztosított 50–60 órányi repülési idő – ha így marad – semmilyen perspektívát nem nyújt az állomány számára. Egy biztos: az ilyen, a minimálisnál is jóval alacsonyabb repülési lehetőségekhez optimális biztonságot szavatoló kiszolgáló rendszer nincs, és ilyet nem is lehet létrehozni. Egyértelmű tehát, hogy ez az állapot nem tartható fenn, mert az a repülésbiztonság helyzetét negatívan befolyásolná.

A vizsgált típusok háborús viszonyok közötti megbízhatóságáról, harci sérülésekkel szembeni ellenálló képességéről megbízható adat alig áll rendelkezésünkre. Valós harchelyzetben érdemben csak az F-16-osoknak volt lehetőségük bizonyítani. Az Irak elleni háború során 13 500 bevetést teljesítettek, közülük mindössze ötöt lőttek le, és kettő szenvedett balesetet. Ezt az eredményt azonban semmiképpen nem szabad abszolút sikerként értékelni, hiszen sem az erőviszonyok, sem a tevékenységek biztosítása, de a minőségi mutatók vonatkozásában sem voltak egyenlők a feltételek. Azonkívül ha a két balesetes repülőgép kérdését vizsgáljuk, akkor a 100 000 órára jutó gépmegsemmisülés – egy bevetésre egy óra repülési idővel számolva – sem kedvező, hiszen a kapott érték csaknem 13, ami az 1990–1994 közötti öt esztendő átlagként megadott 4-es értékének több mint a háromszorosa.

Az *anyagigétek biztosítás rendszere* mind a négy típusnál példásan kimunkált, szervezett és megbízható. Ami a tartalék alkatrészek kérdését is érinti, fontos mutató a két meghibásodás közötti repülési idő értéke. A JAS 39 Gripennél ez az érték az eddigi repülések során mért eredmények alapján 7,6 óra. Ugyanez az érték az F-16-nál csak 3,5–4 óra, vagyis a gépeken valamilyen alkatrész kicserélésével vagy bármilyen beavatkozással járó meghibásodás száma a Gripennél csak fele az F-16-osénak. Ez végső soron jelentősen befolyásolhatja az élettartamköltség alakulását is. Ezenkívül – tudomásunk szerint – a Gripen esetében a gyártó cég azt is vállalja, hogy ha a két meghibásodás közti repülési idő 5,4 óránál kisebb (ezt az értéket a Wiggen több évtizedes üzemeltetése alatt kapták), akkor magára vállalja annak anyagi következményeit.

A jelenlegi *repülésirányítási rendszerünkhöz* a JAS 39 és a Mirage kedvezőbben illeszkedik, mint a két amerikai típus, mivel műszerezettségük, navigációs berendezéseik metrikus szabvány szerint vannak kialakítva, míg az F-16-osnál ugyanezek az angolszász mértékegységek szerint készültek. Ez a tény nehezíti, esetenként lehetetlenné teszi a meglévő gépeinkkel való együttműködést, harcfeladat-ellátást. Természetesen lehetőség lenne a MiG-29-esek USA szabvány szerinti átműszerezésére, ami viszont jelentős költségeket igényelne.

A *repülőtér-üzemeltetésben* új elemként jelentkezik, hogy valamennyi típust fel kell szerelni a NATO/MILITARY szabványoknak megfelelő berendezésekkel. Ez az igény független a típusoktól, a NATO-hoz csatlakozás elengedhetetlen követelménye. Ezen túlmenően megállapítható, hogy a korábbi repülőgéptípusok állóhelyei – a geometriai méretek alapján – a JAS 39 befogadására átalakítás nélkül, a többi típus esetén bizonyos módosításokkal alkalmasak.

Bármelyik típus rendszeresítése esetén külön vizsgálatot igényel annak meghatározása, hogy a jelenlegi kifutópályák és gurulótak mennyire alkalmasak a kiválasztott repülőgép biztonságos üzemeltetésére. Konstruktív okok miatt (törzs alatti levegőbeömlőnyílás) várhatóan az F-16-os lett volna legnehezebben illeszthető a magyar katonai repülőterek rendszerébe, és előfordulhatott volna, hogy pótlólagos beruházásokkal kell alkalmassá tenni a repülőtereinket az amerikai típus üzemeltetésére. Igaz, hogy bemutató repüléseket végeztek repülőtereinkről, de az esetleges következmények senki előtt sem ismertek.

A megfelelő típus kiválasztásánál természetesen fontos szerepet játszik a beszerzési, rendszerbe állítási és élettartamra kiszámított költségek nagysága, valamint az ellentételezés módja is. E vonatkozásban bővebb ismereteink csak a svéd ajánlatról voltak, amely – megítélésünk szerint – a magyar gazdaság számára jelentős előnyöket tartalmazott. Az ellentételezés 5 év utáni és 20 év alatti teljesítése a legjobb volt az ajánlatok közül. Ezenkívül a svéd ajánlat eléggé ismert volt, és többek között tartalmazta az ipari, kereskedelmi, védelmi ipari, hadiipari, alkatrészgyártási és közös kutatási-fejlesztési javaslatokat, ami jelentős mértékben segíthette volna a magyar nemzetgazdaság fejlődését, a repülőgépipar fejlesztését, s megkönnyítette volna az 5. év után kezdődő ellentételezést. Hosszú távú ajánlásaival – többek között – segítette volna a szakemberképzést a svédországi egyetemeken. A javaslat összességében lehetővé tette volna a védelmi költségek abszolút értékének csökkentését, az állami költségvetési helyzet javítását. Ez azonban már a múlt, többet erről nem érdemes beszélni, mert az új helyzetben ezekkel a részletekkel már nem foglalkozhatunk. Azt azonban nem árt, ha látjuk, mit veszítettünk az akkori döntésünkkel.

Visszatérve a repülőgépek összehasonlító elemzéséhez, az élettartamköltségek alakulásával kapcsolatban egyik fontos tényező a repülőgép fajlagos üzemanyag-fogyasztása, amely egyébként a fenti típusok vonatkozásában a Gripennél a legkedvezőbb. A hajtómű fogyasztásával kapcsolatos számítások pl. azt mutatják, hogy a Gripen fogyasztását az F-16A 10%-kal, az F-16C változatai kb. 24%-kal, a Mirage 2000-es 29%-kal haladják meg. Ez egyébként azt jelenti, hogy az élettartam alatt (30 év) a Gripen ez irányú költsége 9,13, ill. 14,4 Mrd Ft-tal kevesebb, mint vetélytársaié.

Ez csak egy a költségtényezők sorában, amely általában a legnagyobb tétel, hiszen abszolút számértékben az ezredre (kb. 30 repülőgép) 46–60 Mrd Ft között lehet, és nem mindegy, hogy 10–15 Mrd Ft-tal kevesebb vagy sem. Ha a további költségeket vizsgáljuk, az olló még jobban nyílik, és mindent beleszámítva bizony jelentős összegeket kapunk. A részletes elemzés és számítás szerint a különbség a Gripen javára az előzetes becslések alapján elérheti a 3545 Mrd Ft-ot is.

Következtetések

1. *A világ minden haderejében különösen fontos szerepet tulajdonítanak a légierőnek, „amely az információs és vezetési rendszerrel együtt meghatározó a katonai erő szempontjából”. Egy, a követelményeket kielégítő légierőnek rendelkeznie kell a legfontosabb feladataira, vagyis a légtér védelmére, a szárazföldi csapatok légi támogatására és a felderítés végrehajtására való képességekkel. Mivel az ilyen feladatok ellátásához csak a nagy légierők képesek speciális típusok*

rendszeresítésére, de ma már a jelentősebb légierővel rendelkező államok légierői is igyekeznek légierőjüket olyan repülőgépekkel ellátni, amelyek e három feladat mindegyikét képesek végrehajtani.

2. A Magyar Honvédség repülőcsapatainak harcászati rendeltetésű repülőgépei még napjainkban sem képesek kielégíteni a saját és a szövetségi követelményeket. A követelmények szintjére emelésük az elkövetkező években szükséges.
3. A harcászati vadászipülőgépek váltása kapcsán felmerülő lehetőségek a nemrég meghozott döntésnek megfelelően egy változatra szűkültek. Jelenleg a legcélszerűbb változat, a vásárlás valószínűleg később lesz realizálható.
4. A Gripen bérletére hozott döntés – véleményünk szerint – lehetővé teszi, hogy a követelményeknek megfelelő típus kerüljön rendszeresítésre. A Gripen megjelölt – 2006-tól szállításra kerülő – változata a 21. sz. követelményeinek megfelel, alkalmas a légierő alapvető, hármas feladatának az ellátására. Ugyanakkor a típus alkalmas a NATO-val való együttműködésre, együttes feladatmegoldásra. Sajnálatos, hogy a beszerzési konstrukció háttérbe szorította a gazdasági és a technológiai kérdéseket. A bérleti konstrukcióval ugyanis a vásárlás számos, természetes kedvezményétől esünk el.
5. Az amerikaiak F-16-os és F/A-18-as típusai, de lényegében a francia Mirage is támadó filozófiai háttérrel készült, így lehetőségei a honvédelmi igényeinket egyes vonatkozásokban meghaladják, azt kihasználni csak a NATO-követelmények kielégítése szempontjából tudtuk volna. A svéd JAS 39 Gripen a gyártó Svédország védelmi stratégiájának figyelembevételével készült, s ilyen vonatkozásban kielégíti a honvédelmi igényeinket, de a korszerű változata a NATO-követelményekkel is összhangban van.

Mindezek alapján véleményem szerint a Magyar Köztársaság igényeit mind a lehetőségek, a NATO-követelmények, mind pedig a gazdasági szempontok kielégítése szempontjából a jelenleg legkorszerűbb technikai felépítésű Gripen rendszeresítése – az adott körülmények között – célszerű döntés volt. Ugyanakkor átfogó vizsgálat alapján egyértelmű és végleges döntés szükséges az infrastruktúra, valamint a humán problémák megoldására, valamint a követelmények szerinti repülési idő biztosítására. A továbbiakban semmiképpen nem célszerű fenntartani a jelenlegi állapotot, de feltétlen szükséges az új rendszerű repültetés költségkihatásának ismerete is. Szükséges továbbá minden szinten megismerni azt, hogy mit is jelent a személyi állomány felkészítése szempontjából az új technológiai követelmények alapján készült harceszköz üzemeltetése és felhasználása. E követelmények kielégítéséhez már napjainkban meg kell kezdeni a szükséges elméleti és egyéb felkészítést.

Pekó József

A haderőreform néhány stratégiai kérdése

A Magyar Köztársaság nemzeti érdeke, egyidejűleg alkotmányos kötelezettsége, hogy – az euroatlanti integráció keretei között – mindenkor szavatolja és védje „...az ország függetlenségét és területi épségét, valamint a nemzetközi szerződésekben rögzített határait”¹ Ehhez mindenekelőtt stratégiai előrelátással és realisan kell számolnia Magyarország biztonsági környezetének és helyzetének lényeges változásaival és mindenkor biztosítani kell a honvédelem haderő- és más stratégiai feltételeit. Nyilvánvaló, hogy a külső biztonsági feltételek lényeges megváltozása és a honvédelem „válságközeli” helyzete és állapota ma már tovább nem elodáozható stratégiaváltást, és arra épülve – a valós nemzeti érdekeinknek megfelelő – érdemi reformokat követel: a honvédelem politikai és katonastratégiai szabályzásában; a haza katonai védelmében és a nemzeti hatáskörű külföldi katonai szerepvállalásban; a katonai védelem haderő és más – a vonatkozó minisztériumokhoz és más állami szervekhez kapcsolódó – stratégiai feltételeinek a szavatolásában. Külön is kiemelenélő: a nemzeti stratégiákra épülő, jellegében és tartalmában megváltozott katonai védelmi tevékenységek – és ezek haderőszükségletének reális számbavétele – alapozhatják meg érdemben és hosszabb távra szólóan a Magyar Honvédség megújítását és fejlesztését. A szerző a védelmi felülvizsgálatra épülő haderőreform politika- és katonastratégiai alapvetését elemzi, majd arra alapozottan a haderő-átalakítás és modernizáció néhány gyakorlati kérdését vizsgálja, és mindezzel összefüggésben alternatív ajánlásokat fogalmaz meg.

A honvédelem modernizációjának ma központi kérdése a Magyar Honvédség újrarendelt reformja és azzal összhangban megvalósuló fejlesztése. A csaknem másfél évtizede tartó, egymást követő és módosító haderő-átalakítások eddig csak részeredményeket hoztak, illetve hozhattak. A sikertelenség általánosítható okai elsősorban a honvédelem stratégiai szabályozásának hiányosságaiban, ebből adódóan a reformkonceptiók és tervek nemzeti stratégiai alapjainak nem kellő biztosításában, a megfelelő – hosszabb távra is tervezhető – pénzügyi alapok hiányában, és ezzel összefüggően a technikai fejlesztések elmaradásában, valamint mindezek – gyakran – „honvédelmet is torzító” gyakorlatában keresendők. Ily módon az eddigi haderő-átalakítások nem eredményezhették a honvédség alapvető strukturális, működési és alkalmazási

1 A Magyar Köztársaság alkotmánya 5. §

problémáinak stratégiai léptékű megoldását. A honvédelem szavatolásával reálisan számoló értékelések ma azt mutatják, hogy a legújabb, a 2003. évi haderő-koncepció is *több, fontos* – a honvédelmet meghatározó – *területen módosításokat igényel*. A honvédelmi érdekeinknek és sajátosságainknak – a tervezettnél – jobban megfelelő haderőreformot elősegítendő, célszerű lehet az alábbi néhány kérdés tisztázása és megválaszolása:

- a 2000. évi – hatályos – haderő-átalakítási országgyűlési határozat mely részeit szükséges újragondolni és módosítani, illetve szükség van-e új országgyűlési határozatra a haderőreform állami irányításához;
- milyen politika- és katonas-stratégiai alapokra és értékelésre épül az új haderő-koncepció, és az értékelés következtetései megfelelnek-e a haza – szövetségi keretek közötti – katonai védelme hosszabb távú szavatolásának, összhangban vannak-e a honvédelem alkotmányi, törvényi és stratégiai szabályozásával;
- Magyarországnak milyen jellegű haderőre van szüksége: szövetségi követelményeknek is megfelelő honvédelmi vagy elsősorban külföldi szerepvállalásra alkalmas expedíciós jellegű haderőre;
- a megváltozott biztonsági környezetben a haza katonai védelmének mely alapesteivel lehet számolni, és azoknak mi lehet a nemzeti haderőszükséglete;
- melyek a szerződésben és megállapodásokban vállalt NATO-, EU- és más nemzetközi védelmi kötelezettségeink, valamint milyen jellegűek és mérvűek lehetnek a konfliktusmegelőző, válságkezelő és más nemzetközi műveletekben vállalható katonai feladataink; mi lehet mindezek katonai erőigénye;
- a honvédség jellegét, szervezeti felépítését és szövetségen belüli specializációt érintő változtatások, leépítések és fejlesztések, milyen szervezetű és képesességű haderőt eredményezhetnek, és az megfelel-e a honvédelem stratégiai léptékű szavatolásának.

A vitatanulmány arra vállalkozik, hogy a fent vázolt kérdéskörhöz kapcsolódva, a haderőreform néhány főbb stratégiai kérdésének vizsgálatával és korrekciós ajánlásokkal, elősegítse a *szövetségi követelményekkel összhangban lévő, honvédelmi alaprendeltetésének megfelelő haderő létrehozását*.

1. A védelmi felülvizsgálat politikai stratégiája, mint az újragondolt haderőreform meghatározója

A kormány a reformkoncepció kialakítását – az előző haderő-átalakításhoz hasonlóan – a védelmi felülvizsgálatra bízta, melynek célját kezdetben az *euroatlanti békéhez és biztonsághoz történő minőségi hozzájárulásban* határozta meg. Később ez az általános cél úgy módosult, hogy a felülvizsgálat a vezetési rendszer javítása, a tervezési hiányosságok, a tervek és a rendelkezésre álló erőforrások közötti összhang hiányának, illetve az anyagi eszközök célszerűtlen felhasználásának megszüntetésére irányuljon. A vizsgálat politika-stratégiai lényegét tekintve azonban a gyakorlatban az elsőként megfogalmazott cél érvényesült. Mindazonáltal a vizsgálat eredeti céljának megfelelően, alapvetően a kormányzat módosuló kül- és biztonságpolitikájának megfelelő, az *ország euroatlanti integrációját elmélyítő haderő-átalakítási koncepciót* dolgozott ki.

A) A haderő-koncepció politika-stratégiai megítélése

Az új haderő-koncepció politikai tartalmát és általa meghatározottan a lehetséges katonai tartalmának kereteit is a védelmi felülvizsgálat szerinti biztonság- és honvédelmi politika határozza meg. A biztonsági stratégia lényege, hogy Magyarország biztonságának legfőbb garanciája a NATO-ba való teljes körű betagozódás és a szervezeti integráció megvalósítása. Mint az Európai Unió leendő tagja, kész hozzájárulni az unió katonai válságmegelőző, válságkezelő képességének kialakításához és fenntartásához is, a NATO és az EU közötti stratégiai partnerség keretei között. Ha nem is deklaráltan, de a gyakorlatban elfogadja az Egyesült Államok biztonság- és védelemstratégiája szerinti „megelőző csapás” és ennek megfelelően a „szövetségi fennhatóság területen kívülségének” alapelveit és gyakorlatát, a XXI. század új típusú biztonsági kihívásának és fenyegetésének megelőzésében és kezelésében. Ez nyilvánvalóan azzal is járna, hogy államunk – esetenként – lemondana a belügyekbe való be nem avatkozás és a nemzetek közötti viszályok békés rendezése elvének betartásáról.

Az ily módon módosuló – javasolt – külső biztonságpolitikai stratégia, a honvédelem politikai stratégiájának lényeges módosulását vonja maga után. A honvédelem politikai stratégiája – mint a honvédelem szövetség keretei közötti szavatolásának, szervezésének és építésének hosszú távú állami koncepciója – a felülvizsgálat elgondolása szerint nem erre, hanem elsődlegesen az expedíciós jellegű és más külső katonai műveletekben való részvétel haderő-szükségletének szavatolására irányul. Ennek megfelelően az a valós célja, hogy egy olyan, az önkéntesség elvére épülő korszerű „haderő” szülessen, ami finanszírozható, képes együttműködni és beépülni a NATO expedíciós és más típusú elkülönült csapatcsoportosításába, hazánk katonai biztonságát és védelmét pedig elsődlegesen a határainktól távoli katonai műveletekben való részvétellel garantálja.

A felülvizsgálat szerinti politikai stratégia az általa megítélt biztonsági környezet értékelésére is alapoz. Úgy ítéli meg, hogy hazánkban tíz éven belül hagyományos értelemben katonai fenyegetettséggel nem kell számolnia, a potenciális fenyegetések és kockázatok pedig többségében nem katonai természetűek. Ugyanakkor azzal számol, hogy a biztonsági környezetben beállott szövetségbővítési változások, az új típusú globális veszélyek és azok megelőző védelmi kezelése új kihívások elé állítják az országot. Ez az új körülmény a magyar haderő szövetségbe való minél előbbi és teljes körű szervezeti integrációját követeli meg. A Magyar Honvédség teljes integrációjához – a felülvizsgálat szerint – legalább tíz évre van szükség, vagyis annyi időre, amelyen belül hagyományos jellegű katonai támadással nem kell számolnunk, ezért az átalakítást és a modernizációt is 2013-ig célszerű tervezni. Azzal számol, hogy az ország katonai biztonságát kedvezően érintő NATO-bővítés lehetőséget ad a szövetség – várható – globális katonai szerepvállalásában való határozottabb magyar részvételre, ami pedig a haderő ennek megfelelő átalakításával, speciális képzettségi kifejlesztésével, egyidejűleg a meglévő haderő- és fegyvernemi struktúra leépítésével, valamint a honvédelem újragondolásával jár együtt. A koncepció az átalakítás eredményessége és a finanszírozhatóság érdekében jelentős szervezeti és létszámleépítésekkel számol, melynek egy része indokolt is.

A felülvizsgálat szerinti – haderő-átalakítást vezérlő – biztonság- és honvédelem-politikai stratégia kritikai megítélése azt mutatja, hogy azok elvi állásfoglalása

több fontos területen újragondolást igényel. A haderő-koncepció *biztonságstratégiájának* egy része összhangban van ugyan Magyarország geopolitikai és stratégiai környezetváltozásának nemzeti biztonsági követelményeivel, az állam kül- és biztonságpolitikájával, ugyanakkor értékelésének honvédelmi következtetései *nem vagy csak részben felelnek meg hazánk katonai biztonsága és védelme – szövetség keretei közötti – hosszabb távú, stratégiai léptékű szavatolásának*. Még kevésbé problémamentes a Magyar Honvédséget meghatározó *honvédelem-politikai stratégia*, mivel az csak a *tíz éven belül várható – döntően – expedíciós jellegű és más külső katonai feladatokkal és azok haderő-szükségletével számol*. A haderő-átalakítási politikai stratégia, a biztonság és a védelem – vonatkozó – nemzetközi szövetségi és a nemzeti alkotmányi és stratégiai szabályozással sincs teljesen összhangban.

A haderő-átalakítási politikai stratégia értékeléséből – honvédelmet meghatározó jellegük miatt – az alábbiak külön is kiemelendők:

a.) *A Magyar Honvédség teljes körű átalakítását és építését szinte kizárólagosan, nem indokolt csak az „euroatlanti békéhez és biztonsághoz való minőségi hozzájáruláshoz” kötni*. Ezt sem a nemzeti biztonsági és védelmi érdekeink, sem pedig a NATO kollektív biztonsági érdeke nem követeli meg. Minden NATO- és EU-tagállam a fegyveres erejét elsődlegesen a saját országa és a szövetség közös katonai védelme érdekében tartja fenn és fejleszti. Ezzel egyidejűleg a szövetség államai – a saját és a szövetség közös biztonsági érdekeit figyelembe véve – hozzájárulnak az euroatlanti térség biztonságának és stabilitásának fenntartásához a konfliktusmegelőző és válságkezelő, valamint más típusú műveletekben való részvétellel. Ebben fontos változásokat hozott és hoz az új típusú – rendszerint nem katonai jellegű – veszélyek biztonsági és védelmi kezelése, de ez a körülmény a biztonsági stratégiánk honvédelmi részét lényegesen nem befolyásolja. Ezért a hosszabb távú biztonságpolitikai céljaink változatlanok: szavatolni az ország függetlenséget, szuverén államiségét és területi épségét; hozzájárulni a szövetség kollektív biztonságához; elősegíteni a nemzetközi béke fennmaradását, az euroatlanti térség, Európa és saját régióink biztonságának és stabilitásának erősítését. Ez szab általános nemzeti biztonsági keretet és követelményt a honvédség megújítása és hosszabb távú építése számára. Következésképpen *nem a haderő nagyobb, hanem csak kisebb részét kell a különböző, az Észak-atlanti Szerződés 5. cikkelye alá nem tartozó műveletekben való méltányos részvételre alkalmassá tenni*. Ugyanakkor indokolt jelentősen javítani mind a 5. cikkely alá tartozó, mind pedig az új típusú veszélyek kezelésére alkalmas katonai és nem katonai biztonsági képességeket. Mindezzel egyidejűleg a jövőben jobban hozzá kell járulni az Európai Unió biztonságpolitikai céljainak eléréséhez is.

b.) Nem szolgálja hazánk és a szövetség kollektív védelmének stratégiai léptékű érdekeit az olyan haderő-átalakítási honvédelem-politikai stratégia, amely a *haderő expedíciós jellegűvé átalakítására, ezáltal a honvédelem lényegi megváltoztatására irányul*. Ez a koncepció csak arra az értékelésre alapoz, miszerint a szövetséget és így hazánkat sem fenyegeti – tíz éven belül – katonai támadás, az új típusú veszélyek fenyegetettségével pedig a szövetségnek napjainkban kell számolnia. Ezért a *honvédelem szavatolását, úgymond, ki lehet váltani a határon túli, esetenként több ezer km távolságban folytatott expedíciós célú katonai műveletekben való részvétellel, szükség esetén megelőző csapások formájában is*.

Ezzel összefüggésben mindenképpen hangsúlyozandó: *egy tíz éven belül jelentkező, többségében nem katonai típusú veszélyek megelőzése és elhárítása nem képezheti alapját a honvédség teljes körű megújításának és hosszabb távú építésének. A haderő-átalakítására és a tervezett szelektív fejlesztésekre tíz év elégséges ugyan, de az ezen időszakot meghaladóan lehetséges potenciális katonai veszélyek elhárításához, az ehhez szükséges haderő újjáépítéséhez nyilvánvalóan nem lenne elegendő, ahhoz több tíz évre lenne szükség.* Mindazonáltal Magyarország, mint NATO-tag – nemzeti biztonsági érdekeit figyelembe véve – az Országgyűlés határozata alapján részt vehet az „expedíciós típusú” műveletekben is, az ENSZ BT határozata és a NATO-tanács döntésének megfelelően, amelyhez a haderő speciális csapatrészeire, vagyis nem az egész haderőre van szükség.

c.) *Nincs meg a kellő összhang a honvédelem – javasolt – szavatolásának módja és annak szövetségi és nemzeti stratégiai szabályozása között. A Washingtoni szerződés 3. cikk szerint: „.... a Felek külön-külön és együttesen .....fenntartják és fejlesztik egyéni és kollektív védelmi képességüket fegyveres támadással szemben”. Vagyis a koncepció nem kellően számol az önálló, nemzeti hatáskörű, egyidejűleg a kollektív védelméhez is szükséges nemzeti haderőképességgel. A washingtoni szerződéssel és az alkotmánnyal összhangban lévő, a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelvei 6. pontja pedig egyértelművé teszi, hogy „A Magyar Köztársaság biztonságát két alapvető pillére építi: egyfelől nemzeti önerejére, másfelől az euroatlanti integrációra és a nemzetközi együttműködésre”. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a szövetség kollektív védelmi garanciája csak hatékony nemzeti katonai szerepvállalás mellett lehet sikeres. A haderő-koncepció politikai stratégiája nincs teljesen összhangban a kormány programjával sem ² A honvédelmet nemcsak annak reális és hatályos szabályozása miatt nem lehet kiváltani az expedíciós jellegű és más típusú külföldi katonai szerepvállalással, hanem azért sem, mert a honvédelem Magyarországhoz kötött, attól nem függetleníthető.*

B) A honvédelem és reformkoncepciók értelmezéséről

A honvédelem reális, a megváltozott biztonsági helyzetünknek megfelelő értelmezése, a honvédelem modernizációjának, mindenekeelőtt a katonai védelem és az ahhoz szükséges haderő megújításának fontos elvi kiindulási alapja. Ennek nem kellő ismerete és értelmezése – megítélésünk szerint – jelentősen hozzájárult az előzőekben megítélt politikai stratégia hiányosságaihoz. Ezt pótolandó, az expedíciós jellegű haderő szorgalmazói nézeteik igazolására, utólag – a reformkoncepcióhoz igazodóan – fogalmaznak meg korántsem megalapozott honvédelmi értelmezéseket, figyelmen kívül hagyva amár meglévő, korszerűsített honvédelem-felfogást.

2 A nemzeti közép, a demokratikus koalíció kormányának programja VIII. fejezet 5. § 3. pont: „A Kormány .... Miközben szükségesnek látja a globális, aszimmetrikus fenyegetések elleni védelmet lehetővé tevő képességek erősítését, változatlanul nagy jelentőséget tulajdonít a Washingtoni Szerződés V. cikkelye alkalmazhatóságának, a NATO kollektív védelmi funkciója hatékonyságának, az európai válságkezelő, békétámogató szerep megőrzésének.” B. Közbiztonság és honvédelem 3. 3 pont: „Célunk a nemzeti és szövetségi követelményeknek egyaránt megfelelő, a külső kihívásokkal szembenező honvédelmi, katonai képességek megteremtése”.

A honvédelmet meghatározó tényezőket figyelembe véve: a mai magyar honvédelem *a haza alkotmányban, törvényben és stratégiákban meghatározott, euroatlanti szövetségben megvalósuló fegyveres védelme, és annak feltételrendszerét* – békében és konfliktushelyzetekben a külső fegyveres veszélyek megelőzését és elhárítását, védelmi helyzetekben a veszéllyel arányos hadviselést – *szavatoló honvédelmi potenciális tényezők, elvek, szervezetek, stratégiák és tevékenységek összessége, összefüggő rendszere.* A honvédelem – lényegét tekintve tehát – a haza külső fegyveres veszélyekkel szembeni, szövetségben megvalósuló katonai védelme, melyet az állam honvédelmi politikája és az azt kifejező politikai stratégia határoz meg. Tartalmát pedig ezen lényegi részen túl, a haza védelmének haderő- és más – katonai és nem katonai – feltételrendszere képezi. Az így értelmezett honvédelmet célszerű mindenekelőtt a haderő-átalakítást vezérlő politikai és katonai stratégiának érvényre juttatni.

Nem szolgálja a honvédelem szavatolását az olyan honvédelem-felfogás, amely a hatályos Washingtoni szerződés 3. és 5. cikkelye, valamint az ezzel összhangban lévő alkotmányi és politikastratégiai szabályozást figyelmen kívül hagyja. A hatályos honvédelem-szabályozás és -felfogás helyébe pedig a határainktól távoli – esetenként megelőző csapás jellegű katonai műveletekben való részvételt, mint „szövetségi és nemzeti érdeket” helyezi.³ Ezzel összefüggésben mindenképpen hangsúlyozandó: *a honvédelem döntően Magyarországhoz kötött, annak szuverén államisága, anyagi és szellemi értékei védelmét jelenti, területének és légterének fegyveres védelmével.* Vagyis a honvédelem nem azonos a „hon területének” katonai védelmével. Hazánknak – mint ahogy az Egyesült Államoknak és a szövetség többi tagállamának is – megvan a szövetséggel közös és a saját biztonság- és védelempolitikai, gazdasági, kulturális és más fontos nemzeti érdekei. Ezek, az értékek védelmét kifejező nemzeti érdekek, számunkra elsősorban hazánkban és a Kárpát-medencében, valamint Európában vannak. Ezért a honvédelmet az általános érdekek védelmével mintegy „helyettesíteni” és azt több ezer kilométeres távolságra kihelyezni nem lehet. Nyilvánvaló, hogy Magyarországnak vannak érdekei a világ távoli térségeiben is, de azok nem igénylik és nem is igényelhetnék a katonai erő alkalmazását.

2. A haderőreform katonastratégiai alapkérdései

A katonai stratégia – mint az állam általános katonastratégiai koncepciója – kell hogy megválaszolja az új haderő-koncepció katonai tartalmát. Vagyis választ kell adnia a honvédelem és a kollektív védelemhez való hozzájárulás, valamint a vállalható nemzetközi (NATO, EU és más) katonai feladatok ellátása haderőigényére és azoknak – a költségvetés keretei között – kielégítési módjára. Mindenekelőtt azt kell megválaszolni, hogy a védelmi és haderőtervezés, a változó biztonsági környezetben, *az állam védelempolitikai stratégiáját „katonailag” hogyan juttatja érvényre.* Ehhez pedig első-

3 Világgazdaság, 2003. 8. szám 12. old.: Még egyszer a keményfejúekhez: „.... a „honvédelem” napjainkban nem elsősorban a „hon területének”, hanem egyrészt a „hon érdekeinek”, tágabb értelemben vett biztonságának, másrészt a Magyarországot befogadó szövetségi rendszerek (NATO, EU) érdekeinek, továbbá az ENSZ cselekvőképességének és tekintélyének olykor határainktól igen távoli helyszíneken való védelmét jelenti.

ként a változó biztonsági környezet védelemstratégiai megítélésére és veszélyekhez adekvát – lehetséges – honvédelmi helyzetek alapeseteinek tisztázására van szükség.

A) A reformkoncepció katonastratégiai alapvetéséről

A védelmi felülvizsgálat Magyarország biztonsági környezetének katonastratégiai megítélésekor fenyegetésekkel, potenciális fenyegetésekkel és kockázatokkal számol. Úgy ítéli meg, hogy a NATO ellen hadászati támadás 10–20 éven belül, a Magyar Köztársaság ellen pedig hagyományos támadás 10 éven belül nem várható. Hazánkat érintően olyan potenciális fenyegetésekkel számol, mint: Dél-kelet Európa, Kelet-Európa és a Mediterrán térség regionális instabilitása, a terrorizmus, a hagyományos fegyverek, a tömegpusztító fegyverek és komponenseik vagy kiindulási (alap) anyagaik és hordozó eszközeik illegális kereskedelme. Kockázatoknak értékeli az illegális és tömeges migrációt, a szervezett bűnözést, a drogkereskedelmet, a környezeti és más kockázatok. Ezen értékelésre alapozva rögzíti az úgynevezett „katonai alkalmazási forgatókönyveket” és az „ambíciószinteket”, mint tervezési alapvetéseket.

A „katonai alkalmazás forgatókönyve” a honvédelmet érintően három műveleti alkalmazási alapesettel számol. Ezek: a NATO 5. cikkelye szerinti műveletek, a határbiztosítás egy irányban, valamint a befogadó nemzeti támogatás. Az alkalmazási forgatókönyv a külföldi nemzeti szerepvállalás műveleti formáinak tekinti a békétámogató (békefenntartó, békekikényszerítő) és az egyéb nemzetközi (expedíciós célú és más) műveleteket, valamint a terrorizmus elleni harcot. Az alkalmazási forgatókönyvvel összhangban határozza meg az „ambíciószinteket”, mint a lehetséges hazai és külföldi műveletek haderő-tervezési alapjait.⁴

A felülvizsgálat – fenti – értékelésével kapcsolatosan az alábbi főbb kritikai észrevételek tehetők:

- a biztonsági környezet megítélése *elsősorban* biztonság- és nem katonastratégiai jellegű. A fenyegetések értékelése számol a katonai támadás lehetőségével is, de a NATO-ra és Magyarországra konkretizáltan jelentősen eltérő időintervallumban, ami nyilvánvalóan irreális. Nem ismeretesek a meghatározott időtartam indokai, de a potenciális katonai támadást nem is lehet pontosan behatárolni. Megnehezíti a védelmi tervezést, hogy az értékelés a katonai fenyegetést nem potenciális, hanem általános jellegűnek tekinti. A megítélt potenciális fenyegetések és kockázatok pedig nem elsődlegesen katonai, hanem biztonsági természetűek, és azok biztonsági kezelése alaprendeltetésként nem a honvédelmi, hanem más minisztériumok feladatköre. Ily módon a *biztonsági környezet kato-*

4 A hazai műveletek ambíciószintjei: az ország katonai védelme; a határbiztosítás, a légtér-ellenőrzés, protokolláris feladatok, a polgári hatóságok támogatása és a befogadó nemzeti támogatás. A felülvizsgálat a külföldi műveletek ambíciószintjeinek tekinti: egy telepíthető dandárt, két vadászpilóta géppárt és 4 db harci helikoptert az 5. cikkely szerinti külföldi harci műveletekhez; két zászlóaljnyi erőt a békétámogató műveletekhez. Az expedíciós célú feladatokhoz specializált önálló műveletekkel számol. Az EU-műveletekhez az ambíciószint külön képességet nem tervez, ehhez a NATO-műveletekre tervezett képességgel számol.

nastratégiai megítélése, nem ad kellő alapokat a potenciális katonai veszélyekhez adekvát védelmi helyzetek és alapesetek meghatározásához;

- „a katonai alkalmazási forgatókönyv” nem teszi egyértelművé és teljeskörűvé a haza katonai védelmének lehetséges alapeseteit, így azok differenciált haderő szükségletének reálisabb meghatározását sem. A haderő alkalmazását a honvédelem és a szövetség katonai védelméhez való hozzájárulás eseteiben, csak a Washingtoni szerződés 5. cikkelyéhez köti, így nem számol a háborús szint alatti fegyveres veszélyformákkal és azok differenciált haderőszükségletével. A határbiztosítást elválasztja a haza katonai védelmétől és azt minden esetben csak egy – feltehetően harcászati – irányban tartja szükségesnek. Ily módon nem számol a háború esetének a határbiztosításával, de a befogadó nemzeti támogatás összefegyvernemi fedezőbiztosításával sem. A határbiztosítást és annak haderő-szükségletét valójában a határ menti fegyveres válsághelyzet esetére szűkíti le;
- az „ambíciószintek” szerinti haderő-átalakítás mindenekelőtt egy külföldi műveletekre orientált haderőt eredményez. A honvédelmi értékelés azt mutatja, hogy a külföldi katonai szerepvállalás túlsúlya miatt nincs meg a megfelelő arány a hazai és a külföldi katonai műveletekben való részvétel számvetett haderő-szükséglete között. Ugyanakkor a külföldi katonai szerepvállalások koncepciójára a reformpolitikai és katonai stratégiának nincs javaslata. Ily módon az ilyen – a külföldi katonai szerepvállalás koncepcióját nélkülöző, ugyanakkor annak feladatait meghatározónak tekintő – haderő-átalakítás nem a biztonsági környezet reális honvédelmi megítélésére és az állam hatályos biztonság- és védelempolitikájára, hanem a reformkoncepció korántsem reális politikai szándékaira épülő haderőt eredményezhet.

B) A biztonsági környezet védelemstratégiai megítélése a honvédelem szavatolásának kulcskérdése

A Magyar Honvédséget átalakító és fejlesztő katonastratégiának elsődlegesen a honvédelem szavatolása és szervezése céljából szükséges megítélnie Magyarország változóban lévő biztonsági környezetét. Az ilyen honvédelem-központú megítélésnek – hosszabb távú, stratégiai léptékű kitekintéssel – kell választ adnia a haza katonai védelmét kikényszerítő, potenciálisan lehetséges fegyveres veszélyforrásokra és azokból kialakulható veszélyformákra, valamint következtetéseket kell levonnia a haderő alkalmazására és a védelem haderő- és más stratégiai előfeltételeire. Erre épülve lehet érdemben meghatározni a haderő-átalakítás és modernizáció – finanszírozhatóság keretei közötti – honvédelmi tartalmát, ütemezését és végrehajtásának módját. Ennek során meghatározó módon szükséges figyelembe venni az ország NATO-tagságát és az erre alapozott védelemszavatolást, valamint a kollektív védelmi kötelezettségeket.

A szövetség – hatályos – stratégiai koncepciója szerint a szövetséget, így a hazánkat is érhető hagyományos agresszió (háború) rendkívül alacsony valószínűsége ellenére egy ilyen fenyegetés (és veszélyforma) kialakulásának lehetősége hosszú távon fennáll. A szövetség alapvető veszélyforrásai ma: a NATO periferiáján és területén kívüli – a szövetség biztonsági érdekeit veszélyeztető – fegyveres válságok és konfliktusok; a

tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközök elterjedése; az állami szinten támogatott – NATO-tagállamok elleni – nemzetközi fegyveres terrorcselekmények. A szövetség tagállamainak biztonságát olyan katonai és nem katonai veszélyek befolyásolják, mint:

- a biztonsági instabilitás az euroatlanti térségen belül és kívül, amelyekből helyi és regionális *fegyveres válságok és konfliktusok is kialakulhatnak*. A szövetség perifériáján kialakult válsághelyzetek fegyveres konfliktusokhoz vezethetnek és a szomszédos országokra – köztük a szövetség tagállamaira – áttérjedve, a szövetség katonai biztonságát veszélyeztetik;
- *a szövetségen kívüli hatalmas nukleáris erők* létezése, amely állandó jellegű, stratégiaiag a legnagyobb potenciális veszélyforrás, elterjedése pedig rendkívüli módon megnöveli az euroatlanti térség fenyegetettségét.

A legújabb NATO-bővítés *Magyarország biztonság- és katonastratégiai helyzetét* jelentősen javította, szövetségi elszigetelt, peremállam-jellegét és ezáltal fegyveres veszélyeit csökkentette, de nem szüntette meg. Az országot érhető védelmi kihívások továbbra is elsősorban a szomszédos térségek instabilitásából, a társadalmi-gazdasági nehézségekből és konfliktusokból származhatnak. Ez pedig az agresszív nacionalizmus erősödéséhez, belső és külső ellenségkereséshez, nemzeti kisebbségeink elleni agresszív fellépéshez, így módon belső és külső fegyveres válság- és konfliktushelyzethez is vezethet. Következésképpen számunkra – a délszláv válság szövetségi „fegyveres rendezését” követően is – *közvetlen fegyveres veszélyforrásként* értékelhető valamely szomszédos vagy térségi országban, illetve országok között kialakulható *fegyveres válság- és konfliktushelyzet*, amely – valamilyen formában – a hazánkba való áttevődés lehetőségét is magában hordja. Az új felfogású euroatlanti térségben kialakult fegyveres válság- és konfliktushelyzetekben – különösen ha azok a NATO-tagállamokat is érintik – *Magyarországon jelentősen megnőhet a katonai csapásobjektumok száma*. Ezért számukra kiemelten fontos közvetlen katonai veszélyforrást jelent a *tömegpusztító fegyverek szövetségen kívüli birtoklása, illetve elterjesztése*.

Közvetett veszélyforrás lehet valamely, térségünkben lévő állam szélsőséges, fegyveres válság- és konfliktushelyzet kialakulásához vezető agresszív politikája, de potenciális veszélyként kezelendők az ilyenre vált államok hagyományos csapásmérő fegyverrendszerei, az információs rendszereket működésképtelenné tevő eszközök és más, a NATO-tagállamok katonai biztonságát is fenyegető aszimmetrikus veszélyek. Mindent egybevetve a haza katonai védelme stratégiai léptékű békeidejű előzetes előkészítése számára a *fő fegyveres veszélyformát valamely szomszédos vagy térségi országban vagy országok között kialakult és hazánkba eszkalálódott fegyveres konfliktus, valamint az ABV fegyverek szövetségen kívüli birtoklása, illetve elterjedése* jelentheti. A katonai védelem előzetes előkészítésekor azzal célszerű számolni, hogy a kialakult, és az országunkba állami szervezéssel áttérjedt *fegyveres konfliktus, korlátozott háborúba eszkalálódhat*, és akkor már fennáll a tömegpusztító fegyverek korlátozott alkalmazásának lehetősége is.

A fegyveres veszélytényezők jellegüknek és méretüknek megfelelő fegyveres fenyegetettségi, válság- és konfliktushelyzeteket, illetve fegyveres válságot, konfliktust és háborút okozhatnak. Az országot hosszabb távon érhető, a *védelmi és haderőtervezést elsődlegesen meghatározó potenciális honvédelmi veszélyformák*:

a.) *fegyveres válság* az államhatár térségében (szomszédos országból fegyveres cselekmények áttevődésének veszélye vagy bekövetkezésének esete);

b.) az országra kényszerített külső *fegyveres konfliktus* (korlátozott hadihelyzet a fegyveres válság eszkalációja esetén);

c.) *háború* (a fegyveres konfliktus korlátozott háborúba való eszkalációja);

d.) *fegyveres konfliktus vagy háború valamely NATO-ország területén*, amikor a Magyar Köztársaság a Washingtoni szerződés alapján megteszi a szükséges katonai védelmi intézkedéseket;

e.) az *ABV fegyverek fenyegetettsége* és eszkalációja (állandó jellegű stratégiai veszélyforma).

Ezekből a potenciális veszélyformákból kiindulva és követelményeiknek megfelelően lehet reálisan és differenciáltan, a lehetséges veszélyformáknak megfelelő – arányos – módon meghatározni a honvédelem és a szövetség kollektív védelméhez való hozzájárulás békeidőszaki előzetes előkészítését, annak haderő- és más állami és katonastratégiai feltételei modernizált szavatolását, de minden más védelmi intézkedést is.

A *külföldi szövetségi* (NATO és EU) – nem kollektív védelmi típusú – *katonai műveletekhez való nemzeti hozzájárulás* katonastratégiai meghatározásához, a vonatkozó – az Országgyűlés által konszenzussal elfogadott – *politikastratégiai koncepcióra* lenne szükség. Az ilyen műveletekben való – nemzeti érdekeinknek megfelelő – feladatvállalásunk céljából, meg kellene határozni a „szükséges és lehetséges” részvételünk általános politikastratégiai céljait, alapelveit és követelményeit. A kialakult külső – helyi vagy régiószintű – rendkívüli helyzetben, az alkalmazható módon meghatározott koncepció, megfelelő mozgási keretet adhat, és irány mutathat a magyar álláspont és a követendő konkrét *állami koncepció* meghatározásához és annak szövetségben való képviseléséhez. Ennek ismeretében kellett volna a védelmi felülvizsgálatnak meghatározni a külföldi katonai szerepvállalások vállalható csapatszükségletet.

3. A haderő-átalakítás és modernizáció néhány főbb, gyakorlati kérdése

A haderőreform sikerének nélkülözhetetlen előfeltétele az állami *reformkoncepció* és a vonatkozó átalakítási és korszerűsítési *terv megalkotása*, valamint azokkal összhangban a megfelelő *alkotmányi és törvényes jogi alapok, továbbá az anyagi-pénzügyi források biztosítása*. A honvédség újjáépítését négy főbb terület köré célszerű csoportosítani. Ezek:

- az új szervezeti struktúra és diszlokáció kialakulása;
- a katonai rendszerek – irányítás és vezetés; a légvédelem; a készenlét, a mozgósítás és hadkiegészítés; a felkészítés és kiképzés; a gazdálkodás és logisztikai támogatás; a befogadó nemzeti támogatás rendszereinek átalakítása és modernizációja;
- a humánreform végrehajtása egy módosított humánkoncepció alapján és az önkéntes haderőre való áttérés;
- a haditechnikai modernizáció és fejlesztés a vonatkozó stratégia alapján, a NATO 2004-ben induló tervezési ciklusának ajánlásait figyelembe véve.

A haderő-átalakítás és modernizáció kiemelten fontos területei: az új szervezeti struktúra és állomány kialakítása, a haditechnikai modernizáció és fejlesztés a reform időszakában, valamint az önkéntes haderőre való áttérés

A) A szervezeti strukturális átalakítás

A Magyar Honvédség szervezeti strukturális átalakítása – lényegét tekintve – a honvédség szervezeteinek és állományának átszervezését, átépítését és modernizációját jelenti, védelmi rendeltetésének és feladatkörének megfelelően. Ebből a célból a még döntően „háborús keretrendszerű” honvédséget – az alkotmányi és állami stratégiai szabályozás keretei között – a reform stratégiai alapvetésének megfelelően, át kell, illetve kellene építeni a honvédelemre és a szövetség kollektív védelmére, egyidejűleg a nemzetközi békeműveletekre is alkalmas szövetség konform honvédelmi szervezetté.

A védelmi felülvizsgálat haderő-koncepciója abból indul ki, hogy a jelenlegi haderőszerkezet, és a meglévő béke- és hadiállomány fennmaradásával, a Magyar Honvédség még növekvő finanszírozással sem lenne fenntartható, de azt az értékelt veszélytényezők sem indokolják. Ugyanakkor a békeműveletek és más expedíciós jellegű külföldi katonai szerepvállalás – amelyeket a felülvizsgálat irreálisan alaprendeltetésnek tekint – könnyű, mobil és telepíthető szervezeti struktúrát és képességet igényel. Ezért olyan haderőstruktúrát tervez létrehozni, amely lehetővé teszi a szövetségi külföldi katonai műveletekben való részvételt és az interoperabilitást a szövetséges haderőkkel, valamint a szövetségi felajánlásokhoz szükséges szervezetek biztosítását. Ezért az átalakítás kiemelten fontos területének tekinti: a különleges műveleti (az egészségügyi, a polgári-katonai együttműködési, a vegyvédelmi) és a szakosodást lehetővé tevő szövetségi hiányképessegek (műszaki hídépítő, víztisztító és a katonai rendszalezegységek) létrehozását,

A haderő-koncepció – a közös műveleti képesség biztosítása céljából – a szövetségi képességekhez szervezési „modulelemekkel” hozzájáruló haderőstruktúrát tervez, amely hazai és nemzetközi környezetben egyaránt alkalmazható. Azzal számol, hogy a mi haderőnkől hiányzó szervezeti modulokat – hadiállapot idején – a szövetség biztosítja a honvédelem számára.⁵ Jelentősen növelni tervezi a bárhol telepíthető és bevethető harcoló hadrendi elemek számát. Ennek megfelelően a két kialakítandó könnyű dandár valamennyi harcoló elemét, illetve a légierő harcászati repülőgépeinek és helikoptereinek egy részét, valamint a számukra szükséges támogató elemeket alkalmassá tervezi tenni a nemzetközi műveletekben való részvételle.

Az új haderő-koncepció a külföldi – jelentős – katonai szerepvállalással összhangban rögzíti a csökkenő fontosságú és leépítésekre ítélt szervezeteket és állományt. Úgy ítéli meg, hogy nincs szükség a meglévő – és az előző reformterv szerinti – honvédelmi haderőstruktúrára és állományra. Ennek megfelelően a haderő-koncepció a szárazföldi haderőnemenél megszüntetni, illetve leépíteni tervezi: a koncepció szerinti haderőstruktúra felletti elemeket (beleértve a parancsnokságokat, adminisztratív és katonai vezetési szín-

5 A szárazföldi harci erők esetében a szervezeti modult a – tervezett – hét, önállóan is alkalmazható, egy hónapig önfenntartó könnyű lövésszázlálj jelenti, amely a hazai és szövetségi dandárparancsnokságnak egyaránt átalárendelhető. A harci támogató erők (felderítés, tűzérség) hazai alkalmazásának szintje egy „zászlóaljnyi” erő lenne, amely – hazai alkalmazás hiányában – a külföldi békefenntartó kontingenset támogathatja. A légierő harci modulemeit a négy gépből álló harcászati repülőgép- és a harcihelikopter-rajkötelék jelenti, a harci támogató modulokat a kis hatótávolságú légvédelmi rakétaszakaszok, a kiszolgáló támogatás elemeit pedig a szállítóhelikopter-rajok képezik.

teket, háttérintézményeket stb.), a területvédelmi és a rádióelektronikai szervezeteket. *Radikálisan csökkenteni tervezi a „páncélos-képességet”* (a harckocsikat, a harci és a páncélozott harcjárműveket), *megszüntetni tervezi a hadműveleti támogató tűzértséget*. Ez azt jelenti, hogy a gépesített lövészdandárok könnyű lövészdandárokká alakulnak át és a tűzérdandár megszűnik. A légvédelmi rakétaezredet pedig átszervezik a légierőhöz. A koncepció jelentős csökkenésekkel számol a nem telepíthető vezetési elemeknél (védett vezetési pontok és a vezetékes híradás stb.). *Teljeskörűen felszámolni tervezi a tartalékos szárazföldi katonai szervezeteket, így a haderő hadiállományával sem számol*. A csapatok le- és átépítésével összhangban tervezi átépíteni a kiképzést biztosító intézményrendszert.

A haderő-koncepció a *légerőnél* a legalacsonyabb „ambíciószint” szerinti átalakítást tervez. Az összes merev szárnyú repülőgépet és a helikoptereket egy-egy helyőrségben és repülőtéren (Kecskemét és Szolnok), a légvédelmi rakétacsapatokat pedig egy helyőrségbe (Győr) tervezi koncentrálni. Az MH Összfegyvernemi és Támogató Parancsnokságának szervezeteinél a koncepció jelentős átépítésekkel és felszámolásokkal számol.

Mivel a jelenlegi szolgálati idő nem biztosítja a többrendeltetésű katonai képességek megszerzését és a sorállomány nem vezényelhető külföldre, ezért a honvédelmi vezetés – a kormánydöntésnek megfelelően – az *önkéntes haderőre való áttérést* előbbre hozza. Ehhez 2006-ig 15 ezer, 2013-ig pedig 30 ezer hivatásos-szerződéses állományúra lenne szükség a honvédség, a HM és háttérintézmények számára, amelyből a honvédség igénye 26,5 ezer fő. Ez a honvédségnél 10 ezer fős csökkentést jelent. A koncepció az átszervezett haderő állományának *feltöltöttségét és készenlétét* a külföldi katonai szerepvállaláshoz köti. A tervezés 2010-re 9 NATO-kompatibilis, *telepíthető, teljesen feltöltött, azonnali reagáló bevethető zászlóaljjal* számol. Ehhez igazodik a többi haderőelem feltöltöttsége és készenléte is.

B) A reformkoncepció szerinti szervezeti átalakítás stratégiai megítélése

A honvédség szervezeti megújítása és modernizációja csak alkotmányos és jogi keretek között, az állam biztonság- és védelempolitikája szerint történhet. Ezért a konkrét átalakítási haderőtervezést és szervezeti döntéseket meg kell, hogy előzze egy új haderő-átalakítási és modernizációs koncepció Országgyűlés általi elfogadása. A védelmi felülvizsgálat koncepciói javaslatának az ország módosuló biztonságstratégiai környezetének és helyzetének hosszabb – nem tízéves – távlatú értékelésére alapozott haderő-struktúrára és állományra kellene javaslatot tennie. A *haderő-struktúrát és állományt* pedig – a finanszírozhatóság keretei között – a *nemzeti hatáskörű, szövetség keretei közötti hazai és a külföldi katonai műveletek szükségleteihez* kellene meghatározni. Mivel az új haderő-koncepció a nemzetközi katonai szerepvállalást a honvédelem és a kollektív védelem rangjára emelte, a haderőtervezés ennek megfelelő – „ambíciószintek” és alapelvek – szerinti, alapjaiban új, döntően a külföldi szerepvállaláshoz szabott haderőképet, struktúrát és állományt javasol.

A haderő-koncepció szerinti szervezeti átalakítás stratégiai megítélésekor külön is kiemелendő:

- a *stratégiai felülvizsgálat haderő-koncepciója nem a hivatalos állami, hanem az átalakított biztonságpolitikai és katonai elveket, védelemfilozófiát tükrözi*. Olyan haderő-

struktúrát és állományt javasol, amely szinte a haderő egészét a külföldi katonai szerepvállaláshoz köti. Ezért ez a haderő-koncepció nem vagy csak részben felel meg Magyarország – reálisan értékelt – biztonság- és védelemstratégiai helyzetének, viszonyainak, a honvédelem – szövetség keretei közötti – önálló, nemzeti hatáskörű szavatolásának, de a helyesen értelmezett nemzeti biztonsági érdekeinek sem;

- a haderő expedíciós célzatú átalakítását szolgálja a *különleges műveleti* és az ilyen műveletekhez szükséges *szövetségi hiány-képességek* – tervezett – kialakítása, a haderő „modulrendszerűvé” átalakítása. Helyes az a törekvés, hogy a megújított haderő rendelkezzen az expedíciós célú és más külföldi szerepvállaláshoz szükséges katonai képességekkel, de annak mértéke a szakosodás esetében (3 zászlóaljnyi erő) – a szervezeti lépítéseket figyelembe véve – eltúlzott. Ugyanakkor célszerű, ha a haderő rendelkezik „modulelemekkel”, de *nem indokolt a haderő egészét „modulrendszerűvé”, így azt kiszolgáló jellegűvé átalakítani*;
- a tervezett haderő-struktúra és -állomány a *honvédelmi képesség indokolatlan mértékű leépítését* vonja maga után. A szárazföldi haderőnem gépesített lövészdandárainak „könnyűvé tétele” és egyharmados csökkentése, a páncélos és a tüzérségi pusztítási képesség korlátozott harcászati keretek közé szorítása, a haderőnemből a kis hatótávolságú (MISZTRAL) rakétaezred kiszervezése, a szárazföldi csapatok mint haderőnem megszűnését okozhatja. Ily módon alkalmatlanná válik az önálló, korlátozott méretű harctevékenység – mint a honvédelem-szavatolás nemzeti garanciájának – végrehajtására is. A légierőnél a minimális „ambíciószint” szerinti átalakítást, de annak megoldási módját is célszerű újragondolni;
- a koncepció – lényegét tekintve – *lemond a mozgósítás adta előnyökről*. Az értékelt veszélytényezők nem indokolják a csapatok feltöltöttségének és készenlétének – szinte – a háborús veszélyhelyzetnek megfelelő fenntartását. Az *indokolt számú keretalakulat megtartása, lehetőséget biztosítana a békeállomány felfejlesztésére a hadiállapotnak megfelelő szintre*. Ezzel – más NATO-tagállamok gyakorlatához hasonlóan – jelentős pénzügyi források takaríthatók meg, ily módon a honvédelmi képesség leépítése a tervezettnél kisebb mértékű lehetne;
- vitatható az *önkéntes haderőre való áttérés* idejének a – kormányprogramtól eltérő – megváltoztatása, mivel annak finanszírozhatósági és állományi feltételeinek a biztosítása csak nehezen és más fontos védelmi fejlesztési területek rovására valósítható meg. A források hiányában a szükséges szerződéses és a tartalékos szerződéses állomány állandó jellegű szavatolásához két évnél több időre volna szükség;
- a haderő tervezett *diszlokációja és a költségvetési forráselosztás* a finanszírozhatóság elvével összhangban van, de nem „teljesen” felel meg a stratégiai védelmi követelményeknek. A koncepció a csapatok területi elhelyezésekor elsősorban nem a védelmi, hanem a finanszírozhatósági szempontokat érvényesíti. A magas készenlétű csapatok koncentrációja néhány laktanyába, repülőtérré és objektumba – a megelőző védelmi és a fegyveres védelmi helyzetekben – megnehezíti a haderő áttérését a hadiállapotra, mint ahogy a pusztító csapások elleni védelme is.

C) A haditechnikai átalakítás

A haderő-koncepció a haderő átalakításának tízéves időszakában alapvetően csak a *haditechnika átalakítását tervezi*. Ennek keretében a meglévő, az új állománytáblába nem illeszthető haditechnika kivonásával, kis mértékű modernizációval és fejlesztéssel számol. Elsődleges alapelvnek tekinti a „komplementer” – a szövetségi képességeket kiegészítő – *haderőfejlesztést*. Ez azt jelenti, hogy a légvédelem, a rádióelektronikai harc, a légi utántöltés, a stratégiai szállítás és a felderítő rendszerek szükséges képességeit szövetségi együttműködéssel tervezi biztosítani.

A technikai átalakítási koncepció az új képességek kialakításakor a fő hangsúlyt a *külföldi szerepvállalásokhoz szükséges szövetségi felajánlások teljesítésére helyezni*. Ennek megfelelően a tervezett szakosodásnál a szövetségi hiányképességekhez való hozzájárulás technikai fejlesztéseit (hídépítő, víztisztító, egészségügyi, vegyvédelmi, különleges műveleti képességek) helyezi előtérbe.

A koncepció a *haderőnemek fegyverzettechnikája* gyökeres átalakításával és rendszerből való kivonásával, valamint korlátozott korszerűsítésekkel és kismértékű új eszközök beszerzésével számol. Ez a *szárazföldi haderőnemnél* azzal jár, hogy fegyvernemi és szakmai kultúrák (támogató tüzérség, páncélos harceszközök, elektronikai harc) megszűnnek, illetve csökkennek. A felújítással történő modernizáció csak a BTR–80 típusú technikára vonatkozik 2006-ig majd az is kikerül a rendszerből új haditechnika beszerzése nélkül. A rendszerben lévő teljes tüzérségi fegyverzet 2013-ig kikerül a haderő szervezetéből. Helyettük (120 mm-es és 60 mm-es) aknavetőket és 105 mm-es vonatattott tarackokat terveznek rendszeresíteni időpont meghatározása nélkül, a Konkursz technikát pedig 2010. után váltják fel új fegyverzetrel. A *légierőnél* a MiG–29-es vadászpilóta gépeket 2005-től kezdődően a bérelt JAS–39 Gripen típusal cserélik le. A NATO-kompatibilis felújítás a Mi–24 harci- és a Mi–8 szállító helikopterekre terjed ki 2006-ig történő rendszerben tartással. A KUB rakétakomplexum 2006-ig – új komplexum beszerzése nélkül – kikerül a légierő szervezetéből. A haditechnika átalakítása eredményeképpen mindösszesen 516 ezer db eszköz és 135 ezer tonna anyag kerül megsemmisítésre.

Mindent egybevetve a haderő-koncepció szerinti *haditechnikai átalakítás* összhangban van az új haderőstruktúrával, így az *döntően a haderő külföldi szerepvállalásának képességét erősíti, egyidejűleg honvédelmi képességét radikálisan csökkenti*. Ily módon a megmaradt „haderő” már nem vagy csak részben lehet alkalmas a *haza katonai védelme* – szövetség keretei közötti – *önálló nemzeti hatáskörű szavatolására*. A fegyverzet-átalakítás tartalmát és megoldási módját is célszerű újragondolni. Ugyanis a felújítással történő modernizáció mértéke rendkívül kicsi, a modernizált technika rendszerben tartási ideje (2006-ig) pedig kevés az új fegyverzet – többségében határidőhöz sem kötött – beszerzéséhez. Mivel csak kismértékű fejlesztésre van lehetőség, a meglévő technika pedig felújítással még hosszabb ideig rendszerben tartható és ezzel jelentős források takaríthatók meg, célszerű jobban élni a felújítási modernizációval. Külön is kiemelendő: a *haderő önállóan folytatott* – nemzeti hatáskörű – *katonai feladataihoz páncélozott harcjárművekre, harckocsikra és támogató tüzérségre van szükség*.

Összegzett főbb következtetések és ajánlások

1. A Magyar Honvédség mindenkori megújítását a *honvédelem érdekében és alapvető területei – szükség szerinti – modernizációjával összhangban szükséges végrehajtani.* Ez azt jelenti, hogy a haderő-átalakítást és -fejlesztést összhangba kell hozni: a honvédelem alkotmányi, törvényi és stratégiai szabályozásával; a haza szövetségben megvalósuló katonai védelmével és a külföldi katonai szerepvállalásokkal; a nemzeti hatáskörű katonai védelem – finanszírozhatóság keretei közötti – feltételrendszerének szavatolásával. Ennek során mindenkor *prioritása van a haza és a szövetség kollektív katonai védelme* haderőszükséglete szavatolásának az új és változó biztonsági környezetben.

2. *A haderő-koncepció – alkalmazott – biztonság- és védelempolitikai stratégiája nem vagy csak részben felel meg a Magyar Köztársaság és a szövetség politikastratégiai alapokmányainak.* Indokolt a koncepció biztonsági stratégiájának a szövetségi integrációt elmélyítő gyakorlata, de annak szervezeti integrációs része és mértéke eltúlzott. A védelmi felülvizsgálat koncepciója a külföldi – nem a Washingtoni szerződés 5. cikkelye szerinti – katonai szerepvállalást a haderő alaprendeltetésének rangjára, illetve a fölé emeli. Ennek pedig egyenes következménye, hogy a *haderő-koncepció a katonai tervezéstől és szervezéstől egy külföldi katonai szerepvállalásra alkalmas, kiszolgáló jellegű haderő létrehozását követeli meg.* Ez pedig *nem felel meg a honvédelem – szövetség keretei közötti – önálló szavatolásának és természetesen a honvédelem szabályozásának sem.* Következésképpen a Magyar Honvédség átalakítását és építését nem indokolt szinte kizárólagosan az „euroatlanti békéhez és biztonsághoz való hozzájáruláshoz” kötni.

3. *A haderő külföldi – nem kollektív védelmi típusú – katonai szerepvállaláshoz az Országgyűlés által, a parlamenti pártok konszenzusával elfogadott politika-stratégiai koncepcióra lenne szükség.* Ebben meg kellene határozni a „szükséges és lehetséges” részvételünk eseteit, a részvétel általános politikai és katonai céljait, alapelveit és követelményeit. Ez az előzetes állami koncepció a kialakult válsághelyzetben *irányt mutatna és mozgási keretet biztosítana a magyar álláspont kialakításához és a szövetségben való képviseléséhez.*

4. *A stratégiai felülvizsgálatra épülő haderőstruktúra az általa képviselt biztonság- és védelempolitikai elveket tükrözi.* Ily módon olyan, a hatályos elvektől lényegesen eltérő haderőstruktúrát céloz meg, amely a *haderő alapvető részét a külföldi – nem az 5. cikkely szerinti – katonai szerepvállaláshoz köti.* Ez azt is jelenti, hogy a haderő egésze is a szövetség hiánypótló, kiszolgáló típusú szervezete lesz. Ez pedig a *honvédelmi képesség indokolatlan mértékű leépítését vonja maga után.*

5. *A haderő-koncepció haderőstruktúrája lemond a mozgósítás adta előnyökről.* Az ország kialakult biztonság- és védelemstratégiai helyzete béke idején nem indokolja a csapatok feltöltöttségének és készenlétének szinte a küszöbön álló háborús veszélyhelyzetnek megfelelő fenntartását. *Az indokolt számú keretalakulat megtartása lehetőséget biztosítana a békeállomány felfejlesztésére, a hadiállomány-táblák szintjére.* Az így megtakarított források pedig átcsoportosíthatók lennének a minimálisan szükséges honvédelmi képesség szavatolásához.

Krizbai János

Kihívások előtt a honvédség foglalkoztatáspolitikája

Az önkéntes haderő kialakítását, illetve a honvédség távlati fejlesztésének főbb irányait meghatározó döntések, tervek a jelenlegitől lényegesen eltérő haderő- és állományszerkezet kialakítását határozzák meg. Ennek kulcskérdése az állomány biztosításának és alkalmazásának – foglalkoztatáspolitikájának – új alapokra történő helyezése. A szerző a honvédség eddigi foglalkoztatáspolitikáját értékelve bemutatja a piaci viszonyokhoz igazodó haderő hosszú távú fejlesztésének fontos részét képező – a célokat kitűző – humánstratégiát, és az annak részét képező – gyakorlati kivitelezését biztosító – humánpolitikai programot.

A jelenlegi kormányzat a korábbiaknál konkrétan feladatként határozta meg azokat a változásokat, amelyek az ország NATO-tagsága után megkerülhetetlenek. Az önkéntes haderő létrehozása, illetve a NATO új doktrínájába illeszkedő és a gazdasági teherbíró képességekkel összehangolt haderőszerkezet kialakítása egységes feladatnak tekinthető. Különösen ha abból indulunk ki, hogy alkotmányos korlátai vannak a hadkötelezettség alapján szolgálók külföldi alkalmazásának.

A védelmi felülvizsgálat alapján kibontakozó hadseregkép – a mai értelemben vett expedíciós jellegű tevékenység – maga után vonja, hogy teljes mértékben felülbíráljuk a béke- és a háborús időszak merev kettéosztottságát. Az elfogadott opciók, a funkcionális működésre vonatkozó döntések ismeretében látható, hogy a Magyar Honvédség alakulatainak jelentős része a szövetségi feladatok végrehajtása során – a világ egyes térségeiben – kerülhet olyan alkalmazásra, amely megfelel a korábbi fogalmaink szerinti háborús vagy ahhoz közeli körülményeknek, illetve fennáll olyan helyzet, amikor közvetlen vagy fokozott (élet)veszélyben kell a katonai feladatokat megoldani.

Mindez olyan körülmények között történik, amikor a Magyar Köztársaságban teljes „békeállapot” van, vagyis az állampolgárokat, a nemzetgazdaságot érintően semmilyen korlátozó intézkedés nem került bevezetésre, nincs válsághelyzet ki- hirdetve.

A tanulmányban azokat a legfontosabb kérdéseket tekintjük át vázlatosan, amelyek a tervezett feladatokhoz szükséges személyi állomány biztosítását meghatározzák.

A működési és a személyi feltételrendszer biztosításának új követelményei

Először nézzük meg *a feladatokból következő szervezeti igényeket!* A tervezett haderő feladatai a különböző opciók mentén megfogalmazott képességekkel döntően a következőkben foglalhatók össze:

- Magyarország és a szövetség fegyveres védelme;
- a haza katonai védelme;
- NATO 5. cikkelye szerinti műveletek;
- részvétel nemzetközi válságkezelésben;
- a terrorizmus elleni harc;
- békeidőben végzett honvédelmi feladatok.

A fenti képességek alapján elmondható, hogy általában szélesebb körű lesz az egyes szervezetek békeidőszaki alkalmazhatósága, ebből következően magasabb a készenléte és a békefeltöltöttsége. Tekintve azonban, hogy lényegesen kevésbé tér el a háborús hadrend a békeidőszakitól, jelentősen *kisebb lesz a mozgósítási szükséglet.*

Az alkalmazási feladatokon túl a honvédség konkrét állományszükségletére és annak szerkezetére a következő tényezők gyakorolnak befolyást:

- az alkalmazási feladatok megvalósításának szervezeti tagozódása;
- a vezetés rendje és struktúrája;
- a honvédség, illetve egyes alrendszeinek technikai eszközei és fegyverzete;
- az állomány alkalmazásának költség-, illetve egyéb hatékonysági tényezői;
- a társadalmi, gazdasági, munkaerő-piaci és foglalkoztatási határok.

A hadkötelezettség megszüntetésével a honvédség szövetségi feladataihoz kapcsolódó (had)műveleti, illetve nemzetközi kötelezettségből eredő feladatai végrehajtására a tényleges szolgálatot teljesítő állományon túl *békeidőszakban csak önkéntes tartalékosok* tervezhetők. A honvédség válság-, illetve veszélyeztetettségi időszakban bekövetkező feladataira – a visszaállításra kerülő hadkötelezettség intézménye segítségével – biztosítható további tartalékos állományszükséglet, illetve veszteséppótlás.

Mindezek azt is jelentik, hogy az állományszerkezet bizonyos keretek között az egyes tényezők hatására folyamatosan változik. Az állomány feladatrendszere a korábbinál jobban strukturált, a rendfokozati, beosztási szinthez fokozottabban igazodó, egymásra épülő követelményeken alapul. Ennek megfelelően változik az egyes állománykategóriák funkciója, szerkezete és természetszerűleg foglalkoztatásának elvei.

Az önkéntes haderő kialakítását, illetve a honvédség következő tízéves fejlesztésének fő irányait meghatározó kormányzati döntések tehát a jelenlegitől lényegesen eltérő haderő-, és állományszerkezet kialakítását határozták meg.

A Magyar Honvédség társadalmi környezetének realitása a formálódó piacgazdaság feltételrendszere. Ennek megfelelően – amennyiben ebbe a modern piacgazdasági viszonyrendszerbe illesztett szervezetet, annak költséghatékony működését elemezzük – nem kerülhetjük meg a komplex megközelítést. Erre törekedett bizonyos mértékig a nemrégiben befejeződött védelmi felülvizsgálat is. A döntéshozóknak, ha úgy tetszik: a politikának is el kellett, el kell végezni a költséghaszon-számításokat. Ez nem jelent mást, mint a biztonságpolitikai kockázatok és a feltételek kompromisszumos egyensúlyának megcélzását. Valójában ez a valószínűsített alkalma-

zásrendszer jelöli ki a honvédség feladatrendszerét, szerkezetét, nagyságát és működési jellemzőit.

Melyek az elsődleges befolyásoló tényezők?

- A haderő alkalmazására vonatkozó politikai döntések (elsősorban a háborús hadrendet vagy szövetségi kötelezettséget érintően).
- A haderő általános működési (kötségvetési stb.) feltételei.
- A technológiai fejlődéssel együtt járó differenciálódás, melynek eredményeként a jól képzett, hagyományos értelemben vett beosztások mellett egyre több specialista dolgozik a szervezetben.
- A munkaerő társadalmi újratermelődésének költségei, illetve egyes szakmák társadalmi alul-, vagy felülértékeltsége (pl. informatikusok), azaz közvetlen munkaerő-piaci hatások.

A néhány tényezőt érintő felsorolásból is érzékelhető: *a működési feltételek és a személyi feltételrendszer* (tisz, tiszthelyettes, legénység, civil munkaerő) *biztosítása* a dinamikusan változó feltételek között ebben a speciális szervezetben széles körű elméleti és gyakorlati megközelítést igényel, amelyeket időnként a megváltozó feltételek mentén újra kell írni.

Foglalkoztatáspolitikai szempontból lényegi eltérések az alábbiak:

- megváltozik az alakulatok működési folyamata, struktúrája, ebből következően az egyes állománykategóriák szerepe, funkciója;
- a teljes állomány „fizetett alkalmazott” lesz, békeidőszakban csak önkéntes alapon szolgálókra épülhet a honvédség teljes feladatrendszere;
- a hadsereg állományának többsége az aktív kora elején levő fiatal, akinek többsége még viszonylag fiatalon vissza kell lépjen a civil munkaerőpiacra. Ez jelentős különbség a többi munkáltatóhoz képest is;
- törvényi kötelezettség helyett az állomány biztosítása a munkaerő-piaci törvényszerűségekhez alkalmazkodó toborzás útján történik;
- átalakul az állomány rekrutációja, a tartalékképzés elve, rendszere, valamint az előmenetel, elsősorban a tiszthelyettesi és legénységi állományban;
- az állományszerkezet változása miatt, életkori, családi állapot eltérésekből következően új, minőségileg más igények fogalmazódnak meg az ellátási, rekreációs rendszerrel szemben;
- az állomány biztosításának egyenrangú sarokpontjai: a belépés, a foglalkoztatás és a kilépés, a visszaillesztés.

A vázlatosan bemutatott kérdések is érzékeltetik, hogy az új típusú haderő nemcsak abban különbözik a sorozottól, hogy a sorkatonák helyett önkéntesek szolgálnak, hanem teljes építkezési és működési mechanizmusában is.

Honnan hová?

A kormányzati döntésekből is jól érzékelhető, hogy bizonyos átalakítási lépéseket a lehető leggyorsabban meg kell tenni. Ezek döntően azok a szerkezetátalakítási feladatok, amelyekre majd rá lehet építeni a jövő képességeit. Ebben az első időszakban történnek meg a személyi feltételrendszert érintő legnagyobb szerkezeti változások, melyekre a távlati fejlesztéseket alapozni lehet. A változások kezelésénél

A honvédség humánpolitikája a jövő szempontjából

<i>Erősségek</i>	<i>Gyengeségek</i>
Széles körű jogszabályi alapokon nyugszik a személyzeti munka	A szabályzók egy része a szervezeti változások miatt módosításra szorul
Megszülettek a döntések a változások irányaira	A változás-menedzselés terén bizonytalanság van
Képzett, iskolázott az állomány	Ellentmondásos az életkori összetétel
Felkészült a személyügyi állomány többsége	A szűk létszámkeretek miatt túlterhelt a szakemberállomány
A munkaügyi kapcsolatok bizonyos elemei jók	A szervezeti kultúra a sok különböző értékrendű változás miatt zavaros
A fizetési rendszer jelenleg versenyképes	A juttatási rendszer nem felel meg az állomány megváltozott szerkezetének
A képzési intézmények alapjai stabilak	Át kell alakítani a képzés struktúráját
Elkezdődött egy átfogó munkakör-értékelés	A beosztások követelményei kevésbé határozzák meg az állomány jellemzőit
Döntések születtek a honvédség új feladatrendszerére	A kiképzési rendszer nem felel meg az új követelményeknek
Van elfogadott szabályozott előmeneteli rendszer	Az ösztönző, rendszer nincs összhangban az előmeneteli rendszerrel
Megkezdődött egy átfogó laktanya rekonstrukciós program	A munka és élet feltételek több szervezetnél még nagyon gyengék
A létszámgazdálkodás szabályozására határozott igény van	A részérdekek nem engedik megvalósulni a központi akaratot, az könnyen kijátszható

tehát alapvető, hogy a rövid távú és a hosszabb időhorizontra tekintő folyamatok összhangban legyenek.

Az új haderő személyi feltételrendszere kialakításának sarokpontjai: az új struktúra, foglalkoztatáspolitikai hosszú távú megalapozása; az átmenetek kezelése, a meglévő minőségi állomány megtartásával; a működési, szervezeti kultúra megváltoztatása.

A honvédség működését – benne foglalkoztatáspolitikáját – több évtizede a válságmenedzselés jellemzi. Szervezeti, vezetési kultúrájának alapja a sorozott rendszer. A foglalkoztatáspolitikát az jellemezte, hogy volt bőven sorkatona, akiknek költségeivel nem kellett érdemben számolni, hiszen az mélyen értékük alatt volt. Meg lehetett tenni, hogy a feltételek biztosítása döntően az állomány felső, hivatásos rétegével foglalkozott, kiemelten a tisztek, tábornokok problémáival, bár sok esetben a feltételek híján ez is épített a hivatástudatra.

A személyi feltételrendszer helyzete: az állomány szerkezete eltér a valós szükséglettől, egyaránt sok az alul- és felülképzett; nagy és nő a távolság egyes jogszabályokban rögzített ellátások, és azok kielégítettsége között; rohamosan csökken a fizetések versenyelőnye a vonatkoztatási csoportokban; az állománybiztosítás valós bekerülési költsége nagyon magas és jelentős része nem is számolható (pl. kiképzés, lakhatás stb.); *a személyi feltételrendszer csak bérjellegű kiadásai elérik a költségvetés 40%-át, a teljes költségek megközelítik a 60%-ot is.*

Mivel számolhatunk a hosszú távú célok elérése érdekében?

Az önkéntes haderő állományának biztosítása a korábbival ellentétben azon múlik, hogyan tudjuk a piacgazdaság viszonyai között megszerezni és megtartani a legalacsonyabb beosztásban lévőket is. Ha azok helyzete rendezett, akkor megvan a hierarchia természetes alapja, amelyre szervesen ráépülhet a felépítmény, azaz a tiszthelyettesi és tiszti állománycsoport. Ha viszont nincs meg a beosztási struktúra alja, nincs működőképes alakulat. Tekintve, hogy a hadsereg veszélyes üzem, ezen túl a benne folytatott tevékenység sok korlátozással jár, a piaci értékek világában ezeket a többi munkahellyel szemben el kell ismerni. Ez tovább drágítja az állomány biztosítását.

A fentiek alapján *a jövő hadserege állományának biztosítási feltétele az optimalizált erőforrás-gazdálkodás, amely azt jelenti, hogy pontosan számolni és mérlegelni kell, hogy*

- az egyes feladatokat kivel, hogyan és mennyi idő alatt tudjuk elvégeztetni;
- az egyénre mennyit költünk, mennyi investált tőke szükséges;
- és azt, hogyan tudjuk a leghatékonyabban hasznosítani.

A mérlegelés során egyaránt figyelemmel kell lenni a kemény és puha tényezőkre, amelyek közvetve vagy közvetlenül befolyásolják az egyén teljesítőképességét és szervezeti megfelelését.

Az alkalmazási feladatokon túl a konkrét állományszükségletre a következő tényezők gyakorolnak döntő befolyást: az alkalmazási feladatok megvalósításának szervezeti tagozódása; a vezetés rendje és struktúrája; a honvédségnek, illetve egyes alrendszerének technikai eszközei és fegyverzete; az állomány alkalmazásának költség-, illetve hatékonysági tényezői és az egyéb társadalmi, gazdasági, munkaerő-piaci és foglalkoztatási hatások.

Sok kérdést alapjaiban kell újragondolni, mert *nagyon drága az önkéntes haderő személyi állománya, melynek megszerzéséért és megtartásáért folyamatosan harcolni kell a hazai, majd az uniós munkaerőpiac minden résztvevőjével. Sőt a költségvetési igényeket is folyamatosan meg kell „védeni”.*

A katonállomány alkalmazásának magasak a felkészítési feltételei – költséges és időigényes az új munkaerő megszerzése és kiképzése –, ugyanakkor elsősorban a végrehajtó beosztásokban időben korlátozott az alkalmasságuk. Fontos szempont lesz, hogy csak olyan feladatokat végeztessünk el katonákkal, amelyek katonai felkészültséget is igényelnek, illetve biztonsági kockázata van civilek vagy külső szolgáltatás alkalmazásának.

A fentiekből *következően jelentősen meg kell változtatni a teljes állomány szerkezetét, így változtatást igényel a tisztek, tiszthelyettesek, szerződéses legénység, tartalékosok, köztisztviselők, közalkalmazottak és a civil munkavállalók szerepe, aránya. A racionális, költséghatékony foglalkoztatás érdekében pontosan meg kell határozni minden egyes munkakör ellátásához szükséges felkészültséget, és az adott beosztásban végzendő tevékenységstruktúrához kell hozzárendelni az állománykategóriát és azon belül a rendszeresített rendfokozatot.*

Az előbbieken elemzett tényezők miatt sok országban a hadsereg békeműködéséhez szükséges biztosító-kiszolgáló tevékenységeket civil munkavállalók vagy külső szolgáltatók végzik, illetve azok egy része technikai korszerűsítéssel kiváltásra került.

A hosszú távú célok, a humánstratégia

A jövő hadereje megvalósításának kulcskérdése tehát a személyi állomány biztosításának és alkalmazásának új alapokra helyezése. Ennek kialakítására született meg a távlati célok elérését megfogalmazó *humánstratégia*, melyet a HM Kollégiuma javaslatára 2003 nyarán a honvédelmi miniszter elfogadott.

Mit is vállalt ez a koncepció? A humánstratégia a szervezet irányítási-vezetési folyamataihoz szorosan kapcsolódó, emberközpontú stratégiai vezetés kialakítását jelenti. Ez a szervezet stratégiájának domináns elemeként a működtető szervezeti struktúrával összehangolt, a teljes személyi állományra kiterjedő emberierőforrás-biztosítás és -fejlesztés, a hatékony munkaerő-gazdálkodás, a dinamikus változást támogató szervezeti kultúra főbb céljainak, eszközeinek és módszereinek egységes rendszerbe foglalása.

Célja: az ország védelméhez, a szövetségi és egyéb nemzetközi kötelezettségek teljesítéséhez szükséges emberi feltételrendszer optimális, erőforrás-központú biztosítása. *Jogi alapja:* békeidőszakban az önkéntesség – a szervezeti és egyéni érdekek összhangjának biztosításával; válság-, illetve veszélyeztetési időszakban pedig a visszaálló hadkötelezettség.

A humánstratégia a feltételrendszer változásának dinamizmusa miatt csak a vezérlő értékeket és a legfontosabb tervezési, biztosítási elveket rögzíti, nem ölt testet hosszú távú tervben. A változások komplex összefüggései elemzésével, a szcenárió módszerével követi a személyi feltételrendszer fejlesztése és a kapcsolódó feltételek biztosításának fő irányait. Megvalósításához cselekvési programok, különböző időintervallumú tervek kidolgozása szükséges.

A tervező munka abból indult ki, hogy a személyi feltételrendszer reformját kedvezően befolyásolhatják azok a társadalmi fejlesztési programok, melyek egyebek mellett rögzítik, hogy az ország felemelkedése, európai integrációja, az életminőség, a nemzeti azonosságtudat jelentős mértékben a humánszféra színvonalán, dinamizmusán múlik. Az új humánstratégia megvalósítása során tehát építeni lehet és kell az ország jövőképeben megfogalmazott célkitűzésekre, a tudásalapú társadalom megteremtésével kapcsolatos feladatokra, kiemelten a nemzeti fejlesztési tervre, amely a legfontosabb erőforrásra, az emberi tőkére épít.

A jövő foglalkoztatáspolitikájában az állomány biztosításának sarokpontjai:

- az állomány megszerzése, a pályára lépés feltételrendszere;
- alkalmassá tétel, hatékony foglalkoztatás;
- a kilépés, a civil társadalomba való visszakerülés rendszere a lehető legkisebb töréssel, megnövelt munkaerő-piaci eséllyel.

Az állomány biztosításának lényegi eleme, hogy versenyben kell „megszerezni”, ezért folyamatosan elemezni kell a munkaerő-piaci helyzetet, trendeket, és reagálni a változásokra. Az állomány megszerzése és felkészítése rendkívül költséges, ezért fontos stratégiai cél a lehető legtovább megtartani és hatékonyan foglalkoztatni, amely csak érdekeltség megteremtésével lehetséges. Különös jelentőséggel bír, hogy a kiválni kényszerülők a lehető „legpiacképesebben” tudjanak megválni a honvédségtől. Az ehhez szükséges feltételeket még a katonai szolgálat befejezését megelőzően kell biztosítani. A polgári életbe visszatérés elősegítésének jelentős a költségkímélő hatása, továbbá szervezési feladatok is vannak, melyhez külső (honvédségen kívüli) segítség is szükséges.

A fentiek alapján a cselekvési program célja: segítséget nyújtani a humánstratégiában megfogalmazott célkitűzések gyakorlati megvalósításához, a szervezeti szintű végrehajtás feladatterveinek kidolgozásához. Rendeltetése: az elvi célkitűzések maradéktalan végrehajtásához elengedhetetlen cselekvési keretek meghatározása oly módon, hogy az biztosítsa a szervezeti kultúra pozitív értékeinek megőrzését, a helyi sajátosságok figyelembevételét, a végrehajtó állomány aktív együttműködését a stratégia megvalósításában.

Az átmenetek kezelése, a humánpolitikai program

A hosszú távú fejlesztés megvalósítása, változtatások bevezetése egy tízéves fejlesztési program keretében – ezen belül a személyi állományt érintő legjelentősebb módosulások döntően a program első harmadában – kerül végrehajtásra. Ezen időszak bonyolult ellentmondásokkal terhelt feladatai végrehajtását szolgálja a humánstratégia részét képező humánpolitikai program (a továbbiakban: program). A program a gyakorlati lépések szervezésére koncentrál, nem fogja át ennek az időszaknak a tervezési folyamatát. Végrehajtásával párhuzamosan folynak a cselekvési programban elhatározott távlati kidolgozó munkák.

A program rendeltetése: a fejlesztési időszak első ütemére rendszerbe foglalni azokat a konkrét szervezeti cselekvéseket, feladatokat, amelyek teljesítése elősegíti a személyi feltételrendszert érintő változások körültekintő előkészítését és végrehajtását. Célja: a hosszú távú célokhoz szükséges perspektivikus állomány pályán tartásával az átalakítások során a szervezeti feladatokhoz szükséges állomány folyamatos biztosítása, és az ágazatból kilépők sorsának humánus rendezése, elhelyezkedésének segítése.

A program prioritásai:

- a szerződéses legénységi és tiszthelyettesi állománynak az önkéntes haderő szükségleteihez igazodó növelése, új állományarányok kialakítása;
- a katonai szervezetek (intézmények) feladatok által meghatározott feltöltöttségének biztosítása;
- a szolgálati érdekek szempontjából kiemelten fontos állomány lehetőség szerinti pályán tartása;
- az ágazatot elhagyók sorsának humánus rendezése, a civil társadalomba visszailleszkedésük segítése.

Döntően a korábbi szervezeti átalakítások következtében feszültségekkel terhelt az állománystruktúra. Jelentős életkori, rendfokozati, képzettségi ellentmondások vannak, melyek nehezítik a tervezett minőségi megújulást. Egyik legnagyobb kihívás a viselt és a beosztáshoz rendszeresített rendfokozat között összhang megteremtése, valamint beosztások követelményeinek és a személyi kondíciók harmonizálása.

Ezen túl számolni kell a korábbi átszervezések máig ható morális következményeivel. Nem kevés azok száma, akik pályájában a korábbi átszervezések miatt törés következett be. A hivatásos katonák egy része elvesztette jövőképét, a katonai hivatással kapcsolatos hitét és a be nem váltott ígéretek miatt az előjárókba vetett bizalmát.

A bonyolult struktúraváltás, a nagy létszámú mozgások miatt csak feszített és kellően összehangolt lépésekkel lehet eredményesen végrehajtani a feladatokat. A program ezért az alábbi szigorú kritériumokat határozta meg.

Végrehajtási feltételek tervezési kritériumai:

- a perspektivikus és az éves változásokra figyelemmel a konkrét állománytáblák elkészítése, melyeket lehetőleg a végrehajtás előtt hat hónappal megismerhet az érintett állomány;
- a perspektivikus állománytáblák alapján a változások megkezdése előtt átfogó elemzés készítése a „kell”, „van” helyzetről;
- a bővítésre, fejlesztésre tervezett helyőrségek átmeneti lakhatási kérdései olyan módon kerüljenek kialakításra, hogy az állomány igény szerinti lakhatása (családdal vagy család nélkül tervezi az egyén) legkésőbb három hónapon belül megoldható legyen;
- munkába álláskor az új munkakörben álljanak rendelkezésre a munkavégzéshez szükséges feltételek;
- készüljenek MHI-szintű akciótervek a felszabaduló állomány más helyőrségbe helyezésére;
- minden átalakításban érintett szervezetnél kerüljön felmérésre változások hatása a családtagokra, illetve a helyőrségre.

Az új haderő kiépítéséhez szervezeti kultúraváltásra van szükség. Tekintettel arra, hogy megváltozik a honvédség jellege (sorozott helyett önkéntes lesz), működési mechanizmusa (folyamatos működés, expedíciós jelleg stb.), vezetési irányítási rendszere (laposabb hierarchia, hangsúly az alegység-kategórián), tudatos szervezetépítést, szervezeti kultúraépítést kell kialakítani, melyet el kell fogadtatni, sajátíttatni az állománnyal, új értékeket kell rögzíteni. Ez a folyamat a honvédség tagjai gondolkodásmódjának, egyéni és közösségi értékrendjének, attitűdjének, cselekvési és motivációs normáinak, több évtizedes szokásrendjének megváltoztatására irányuló olyan hosszú kognitív folyamat, amely legtöbbször meghaladja a stratégia célkitűzések szervezeti és anyagi megvalósításának időtartamát, ezért biztosítani kell: az új normák, értékek folyamatos képviselését és praxisát minden vezető részéről; a célkitűzések és eredmények rendszeres kommunikációját; a kommunikáció és a gyakorlat összhangját.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a célok eléréséhez nagyfokú türelemre van szükség a személyi állomány tagjaival szemben, mivel interiorizáció nélkül kultúraváltás nem lehetséges.

Befejezésül azt mondhatjuk, hogy a megfogalmazott stratégiai célok, feladatok alapjaiban változtatják meg a honvédség működését és ebből következően a személyi feltételrendszer kialakítását, a szükséges állomány biztosítását. Célul tűzik ki tízéves távlatban mindazon értékek elérését, amelyek biztosítják a magyar társadalomba és a NATO szövetségi rendszerébe szervesen betagozódó Magyar Honvédség személyi feltételrendszerének kialakítását és megszilárdítását. A feladatok részleteinek kimunkálása, a feltételek megteremtése idő-, költség- és munkaigényes feladat. A megteendő lépések egy része érdekében parlamenti, kormányzati szintű döntéseket is kell hozni, azok nélkül nem biztosíthatók azon humánpolitikai keretek, amelyek szükségesek azok érdekében, akik vállalták a hazájuk fegyveres szolgálatát. A megvalósításhoz nélkülözhetetlen egy széles körű társadalmi konszenzus is, *a honvédség valós megújításának aktív társadalmi támogatása.*

Hajma Lajos

Új tendenciák a haderők fejlesztésében

A kétpólusú világrend, a hidegháború megszűnte után 10–13 évvel a korábban szemben álló haderők feladatai, szervezése, felszerelése és kiképzése terén jelentős változások következtek, következnek be. Előtérbe került az újszerű kihívásoknak jobban megfelelő, kisebb, mozgékonyabb, könnyebb fegyverzettel rendelkező erők kialakítása és megszervezése. A szerző bemutatja, hogy az Egyesült Államok a 21. század haderejének építését milyen stratégiai alapelvekre építi és ezek miként hatnak és érvényesülnek: a Bundeswehr és a hazánkkal területileg, valamint a lakosság lélekszámában azonos országokban: Belgium, Dánia, Hollandia és Portugália haderejében; továbbá közös múltunk és egyidejű NATO-tagságunk kapcsán a Csehország és Lengyelország fegyveres erőinek átalakítására irányuló tervekben. Külön kitér Oroszország, az európai és részben az ázsiai kontinens egyik legnagyobb és – az átalakítást tekintve – legnehezebben mozduló haderejének helyzetére, majd vázlatosan áttekinti a haditechnikai eszközök fejlesztésének irányait.

A jelenlegi nemzetközi helyzet megváltozott körülményei új biztonságfilozófiára támaszkodó biztonságot és ennek megfelelő katonai garanciákat tételeznek fel. Lényeges a nemzetközi életben, hogy a fegyveres erők és a haditechnika fejlesztésében és alkalmazásában a megalapozott előrelátás biztosítva legyen.

A kilencvenes évek elejére a világhelyzetet addig meghatározó nagyhatalmi erőviszonyrendszer gyökeresen megváltozott és ez közvetlen kihatással járt mindenk előtt az európai kontinensen szemben álló erőkre, de közvetve a Közel-Keletre, az afrikai térségre, a távol-keleti régiókra és eltérő mértékben más térségekre is. A legfontosabb jellemző az lett, hogy az Egyesült Államok világhatalmi szerepe, súlya a globalizálódó világban egyre inkább meghatározóvá vált.

Katonai téren ma az USA az új haditechnikai rendszerek létrehozásához fölényesen rendelkezik a szükséges tudományos, technológiai és gazdasági bázissal. Más államok – mint Kína, Oroszország, Japán vagy az Európai Unió egyes tagjai – számára a technológiai szakadék hosszabb távon szinte behozhatatlannak tűnik. Ez a helyzet még inkább így van számos ázsiai, afrikai vagy dél-amerikai állalom esetében.

Mindezek olyan következményekkel járnak, hogy a nemzetközi vonatkozásban közvetlenül vagy közvetve is az USA-ban folyó haderő-fejlesztési és haditechnikai újítások válnak követendő példának – kinek-kinek a saját lehetőségeit figyelembe véve.

A 2001. szeptemberi terrortámadás, valamint a vele összefüggő események – köztük nem kis mértékben az Irak elleni háború – joggal vetik fel azt a kérdést, hogy meg-

változtathatja-e a nemzetközi terrorizmus a világot, és az ellene folyó küzdelem milyen jelleget ölthet.

Ma már világosan látható, hogy a nemzetközi viszonyokban eddig soha nem látott, gyors átrendeződés következik be. Az addigi nemzetközi biztonsági rendszer az új viszonyoknak megfelelően alakul át, amelyben a meghatározó szerepet – alternatíva hiányában – továbbra is az Egyesült Államok tölti be.

Mindez azzal van összefüggésben, hogy a terrorizmus nemzetközi, világméretű fenyegetést jelent, a volt hidegháborúnál bonyolultabb jellemzőkkel. Ennek megfelelően a fegyveres erők szervezetét, felszerelését, helyét és szerepét, valamint feladatrendszerét nemzetközi méretekben át kell gondolni.

A globális kihívások és kockázatok nem minden országra hatnak egyformán és nem is szoríthatók államhatárok közé, kezelésük és leküzdésük nemzetközi összefogást igényel.

A terrorizmus – mint általános kihívás – különböző formákban és hangsúlyokkal jelentkezhet az Egyesült Államokban, Európában, Közép-Ázsiában és a Közel-Keleten vagy akár Dél-Amerikában is. A terrorizmus mellett természetesen vannak más, olyan veszélyforrások és kihívások is mint a tömegpusztító fegyverek elterjedése, a faji és etnikai konfliktusok, a vallási ellentétek stb.

Változások az Egyesült Államok katonai stratégiájában

2001. szeptember 11-e és az iraki háború között eltelt időszak alatt jelentős változások következtek be a nemzetközi világrendben, megváltozott ugyanis az Egyesült Államok szerepe a világ nagyobb és kisebb hatalmaihoz való viszonyát illetően

Az Egyesült Államok hatalmas katonai fölényének köszönhetően a jövőben is eltekinthet és el is fog tekinteni attól, hogy minden esetben a szövetségeseivel és az általuk létrehozott multilaterális intézményekkel összhangban cselekedjen. Katonai erejét unilaterálisan is érvényesítheti és konfliktusok esetén nem mindig szabályok szerint fog cselekedni.

Az Egyesült Államok katonai vezetése a megváltozott nemzetközi helyzetnek megfelelően feladta a hidegháború befejeztével kialakított katonai stratégiát és új elgondolásokkal kezdett hozzá a 21. század amerikai haderejének kiépítéséhez. Ennek az alapját a 2002-ben kiadott *nemzetközi biztonsági stratégia* (National Security Strategy) foglalja magában.

A Pentagon által négyévenként kidolgozott ún. védelmi áttekintés (Quadrennial Defense Review – QDR) legfontosabbnak tekinthető tétele szerint az USA-nak a jövőben már nem kell arra készülnie, hogy egy időben két „nagy” háborút vívjon meg az országtól távol eső térségekben, mint volt az korábban.

Az új elgondolás – amit a sajtó „másfél háborús” tervnek is nevez – alapján az USA haderejének a jövőben egy háborúban aratandó teljes győzelemre kell készen állnia. Ugyanakkor képesnek kell lennie arra, hogy a világ más körzetében „visszaverjen” egy támadást. Ez azt is jelentheti, hogy az egy háborút a teljes győzelemig (benne az illető ország területének az elfoglalásáig) vívja meg (l. Irak). A „fél háború” esetében viszont „csak” a támadás visszaverése, elhárítása lenne a cél. Mindezek azzal járnak, hogy jelentős megtakarítások érhetők el, amelyeket azután részint új

fegyverrendszerek létrehozására használnak fel, továbbá arra, hogy az új követelményeknek megfelelőbben alakítsák ki a fegyveres erők szervezetét.

Az Egyesült Államok nemzetbiztonsági stratégiájában újszerű elemként jelent meg a „megelőző” támadás (*pre-emotion*) elgondolása is, vagyis a védelemből a támadásba való átmenet koncepciója. Ez valójában nem teljesen új, mivel már az atombomba bevetése is hasonló célt szolgált a második világháború vége felé Japánban, vagy hasonló volt a hidegháború éveiben ismertté vált „megelőző csapás” (*pre-emptive strike*) elgondolása. A „megelőzést” az Egyesült Államok olyan esetekben kívánja érvényesíteni, amikor komoly támadás esélye fenyegeti az országot, vagy valamely vele szövetséges államot. Az ilyen helyzet kialakulására a terrorizmus által okozott veszélyek egész nagy valószínűséget jelentenek, amikor is minden rendelkezésre álló erőt be kívánnak vetni.

A stratégiaváltás fő követelményeit a Pentagonban úgy összegezték: azt kell megvizsgálni, hogy a *várható kockázatok összhangban legyenek az USA fegyveres erők kapacitásaival az esetleges nagy háború vagy a kis háború, illetve a kisebb konfliktusok során végrehajtandó műveletekhez szükséges kapacitásokkal.*

Az iraki háború után, amikor az ún. „gonosz tengelyének” (Irak, Észak-Korea, Líbia) gyengülése új helyzetet teremthet, erőteljesebben merül fel a „jövő haderejének” kialakítása, amely jobban megfelel majd a 21. században várható kritériumoknak és amelyben minden eddigénél nagyobb szerepet kapna a felderítés, a számítógépes háború, a nagy hatótávolságú precíziós fegyverek, a világűr-felhasználás stb. Megkezdik, illetve folytatják a fegyveres erők átalakítását, mivel azok zömmel még a hidegháborús követelményeknek megfelelően épülnek fel.

A szárazföldi erők vonatkozásában mind az afganisztáni hadműveletek, mind az iraki háború tapasztalatai szerint a jelenlegi, ún. nehézhadosztályok (amelyekből jelenleg 6 van) szervezete (3 dd., 4–5 hk. zászlóalj, 4–5 gépesített zászlóalj, 1 tüzérsztály, 1 sorozatvető osztály stb.) túl nehezen alkalmazhatóak.

A megoldást jelenleg az ún. dandárharcsoportok (Brigade Combat Group/Team) kialakításában látják, amelyekből néhány prototípust már megalakítottak és 2010-ig összesen mintegy tíz-tizenöt ilyen egységet szerveznének, mialatt a meglévő hadosztályok számát csökkentenék. A dandárharcsoportok alapvetően könnyű, nyolckerekes (Stryker) gyalogsági páncélozott harcjárművekkel, könnyű- tüzérségi eszközökkel és más hasonló felszereléssel rendelkeznének és jobban alkalmazhatóak lennének a regionális konfliktusokban. A légierőnél és a haditengerészetnél is jelentős átalakításokat, korszerűsítéseket terveznek.

A nukleáris erők összetételében is gyökeres változásokat terveznek, amit két ütemben hajtanak végre: egyrészt csökkentik a nukleáris robbanófejek számát, másrészt új rakétavédelmi rendszert dolgoznak ki.

Az Egyesült Államok katonai vezetésének alapvető célja az USA katonai fölényének biztosítása a helyi konfliktusokkal és terrorfenyegetésekkel terhes korban. A 2003-as pénzügyi évben a koreai háború óta példátlan mértékben, az előző évhez képest csaknem 46 százalékkal tödötték meg a katonai kiadásokat, amelyek 2004-ben már meghaladják a 400 milliárd dollárt. A következő hat év alatt összesen mintegy 2700 milliárd dollárt tesz ki az amerikai katonai büdzsé (ami azonban a GDP-hez viszonyítva évente még mindig kisebb, mint bármikor az előző 50 évben).

Bush amerikai elnök az „unió helyzetéről” 2004. január 21-én elmondott beszédében hangsúlyozta, hogy a „veszély nem múlt el” Amerika feje fölül, s ez továbbra is indokolja a magas szintű katonai költségvetést.

A haderőfejlesztés kérdései néhány NATO-tagállamban

A NATO átalakulása több, mint egy évtizede tart. A szervezet létrehozásának fő okát képező általános háború fenyegető lehetősége csökkenni kezdett, majd a kilencvenes évek során nyilvánvalóvá vált, hogy e fenyegetéssel sem a jelenben, sem a közel jövőben nem kell számolni. Oroszország – mint az egyetlen európai (is) nagyhatalom – intézményes kapcsolatot tart fent a NATO-val.

Egyidejűleg ugyanakkor előtérbe kerültek (kerülnek) más, olyan új típusú feladatok, kihívások és fenyegetések, mint a válságok kezelése, a terrorizmus, vagy a tömegpusztító fegyverek elterjedése stb.

Ezek következtében a NATO-stratégiájában is erőteljes elmozdulás folyik a területvédelemről a területen kívüli feladatok végrehajtása felé. A tagállamok zömében már folyamatban van a fentieknek megfelelő gondolkodás és a haderők megfelelő átalakítása is. Ez általános reakciónak is tekinthető az új biztonsági környezetre. Egyes NATO-tagállamok (mint pl. Nagy-Britannia) már nagyrészt létrehozták expedíciós jellegű fegyveres erőiket, mások pedig jelenleg is dolgoznak azok kialakításán.

A NATO-tagállamok között talán az egyik legjelentősebb átszervezést a *német haderőben* hajtották végre a 200-ben meghirdetett „jövő hadserege” című haderő-fejlesztési terv alapján. A német (akkor nyugatnémet) haderő a hidegháború idején (a 80-as évek végén) közel 500 ezer főből állt: 12 szárazföldi hadosztállal, 10 honvédelmi dandárral, 37 repülőszázaddal és jelentős haditengerészeti erőkkel.

Jelenleg a Bundeswehr közel 300 ezres összlétszámmal rendelkezik (szárazföldi erők 200 ezer, a légierő 68 ezer és a haditengerészet 25 ezer fő). Az új szervezés szerint a szárazföldi erők állományába öt gépesített hadosztály, egy légimozgékonyágú hadosztály és egy különleges műveleti hadosztály tartozik. A gépesített hadosztályok kb. 10 ezer fővel rendelkeznek, két dandárból állnak és a béketámogató feladatok képezik a várható fő tevékenységüket. A különleges műveleti hadosztály két légideszant-dandárból áll, összlétszáma 73 ezer fő. A légimozgékonyágú hadosztályban egy szárazföldi repülő- és egy légi-gépesített dandár tartozik és a létszáma 10 500 fő.

A német légierő állományát kb. 41 ezer főre tervezik csökkenteni (a gépek számát 430-ról 300-ra), és az új szervezés szerint négy repülőhadosztályból fog állni, hadosztályonként 2–2 repülőezreddel, összesen 8 harci repülőszázaddal. A vadászrepülő- és vadászbombázó-századokat egységesen Eurofighter (EF) 2000 típusokkal fogják felszerelni (az F-4-eset és a MiG-29-eseket kivonják a szolgálatból – ez utóbbi típusok NDK-örökségek).

A német haderő átszervezését 2006-ra tervezik végrehajtani azzal, hogy a haderőnek meg kell felelnie a jövő lehetséges kihívásainak, amikre korszerű szervezettel és korszerű felszereléssel képes lesz válaszolni.

A következőkben néhány, a Magyar Köztársasághoz (terület, lakosság) hasonló NATO-tagállam fegyveres erőinek helyzetét érdemes röviden megvizsgálni.

Belgium haderejének (önkéntes) összlétszáma: 39 260 fő (szárazföldi erők 26 400, légierő 8600, haditengerészet 2400 fő), amelyet a 2002-ben elfogadott ún. stratégiai terv alapján átszerveznek és korszerűsítene 2015-ig. Alapvető célnak tekintik a korszerű követelményeknek jobban megfelelő haderő kialakítását. A szárazföldi erők 2 gépesített és 1 légimozgékonyaságú dandárból fognak állni (jelenleg 1 gépesített hadosztályból – 3 dandár – és 1 támogató hadosztályból áll a szárazföldi haderő). A belga légierőnek 3 közvetlen támogató (F-16 MLU) és 2 vadászrepülő-százada van (F-16 A/B). A repülési órák száma 165. Repülőgép-típusváltást csak 2015 után terveznek.

A *Dán Királyság* hadereje (22 700 fő) jelenleg részben még sorozott állománnyal (5700 fő) is rendelkezik. A szárazföldi erőkben 1 gépesített hadosztály (3 dandár), 1 gyorsreagálású dandár és más egységek tartoznak. A légierő harcos állományát 3 vadászrepülő-század (F-16 A/B) képezi (a repülési órák száma: 180).

Hollandia haderejének létszáma 49 580 fő (a szárazföldi csapatoké 23 150, a légierőé 8850, míg a haditengerészeté 12 000 fő), a haderő teljesen önkéntes (több mint 4000 fő a női katonák száma). A szárazföldi erők állományába 3 gépesített dandár és 1 légimozgékonyaságú dandár tartozik. A holland légerő 140 harci repülőgéppel (F-16) és 30 db harci helikopterrel rendelkezik. A holland vadászrepülő kb. 180 órát repülnek havonta.

A *Portugál Köztársaságnak* 2003-ban 43 000 fős, részben sorozott (8130 fő) hadereje volt (2004-től önkéntes). A szárazföldi csapatoknál 25 400 fő, a légierőnél 7400 fő, míg a haditengerészetnél 1080 fő szolgált. A szárazföldi erőknel 1 gépesített, 1 légideszant és 1 gyorsreagálású dandár volt. A légierőt 1 vadászrepülő- (F-16) és közvetlen támogató század (Alpha Jet) képezte. A repülési órák száma 180.

A vizsgált három kisebb NATO-tagállam fegyveres erői fejlesztésében a kisebb méretű, rugalmasabban alkalmazható, korszerű fegyverekkel felszerelt erők kialakítására helyezi a súlyt.

A szárazföldi erőknel általánossá vált a dandárszint. A felszerelésben a harcokcsik számának csökkentése mellett egyre nagyobb számban alkalmazzák a kerekcs pánccelozott gyalogsági harcjárműveket (lövész pánccelosok), a hangsúlyt a légi úton szállíthatóságra (expedíciós feladat) helyezve. Belgium és Hollandia hadereje önkéntesekből áll, míg a dánoknál, illetve a portugáloknál folyamatban van az arra való áttérés.

A légierők harci repülőgépeit zömmel az amerikai F-16-os típusok képezik, amelyeknek a korszerűsítése (MLU-program) folyamatban van, ezzel mintegy 10–15 évre kívánják meghosszabbítani azok alkalmazhatóságát.

A NATO-tagállamok többségében a fegyveres erőket folyamatosan csökkentik és még a legnagyobb tagországok sem képesek már a hidegháború időszakában fenntartott katonai képességek megőrzésére. Más kérdés, hogy azokra már nincs is szükség.

A NATO-ba 1999-ben belépett új tagállamok közül Csehország és Lengyelország fegyveres erőinek helyzetével is érdemes röviden foglalkozni, mivel a haderő-fejlesztési arányaik a korábbi Varsói Szerződés-beli helyzetükből eredően sajátosan eltérő.

Csehországban évek óta vitát képeznek a haderő átfogó reformjának és ezen belül a hivatásos hadsereg létrehozásának szükségességét igazoló nézetek. Arra azonban csak 2001 közepén került sor, hogy konkrétan körvonalazták: Csehországnak 5–6

éven belül hivatásos hadserege lesz. Ezek az elképzelések a *Haderőreform 2010-ig* című dokumentumban láttak napvilágot.

2003-ig tervezték a parlament elé vinni a törvényjavaslatokat, amely szerint át kell alakítani a védelmi tárca vezetésének szerkezetét és el kell kezdeni a hadsereg új infrastruktúrájának a kialakítását is.

A 2004–2005-ös években be akarják fejezni azoknak az egységeknek a kialakítását, amelyek a NATO alárendeltségébe kerülnek. Egyidejűleg megkezdik a területiális erők hivatásossá alakítását is, és beindítják a fegyverzet korszerűsítésének első szakaszát. Ez kiterjed a Mi-24-es harci helikopterek, az L-159-es vadászpilóta nélküli repülőgépek, a páncélozott harcjárművek, tehergépjárművek, vezetési eszközök stb. korszerűsítésére is.

2006–2007-ben a NATO-nak alárendelt egységeknek már részben hadrafoghatóknak kell lenniük. A haderőreform utolsó szakaszát a 2008–2010 közötti évekre tervezi a kormányzat.

Ebben a szakaszban a terveik szerint a hivatásos haderő már teljes mértékben képes lesz a NATO-feladatok végrehajtására. Ez lesz a fegyverzet korszerűsítésének harmadik szakasza, amelyben megújítják a légierő vadászgépeit. A cseh haderő létszáma 35 000 fő és 10 000 fő polgári alkalmazott lesz.

A legnagyobb gondot – más volt Varsói Szerződés-beli országhoz hasonlóan – a szovjet eredetű fegyverzet és felszerelés korszerűbbekre átcserélése jelenti.

A lengyel védelmi rendszer modernizációjának nehézségei is összetett problémaként jelentkeztek az elmúlt években. A NATO-tagság további reformok végrehajtását tette szükségessé.

A folyamatban lévő ötéves reformidőszakban átalakítják a haderő szervezeti felépítését, vezetését, kapcsolatrendszerét, valamint a kiképzés és oktatás formáit is. E komplex változások a társadalom más részeit is komolyan érintik, éppen ezért szociális feszültségek is kialakulhatnak.

A 80-as évek 350 000 fős haderejét napjainkra 163 000-re csökkentették, de elmaradt a nagyarányú minőségi fejlesztés. Bár a reformok célja a kisebb és hatékonyabb haderő megeremtése volt, az elmúlt időszak azt bizonyította, hogy a megtakarításokat nem tudták teljesen a fejlesztésre és fegyverzet-korszerűsítésére fordítani, mert ezek a pénzek visszaáramlottak az állami költségvetésbe, ahol más célokra használták fel azokat.

Amióta Lengyelország NATO-tag, a védelmi tervezés sarokköve a reformok objektív végrehajtása, ami a szövetség közös célja is. Lengyelország NATO-csatlakozásakor a tagállamok új stratégiai koncepciót fogadtak el, amelynek alapján modernizálni kell a haderő technikáját, meg kell szervezni a gyorsreagálású erőket, át kell szervezni a vezetésként és irányítást.

A lengyel haderőre vonatkozó reformok alapját az *Átalakítási és technikai modernizációs program 2001–2006-ban* című dokumentum képezi, amelyet a NATO stratégiai koncepciójához igazítottak.

A korábbi létszámcsoökkentést nem követte a haditechnika és a katonai infrastruktúra arányos hozzáigazítása, illetve felszámolása. Így például rendszerben maradtak többek között az elavult T-55-ös harckocsik, a 100 mm-es gránátvetők és más eszközök, amelyeknek a fenntartási költségei igencsak magasak.

Az újabb létszámcsökkentés megtakarítással jár. A felszabaduló pénzösszegeket más célokra tervezik fordítani.

Előzetes számításaik szerint a következő években az átalakítás költségeinek mértéke a védelmi minisztérium költségvetésében 12-ről 23 százalékra növekedhet.

A védelmi költségvetés szükséges mértéke a reformok teljesítésének időszakában a lengyel GDP 1,95 százaléka.

A reformprogram alapján történő minden beruházás az ország védelmi képességének a kötelezettségvállalással összefüggő mértékű növelésére szolgál. A haderő-átalakítás eredményeképpen a lengyel haderő egyharmadát kitevő gyorsreagálású és más kiemelt fontosságú erőknek interoperábiliseknek kell lenniük a NATO-erőkkel.

Az átalakítási program magában foglalja a felderítés, a légi irányítás és a vezetés korszerűsítését és a fegyverzet, a felszerelés további modernizálását. A jövőben tervezik a hivatásos katonák mind nagyobb számú alkalmazását, valamint a logisztikai rendszer NATO-szabványok szerinti átalakítását is.

2004-re a haderő összlétszámát 150 000 főre tervezik csökkenteni, melyben már 75 000 lesz a hivatásos katonák száma.

A haderő technikai fejlesztésén belül felújítják a NATO-szabványnak megfelelően a T-72-es harckocsikat, ugyanakkor újakat is terveznek beszerezni. Korszerűsítik a páncélozott harcjárműveket, és páncéltörő rakétákat állítanak szolgálatba.

A lengyel haderő 2006-ra a NATO-szabványoknak megfelelően a következő egységekkel fog rendelkezni: 3 nehézdandár, 7 vegyes (nehéz/könnyű) dandár és 8 könnyűdandár, 10 harcászati repülőszázad, 22 légvédelmi rakétaosztály, 3 rádió-elektronikai egység, 35 hadihajó s 2 haditengerészeti repülő naszád; a szárazföldi csapatoknál kb. 1000 db gyalogsági páncélozott harcjármű, kb. 400 db páncélozott szállító jármű. Erre az időre a lengyel csapatok a NATO követelményeket főleg a dán–német–lengyel közös hadtest alapján fogják teljesíteni.

Ma is Oroszország rendelkezik a legnagyobb méretű fegyveres erőkkel az európai és részben az ázsiai kontinensen, ez 2003 közepén 988 ezer főt tett ki. A 2001-ben elfogadott haderőreform célkitűzései szerint 2005-re már „csak” 800 ezer főt tartának a fegyveres erők állományában. A haderőreform azonban lassú ütemben halad – vélhetően nem kis mértékben a katonai vezetés ellenállása következtében is. A katonai felső vezetésben – a szaksajtó véleménye szerint – még szép számmal vannak korábbi, hidegháborús korban nevelkedett, régi gondolkodású káderek.

Az orosz haderőreform sarkalatos pontját elsősorban az állandó készenlétű csapatok kizárólag szerződéses katonákkal történő feltöltése jelenti. Ezt a problémát 2007-ig akarják megoldani. A haderő személyi állományának teljesen hivatásossá átalakítását egyébként 2012-re tervezik azzal együtt, hogy az összlétszámot kb. 400 000 főre csökkentsék. Megelőzően 2010-ig a haderő hadrafoghatósága szintjében három kategóriát alakítanak ki: az elsőbe a magas harckészültségű, a másikkba a csökkentett harckészültségű erők tartoznának, míg a harmadik kategóriába tartozó egységeket szükség esetén tartalékosokkal töltenék fel (jelenleg mintegy 2,4 millió fő öt éven belül szolgált tartalékoskal rendelkeznek).

A fennálló tiszti hiányt (egyes adatok szerint 48 ezer fő) részben a fizetések jelentős növelésével, részben – minőség romlása nélkül – a felső szintű (akadémiai) képzés öt évről négy évre csökkentésével kívánják pótolni.

Nagy gondot jelent a haderő átfegyverzése korszerű haditechnikai eszközökkel. 2003-ra 344,5 milliárd rubelt (10,8 milliárd dollár) irányzott elő az orosz kormány a katonai kiadásokra, amely összegből pl. a fegyveres erőkre 325,6 milliárdot, nukleáris kutatásokra pedig 13 milliárdot terveztek. A hadászati csapásmérő erők állományán belül a TOPOL-M hadászati rakéták, valamint a tengeralattjáró hadászati BULAVA típusú rakéták fejlesztésére fordítanak kiemelt figyelmet a következő évek során.

A szárazföldi csapatok állományába – a Military Balance 2002–2003. évi kiadása alapján – 5 harckocsi-hadosztály [3 harckocsi-, 2 gépkocsizó lövész-, 1 tüzér-, 1 rakéta- (Tocska) ezred és más közvetlenek], továbbá 4 légideszant-hadosztály (köztük a pszkovi 76. hadosztály, amelynek az állományát kísérletképpen hivatásos és szerződéses katonákkal töltötték fel) tartozik.

A szárazföldi erők felszerelésében kb. 21 800 db harckocsi (amelyből mintegy 8000 raktáron van) és kb. 20 700 db tüzérségi löveg és aknavető (amelyből már legalább 2000 elavultnak számít) van.

A harcászati rakétacsapatok felszereléséből kivonták a LUNA (Frog-7) és 8K14 (Scud-B) típusokat, a hadosztályok rakétaosztályaiban a Tocska típusok találhatók.

Az orosz légierő állományába mintegy 200 db hadászati bombázó (Tu-22; Tu-95; Tu-160) és kb. 1500 db harcászati repülőgép, vadász, vadászbombázó tartozik. A repülési órák száma 2003-ban havonta kb. 15–60 órát tett ki.

A légierő állományába 1994 óta nem került új típusú gép. A kutatás-fejlesztés terén most első helyen szerepel egy ötödik generációs Szuhoj típusú harcászati vadászgép (előzetes tervek szerint 2006-ban kerülne szolgálatba állításra kb. 22 db)

Fontosabb haditechnikai eszközök

Az emberiség történelme egyben a háborúk történelme is. Ezen belül a 20. század az emberiség legviharosabb, legpusztítóbb korszaka volt, amelynek során nem telt el év, de talán nap sem fegyveres konfliktusok, véres összeütközések nélkül. Mindezekben döntő szerepet játszottak és játszanak az állandóan továbbfejlesztett haditechnikai eszközök és fegyverek is.

Korunk fegyverrendszerei rendkívül sok pénzbe kerülnek. Egyetlen nukleáris hajtóművel ellátott cirkáló hadrendben tartása többbe kerül, mint a brit királyi haditengerészet 1900-as költségvetése. Egy F-16-os vadászgép egyetlen repülési órája majd' annyiba kerül, mint egy kétfedeleles repülőszázadé 1914-ben. Egyetlen korszerű páncéltörő rakéta kb. tizenötezer dollárba kerül és a hasonló példákat még hosszan lehetne sorolni.

A sugárhajtóművek, az optikai és lézeres irányzékok, radarok, műholdas helyzetmeghatározó berendezések és megannyi más műszaki újítás nyomán a hadiipar a legdinamikusabban fejlődő iparágá vált szerte a világon. Korunkban a békefenntartó, béketeremtő, terrorellenes missziók újabb feladatok elé állítják a haditechnikai konstruktőröket. Az újabb feladatok újabb és újabb eszközök szolgálatba állítását követelik, miközben a régebbi eszközök fölött pedig eljár az idő.

A hidegháború elmúlásával, azzal, hogy a Nyugatra nehezedő legfőbb veszély – a Varsói Szerződés támadásának a lehetősége megszűnt, az egyik legfontosabb fegyvernek, a *harckocsinak* a jövőbeni szerepe is megváltozott.

Napjainkban aligha kerül sor egy 1943-as kurszki csatához vagy akár egy Debrecen környékihez (1944) hasonlóra. A harckocsik tömeges gyártása és fejlesztése most visszatérőben van. Bár Oroszországban még az ezredfordulón is nagy mennyiségben gyártottak exportra, illetve saját felhasználásra harckocsikat.

Mindezek mellett valószínűnek látszik, hogy elsősorban a nyugati haderőben a 21. században elsősorban békefenntartó és terrorelleni műveletekre rendezkednek be, amely feladatok már másfajta harceszközök meglétét igénylik. Ma a NATO és más nyugati országok harckocsi-állománya csökkenőben van és vele együtt az utánpótlás gyártása is lefelé ível.

Egy másik, nem mellékes szempont, hogy bármilyen jövőbeni harckocsitípus kifejlesztése igen költséges és bonyolult művelet lesz. A harckocsik fejlődése mára olyan szintre jutott, hogy igazi előrelépést csak valami igazán nagy technológiai ugrás jelenthetne. Eredetükről függetlenül vizsgált főbb harckocsitípusok lényegében hasonló harcászati-technikai paraméterekkel rendelkeznek. (Vegyük pl. a brit Challenger 2-t, a német Leopard-2-t, az amerikai M1A1 Abrams-t, az orosz T-80-ast és T-90-est. A súlyuk nagyjából 55–60 tonna, lövegeik 120–125 mm-esek és sima csövűek, a páncélvédetségük és motorteljesítményük is lényegében hasonló.) A jövőben a harckocsik sikeres alkalmazásának a meghatározó tényezője mindinkább a parancsnokai, illetve a személyzetük kiképzettségi foka lesz.

Mivel a 80-as évek elejére a korszerű harckocsik ára jócskán meghaladta az egy-millió dollárt és semmi nem igazolta, hogy a fejlesztési költségek emelkedése megállna, kezdet vonzó gondolattá válni a harckocsik tűzeréjéhez hasonló pusztító képességgel rendelkező, de olcsóbb és kisebb légi úton szállítható *páncélozott harcjárművek* (lövészpáncélosok) kialakítása. Ezek lehetnek lánctalpas vagy kerekes járművek. Elterjedésüket a fentiek mellett nem utolsó sorban a megváltozott feladatok (béketeremtés, -fenntartás, terrorizmus elleni harc stb.) is indokolják.

Ezek közé tartoznak az amerikai M-2/3 Bradley lánctalpas (mintegy 6700 db-bal rendelkeznek belőle), a TPZ-1 Fuchs kerekes, az M-551 Sheridan lánctalpas harcjárművek, az orosz BMP-2 és 3 lánctalpas, a BRDM-1 és 2 ÚZ, valamint a BTR-80 kerekes járművek. Ide lehet továbbá sorolni a német Marder és Wiesel, a brit Scorpion és Warror, az olasz Dardo lánctalpas, valamint a francia AMX-10-es kerekes típusokat is. Elsősorban szállító feladatokra tervezték és alkalmazzák a páncélozott szállító járműveket, amelyeket szükség esetén géppuskákkal is felszerelhetnek. Ismertebb típusaik az amerikai M-113 (és változatai), a francia VAB, az olasz VCC, a brit AFV432, az orosz BTR-50/-60/-70/-80 és BTR-D különböző változatai (az orosz szárazföldi erőknél összesen mintegy 26 000 db páncélozott jármű van).

A fentiekkel kapcsolatban szükséges megjegyezni, hogy a kilencvenes évek végének tendenciái mindinkább a költségesebb, de egyre fejlettebb páncélozott harcjárművek kifejlesztése irányába mutattak és a fegyverpiacon egyre nagyobb számban jelennek meg a 4x4-es és a 6x6-os modellek is, pl. a svájci Mowag Piranha, az amerikai Cadillac kommandó vagy a brit Saracen stb. A tapasztalatok azt igazolják, hogy a kerekes páncélozott harcjárművek a lánctalpasokéhoz hasonló tűzerővel és páncélvédetséggel rendelkeznek, de a mozgékonyaságuk és a túlélési esélyeik jobbak lehetnek azokénál. Talán jól példázza a helyzetet az, hogy a brit szárazföldi csapatok

páncélos erőinél 800 db közepes és könnyűharckocsi van, míg a páncélozott gyalogsági harcjármű és páncélozott szállító járművek száma több mint 5000 darab.

Az önjáró tüzérségi lövegek előtérbe kerülésével a vontatásos tüzérség néhány éve háttérbe szorult – bár nem került teljesen kivonásra. A nagyobb NATO-hadseregekben a hidegháború, azaz a szovjet fenyegetés idején kézenfekvő volt, hogy a nagymozgékonyaságú tüzérségre volt szükség. Azokban a haderőkben viszont, amelyek legfőképpen helyi konfliktusok kezelésére voltak berendezkedve (pl. afrikai, dél-amerikai országok) inkább az olcsóbb vontatásos tüzérségi eszközöket tartották rendszerben.

Újabb fejlesztés – félúton az önjáró és a vontatásos konstrukciók között – például a francia 158 mm-es Cesar tarack, amelyet 6x6-os tehergépjármű alvázára szereltek.

Az önjáró tüzérségi lövegek általában láncaltapas járműveken mozognak. Kivételnek számít a 80-as évek elején rendszerbe állított cseh gyártmányú Dana 152 mm-es önjáró tarack mint egy olcsóbb megoldás. A Dana-t egy 8x8-as Tatra 815 típusú, nagymozgékonyaságú tehergépkocsi alvázára szerelték.

A hidegháború ideje alatt szinte egyetlen fegyverfajtát sem terveztek és fejlesztettek olyan nagy intenzitással, mint a *páncéltörő* fegyvereket. Nem múlt el év valamilyen új eszköz – ágyú vagy rakéta – megjelenése nélkül, amit mindkét szembenálló oldal a másik fél rendelkezésére álló páncélos erőinek a fenyegetésével indokolt. A páncéltörő ágyúk és rakéták fejlesztése közötti versenyben a könnyű súly, a nagy pontosság, és az olcsó előállíthatóság szerepelt első helyen.

Ma a páncélelhárításban inkább a rakéták továbbfejlesztése került túlsúlyba. Az első generációs kézi irányítású eszközöket a félautomatikus vezérlésű eszközök váltották fel, majd következtek a harmadik generációs – a „tüzelj és felejtsd el” eszközök. Jelenleg a nagyobb NATO-tagállamok haderőiben a TOW, a Dragon, a Javelin (USA; Milan – Bundeswehr) és a Swingfire (Nagy-Britannia) típusok találhatók nagyobb mennyiségben. A 21. század új korszerű páncéltörő rakétájának a multinacionális fejlesztésű Trigat típust tekintik, amellyel a NATO-csapatokat tervezik felszerelni.

A korszerű vadászpilótákat napjainkban már többfunkciósra tervezik. Ilyen több feladatra alkalmas gép többek között a fejlett elektronikával rendelkező amerikai McDonnell Douglas F/A-18 Hornet, amely éppúgy megfelel légi harcban, mint földi célok elleni pusztító erejű csapások mérésében. A sokoldalúságot a gépek tervezésekor csak kompromisszumokkal lehet elérni, bár a tervezők igyekeznek az eredményességet és az előállítási költségeket egyensúlyban tartani.

A korszerű vadászgépeket tehát mindinkább kettős szerepre – elfogó és földi célokra történő csapások mérésére – tervezik, a technikai lehetőségek határain belül arányosan megosztott képességekkel.

Ennek megfelelően számos ország légierijében a kimondottan vadászfeladatokat ellátó egységek mellett szerveztek közvetlen támogató egységeket is, gyakran ugyanazon típusú gépekkel felszerelve. De az is gyakorinak mondható, hogy a harci repülőegységeket eleve kettős feladatra jelölik ki (pl. a dán, a görög vagy a holland légierő).

A tervező mérnökök a gépeknél az egyre nagyobb sebesség és a kisebb fordulósugár elérésére, illetve a könnyebb, de erősebb sugárhajtóművek és sárkány kifejlesztésére töreksenek. Az újabb típusok ennek megfelelően egyesítik magukban a szerkezeti szilárdság által biztosított fűrgeséget és a számítógépek által vezérelt irányítórendszer előnyeit. Számos új típusnál pl. a hagyományos farokvezérlés helyett

az orrvezérlést alkalmazzák. Ilyenek többek között a Eurofighter eF200, a francia Dassault Rafale vagy a svéd SAAB JAS 39 Gripen.

A fegyverek fejlesztésében a technikai színvonal növekedése lehetővé tette olyan fegyverek előállítását, amelyek a magasan fejlett számítógépek vezérlésével már képesekké váltak a támadásra kijelölt célok önálló kiválasztására és az előre betáplált paraméterek szerinti döntésre a megsemmisítésüket illetően.

A fegyverek egy része ezzel elszakadt az irányítás addig alkalmazott funkciójától, képessé vált a kijelölt célok önálló felismerésére és arra, hogy azt bizonyos betáplált feltételek mellett megsemmisítse. Ezeket szokták *intelligens fegyvereknek* nevezni.

Az eddigiek során a főbb kategóriákat illetően a következő fegyvertípusokat hozták létre: a pilótánélküli repülőgépek, a robotrepülőgépek egyes típusai, a légi harc-rakéták harmadik generációs típusai, a radar- és rádiórendszerek ellen alkalmazható rakéták új típusai, a kazettás bombák önkereső résztölteteli, a precíziós tűzérési gránátok, a páncéltörő rakéták harmadik és negyedik generációs változatai stb.

Ugyanakkor említést kell tenni a nagy pontosságú fegyverekről is, amelyek nem keresik és nem választják ki önállóan a céljaikat, de megfelelő célpontkijelöléssel, „megvilágítással” képesek azokat nagy pontosságra (akár 2 méteren belül is) eltalálni. Ilyen pl. a GU-28 irányított fedezékromboló bomba is, amit az iraki háború során az amerikai légierő B-2A bombázói alkalmaztak sikeresen föld alatti, úgynevezett „hard” (kemény) célok ellen.

Összegezésképpen megállapítható, hogy az általános háború veszélyének elmúltával és az új konfliktusformák megjelenésével a fegyveres erők és haditechnikájuk fejlesztése terén is új tendenciák alakultak ki. Az általános háborúhoz szükséges nagy hadseregek fenntartásának szükségessége megszűnt, azokat ma már a nagyhatalmak is csak nehezen tudnák a korábbiak szerint fenntartani.

Az európai NATO- és nem NATO-tagállamok zömében jelentős haderőreformokat hajtanak vége, amelyeknek a legfőbb összetevői a kis létszámú, nagy mozgékonyágú és korszerű könnyűfegyverzettel rendelkező haderők kialakítása, amelyek alkalmasak az új regionális konfliktusok, a terrorizmus elleni küzdelemre, valamint a békefenntartó műveletekben való részvételre. Ezekhez hasonló tendenciákat lehet tapasztalni az ázsiai, a latin-amerikai és más térségek országai zöménél is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. NATO's Nations 2002/1. és 2002/2. számai
2. Dr. Hajma Lajos: A világ fegyveres erői; ZMNE kiadó, 2004
3. Jane's Defence Digest 2003. évi számai
4. A Military Technologi 2003. évi számai
5. A Haditechnika 2002. és 2003. évi számai
6. A korszerű haditechnika enciklopédiája, 2003
7. The Military Balance 2002/2003
8. Modern American Weapons, Salamander Books Ltd. 1986, 2001

Seebauer Imre

A katonai vezetéselmélet a védelmi felülvizsgálat tükrében

A vezetés a haderő szervezetének azon részrendszere, melynek működési hatékonyságától függ, hogy milyen mértékben éleződnek vagy oldódnak meg a konfliktusok a honvédség szervezetében, illetve a személyi állomány milyen elkötelezettséggel támogatja az átszervezést. A korábban sikertelennek tűnő haderő-átalakítási kísérletek azt igazolták, hogy a vezetés területén is szükség lenne az átalakulás irányának egyértelmű kijelölésére, a vezetési kultúra váltására, az átalakítás dinamikus rendszermodelljének a megalkotására. A szerző cikkében – a haderő-átalakítás követelményeiből kiindulva – a vezetési kultúra váltásának szükségességére, új tudáskezelési módszereket és technológiákat alkalmazó tudásmenedzsment megszerzésére hívja fel a figyelmet.

A vezetéselmélet akkor fejlődik, ha a vezetők – együttműködve a vezetéselmélet művelőivel – képesek feltárni, hogy korunk kihívásai milyen átalakulást hoztak létre az évezredes vezetési tapasztalatokra épülő szervezeti tudás fejlődési trendjében; ha képesek a vezetők a tudásukban a jelen és a jövőbeni döntéseikhez szükséges változást elindítani, és a vezetési tudás fejlesztését menedzselni.

A magyar katonai vezetők vezetési tudása három területen szerzett ismeretek kölcsönhatásában jelenik meg:

- a korábbi vezetési tapasztalatokra vonatkozó ismeretekben,
- a NATO folyamatos változása keretében kikristályosodott ismeretekben és
- a vezetéselmélet ajánlásainak ismeretében.

A korábbi, sikertelennek tekinthető haderő-átszervezési kísérletek azt látszanak igazolni, hogy e három területen megszerzett ismeretek nem voltak elégségesek a haderő elvárt rendszerének a megtervezésére és átalakulási folyamatának irányítására. A 1980-évek elejétől a felső katonai vezetés nem fordított kiemelt figyelmet a katonai vezetéselmélet művelésére, ebből eredően a rendszeres vezető-továbbképzésre. A rendszerváltás óta mondhatni egyáltalán nem is volt fontos a vezetők továbbképzése.

Az átszervezési ciklusok kezdetén nem voltak felkészítő képzések a várható problémák megoldására. Holott éppen a gyakori vezetőváltások miatt, a gyors karriert befutott vezetőknek lett volna szükségük az új beosztásukhoz szükséges problémamegoldó tudás elsajátítására.

A vezetői ismeretekben való lemaradást a mai napig nem kapcsolták a sikertelen átszervezések tényeihez. A vezetők széles körében elterjedt az a nézet, hogy az átszervezések sikertelenségének oka elsősorban a feltételek elmaradásában, a politikusok érdektelenségében és hozzá nem értésében keresendő. Viszont kevesen vallják, hogy a meglévő feltételekhez igazított átszervezések okozta hiányosságokhoz a vezetői tudásban meglévő hiányok is hozzájárultak. A vezetők nem voltak képesek az adott feltételek közötti problémamegoldásokra. Az átszervezéseknél nem vagy csak részben vették figyelembe a vezetéselmélet újonnan kidolgozott ajánlásait, figyelmen kívül hagyták az elmélet paradigmáiban végbemenő változásokat, nem figyeltek eleget a NATO-haderők tapasztalataira, a szükségesnél nagyobb önbizalommal támaszkodtak korábbi vezetési tapasztalataikra.

A védelmi felülvizsgálat határozataival ismét egy haderő-átszervezés kezdődött el. Az átszervezés irányát a magyar haderő alaprendeltetéséből következően a NATO-szervezetbe történő hatékonyabb integrálódás szükséglete motiválja. A védelmi felülvizsgálatnak az a célkitűzése, hogy a haderő megfeleljen: a kollektív felelősségvállalás követelményének, a békefenntartás alapfeladatának és alkalmas legyen új típusú fenyegetések elhárítására. Ehhez szervezeti struktúrájában és erőforrásaiban jelentős átalakuláson kell keresztülmennie. *Az átalakulás érinti a vezetés rendszerét is.*

A katonai vezetéselméletet a hadtudományban végbemenő forradalmi fejlődés determinálja, fejlődését pedig a hadügyben végbemenő átalakulás generálja. A magyar haderő vezetése a védelmi felülvizsgálat első szakaszának döntéseivel elindította a Magyar Honvédségben azt az átalakulási folyamatot, mely alkalmas lehet a több mint egy évtizede folytatott átszervezési folyamat befejezésére. A védelmi felülvizsgálatban részt vevő vezetők és szakértők, elemezve az okokat, szakítottak a korábbi – a háborús feladatok végrehajtására elsődlegesen alkalmas – haderőstruktúrát megőrző szemlélettel. A célokban olyan jövőkép fogalmazódott meg, mely a hadtudományban végbemenő paradigmaváltáshoz kapcsolódik. Várható, hogy a haderő az elkövetkező 10 évben szervezeti struktúrájában, erőforrásaiban fokozatosan átalakul, modernizálódik, egyértelműen alkalmassá válik a NATO-tagságból eredő feladatok végrehajtására.

Szép és nemes a terv, de a vezetéselméleti megalapozás változatlanul kérdőjeleként áll az átszervezés sikerességének útjába. A terv mögött nyíltan megjelenik a haderő alaprendeltetésében történt változás, az önkéntes haderőre való áttérés szükségletéből eredő *vezetési kultúraváltás igénye.*

A kultúraváltás területei

1. A haderő alaprendeltetésére, a háborús küszöb alatti konfliktusokból adódó feladatok (gerillák elleni harc, a terrorakciók elleni védelemben való részvétel) végrehajtására, a békeműveletekre való felkészülést meghatározó alapelvek kidolgozása és az alapelvek katonai vezetésére gyakorolt hatásainak feltárása.

2. A haderő moduláris szerkezetű felépítésrendszerének megalkotása. A moduláris szerkezet alatt olyan standardizált folyamatokat végrehajtó alegységek, kislegrészek létrehozását kell érteni, amelyek meghatározott képességek önálló végrehajtására kerülnek felkészítésre. Ugyanakkor folyamatosan alkalmasak állandó vagy „ad hoc” parancsnokság alárendeltségében összetett feladatok végrehajtásában közreműködni.

3. A kommunikatív gondolkodás fejlesztése. Korábban a haderőkben a kommunikatív gondolkodás az írásos és a beszélt nyelv, illetve az egyezményes jelek formáiban történt. Napjainkra azonban az információtechnika új lehetőséget nyújt a katonák közötti kommunikáció és a csoportos problémamegoldások területén.

4. A vezetés rendszerének újraszervezése. Amennyiben előrelépés történik az alegységszintű szervezeti modulok létrehozásában, elkerülhetetlen a vezetési szervek struktúrájának felülvizsgálata és modulrendszerű szerkezeteinek kialakítása. Jogosak azok az észrevételek, amelyek megkérdőjelezzik a béke viszonyai között is a hadművelleti, haderőnemi parancsnokságok fenntartásának szükségességét. A modulszerkezetű szervezetek és a vezérkar között valószínűleg egy vezetési közép-szint elégséges. A konfliktuskezelés időszakában pedig a válság mértéke határozza meg: a felállítandó parancsnokságokat és összetételüket.

5. Az önkéntes haderőre áttérés a katonák többirányú képességeinek fejlesztését teszi lehetővé. A többirányú képességek kihasználása viszont csak dinamikusán változó struktúrájú szervezetekben érvényesíthető. A jelenlegi haderőnemi, fegyvernemi szervezeti tagoltság és parancsnoklási viszonyok jelentős gátjai a dinamikusán változtatható struktúrájú szervezetek kialakulásának. Kutatni szükséges a múltból örökölt szakmai elkülönültségre épülő szervezeti határokból eredő hatékonyságcsökkentő tényezők megszüntetésének lehetőségeit.

6. A haderő átszervezésének minden új elemét olyan dinamikus rendszerként kellene értelmezni, amely már a létrejöttének időpontjában elavult. Ez a fajta dinamikus rendszerszemlélet nem a meglévő megőrzésére, hanem a jövőbeni szükségletekre és lehetőségekre irányítja a vezetők figyelmét. Ebből következik, hogy a vezetők figyelmének központjában ne azon szakmák megőrzése álljon, amelyekbe beleszülettek, hanem a jövőbeni fejlődés milyen funkciók gyakorlását igényli tőlük és ehhez milyen tudást szükséges elsajátítaniuk. Az önkéntességre történő áttéréssel a haderő olyan szervezetté alakul, mely már nemcsak a hivatásosok, hanem az önkéntesen szolgálatot vállalók számára is szakmát teremt. Ebben a szociális közegben kialakulhat az a verseny, amely minden prosperáló szervezet fejlődésének forrása.

7. Az átalakulás szükségessége érinti a vezetési tudás menedzselésének funkcióját is. *A vezetés területén lenne legnagyobb mértékben szükség az átalakulás dinamikus rendszermodelljének megalkotására.* Ennek a rendszermodellnek az lenne a szerepe, hogy rajta a végzett modellezésekkel a vezetők és beosztottaik azonos – a vizsgálati szakaszban – állandónak tekinthető *tudástérkép* ismeretében, kollektíven vegyenek részt a szervezeteket átalakító problémamegoldások megtervezésében.

A tudástérkép¹

A tudástérkép fogalmát a kognitív tudományok fogalmazták meg, és létét a tudásalapú társadalom szükségletei hívják életre. A fogalomban az a felismerés jelenik meg, hogy az ember gondolkodásának egy állandóan jelenlévő tudásszerkezete által igazodik el, lép kölcsönhatásba önmagával és külső környezetével. Az ember az élete folyamán rendkívül sok jelenséggel kerül kapcsolatba, ezért szüksége van a megismerési folyamatban az eligazodást jelentő tudástérképre.² Az ember érzelem- és tudásvilágának mérhetetlen mennyiségében elraktározott tudáselemeiből: képek-

ből, fogalmakból és kombinációiból áll össze a tudástérképe és általa választja ki az őt ért hatást: érzékelésében, felismerésében, megértésben és a választhatás meghatározásában közreműködő tudássémákat.

A XX. század végén kibontakozó kognitív tudományok ismerték fel a tanulási folyamatokban a tudástérkép jelenlétét és szerepét, amelynek legközvetlenebb szerepe, hogy közreműködjön az emberi idődimenziók kölcsönhatásában: a múltban szerzett ismeretek, a jelenben felfogott információk és a jövő előrelátásának tudása között. A közvetítés milyensége nagyban hozzájárul ahhoz, ahogyan az ember reagál az őt ért környezeti hatásokra. Másképpen magyarázva: a gondolkodásban a tudástérkép olyan tudásmodellként értelmezhető, amelyen gondolati kísérletek folytathatók a jelenségek megismerése, a problémák felismerése, a megoldás elgondolása, a tervezési változatok kidolgozása, a döntés célszerűségének tisztázása, a cselekvés kockázatának megítélésére és a döntés meghozatalának előkészítésére.

A tudástérkép szerepének megértése egyben annak tisztázása is volt, hogy az miképpen járul hozzá az egyes ember, a közösségek, a szervezetek korábban begyakorolt képességeinek, mint tudássémáknak a felhasználásában.

A harci tudássémák fizikai alapját mindig a katona, a fegyverzet és a működéshez szükséges anyagi készletek összességéből álló elemi rendszerek képezték. Ezek az elemi rendszerek strukturálódtak a katonai szervezetekbe. A hadtudományban a mai napig vita folyik arról, hogy a harci képességekben a fegyverzet mennyisége, minősége vagy a katonák elsajátított tudássémái-e a meghatározók. Többen a mai napig a fegyverzet minősége mellett törnek lándzsát, és előszeretettel tekintik másodlagosnak, hogyan alkalmazzák a katonák tudástérképüket, mennyire alkotók a problémák megoldásánál. A haditechnika elsődlegességét valló szemlélet oka azzal magyarázható, hogy egyszerűbb gondolati rendszerek építhetők a fegyverzet és a haditechnikai eszközök figyelembevételével, mint a fentebb ismertetett összetettebb elemi rendszerekből. A szemlélet mögött meghúzódik továbbá az a feltételezés is, hogy a haditechnikai eszközökre – leegyszerűsítve – rendszerteremtő tényezőként tekintenek. A valóság az, hogy a fegyverzet és a katonák tudássémái, a sémákat kezelő tudástérkép egységes szerkezetének szabályai a rendszerteremtő tényezők. Ennek a szemléletnek az elfogadása ma különösen fontos. Be kell látni, hogy a haderő képességének alapját – a jelen politikai, gazdasági környezetben – a katonák elsajátított tudássémái, és a tudástérképeik egységét létrehozó szervezeti tudástérkép képezi. Az új fegyverzettel történő ellátást – a gazdasági lehetőségeken túl – a katonai képességek fejlődésének milyensége fogja meghatározni. Ezért ütemezett az ütőképes haderő kiépítésének a védelmi felülvizsgálat 10 éves távlatot. A tudástérkép fogalmának az ismeretében azonban azt is látni kell, hogy a kitűzött cél, célok csak és csak akkor teljesülnek, ha a haderő parancsnokai vezetői tudástérképein létrejön egy célirányos, a szervezeti átalakulás előképe szerinti szerveződés.

A szervezeti tudástérképet a vezetői gondolkodás fejleszti

A tudástérkép szerepének és tudatos kezelésének nagyvonalú felvázolásából is kitűnik, hogy a rendszerre szerveződésben a katonai vezetők, mindenekelőtt a vezérkar jelentős szerepet töltenek be. A vezetés olyan rejtett belső, általános törvényszerűsége

gek szerint működik, melyekre a vezetők csak hosszadalmas gyakorlással éreznek rá és rendezik tapasztalattá. A ráérzés, tapasztalás a vezetőktől olyan szintetizáló képességet, ebből eredően mentális, érzelmi intelligenciát igényel, mely a vezetői munka sokféle mozzanatában, és azokon belül is más-más formákban megvalósuló eseményekben ölt formát. A vezetők tudástérképe a közösen végrehajtott gyakorlások ellenére, nem automatikusan alakul ki (különösen nem, ha „kirakat”-gyakorlatokon fejlődik). Az általánosítása a vezetésben részt vevők között – a struktúra hierarchiájának csúcáról vezérelt – hatalmi viszonyok erejét igényli. A hatalmi viszonyok a vezetési struktúra szintjei vezetők és beosztottak között *hatalmi távolságtartást* igényel. A hatalmi távolság teremti meg azt a lehetőséget, jogosítja fel az előjárókat, hogy a céljukat és elérésére az akaratukat: parancsokkal (utasításokkal, intézkedésekkel) közöljék az alárendeltekkel.

Hogyan értik meg az alárendeltek, és miért rendelik alá magukat ennek az egyedi formát öltő parancsnak – jelentkezik a kérdés. Ugyanis a vezényszavakon kívül – mondhatjuk – nincs két egyformán fogalmazott parancs, hiszen nincs két azonosan kezelendő helyzet, két pontosan egyforma cél és vezetői akarat. Ennek ellenére a beosztottak képesek a parancsokat értelmezni és végrehajtani. Megértése csak részben függ a megfogalmazott szavaktól, mondatoktól. *Meghatározó, hogy a parancs miképpen közvetíti az előjáró – tudástérképén végrehajtott kísérletben megfogalmazott – valóságlátását.* A beosztottak ezt a valóságlátást mindaddig elfogadják, míg az érvényességükhöz valamilyen belátásuk, érdekük és hitük fűződik.

Az alárendeltek a munkafolyamatok során ismerik meg – ha részeiben is – az előjáró tudástérképét és ezen – mint modellen – végrehajtott gondolati modellezéssel értelmezik a parancsát. A hatalmi távolság kölcsönhatásában az alárendeltek érdekeltek abban, hogy a lehető legrövidebb idő alatt felmérjék az előjárójuk tudástérképét. Ez a törekvésük az egységes vezetés kiépülésének és fenntartásának egyik oldala. Abban az esetben, ha a beosztott nem törekszik, vagy képességei hiányában nem képes felmérni az előjárója tudástérképét, kiszolgáltatott helyzetbe kerül. A részére megszabott parancsok végrehajtását az előjáró folyamatos ellenőrzéssel és a tevékenységek rendszeres kiigazításával érvényesíti. Ellenben ha a beosztott megértette a parancsban megfogalmazott szellemiséget: a kitűzött célt és akaratot, akkor az előjáró megbízik az alárendelt képességében, és csak a végeredmény ellenőrzésére koncentrálna.

Ahhoz, hogy a vezetés rendszerében az összhang kialakuljon, az előjárónak törekednie kell, hogy gondolkodásának menete, magatartása az alárendeltek részére nyitott, megismerhető legyen. Ez a törekvés azonban még önmagában kevés, az előjárónak is meg kell ismernie, elsajátítania a beosztottak tudástérképeit. Ez teszi lehetővé, hogy a parancsban megszabott feladatok kitűzése a személyek képességének figyelembevételével történjék. E kétirányú kommunikációs folyamatban alakul ki a közös tudástérkép. A tapasztalatából minden parancsnok tisztában van ezzel, hiszen a vezetési szervezet összekovácsoltságát így lehet mérni, és az előjárónak eldönteni, hogy egyes alárendeltjeivel milyen hatalmi távolságot tartson fenn. A hatalmi távolság mértéke – tehát – az előjáró és az alárendeltek között nem kevésbé függ a közös tudástérkép megformálásától.

A közös tudástérkép létrehozásának érdekét szolgálják: az állami igazgatás normatívái, a katonai szervezet működését szabályzó törvények, a katonai doktrínák, a

szabályzatok és az utasítások, amelyek elveket, gyakorlati példákat tartalmaznak a közös tudástérképek kialakulásához. Az ezekben a szabályzóban rögzített tudástérképek azonban rendszerint nem egyeznek meg azokkal a tudástérképekkel, melyek az előljáró-beosztottak között kialakult kölcsönhatások (pszicho-szociális viszonyok) keretei között alakultak ki. A történelmi tapasztalatok mutatják, hogy a különbségek rendre a problémák generálói.

A különbség a vezetői munkafolyamatban jelentkezik. Az előljáró kompromisszumra kényszerül, mivel a jogszabályok szerinti és a gyakorlati munkában kialakult tudástérképén egyaránt modelleznie kell. Eredménye olyan parancs, melyben a formai elemek (ha a szabályzó érvényessége részben vagy egészében már nincs összhangban a szervezet működésének gyakorlatával) megkérdőjelezzik az előljáró valóságglátását, ezáltal a beosztottak bizalma a parancsnok iránt „csorbat” szenved. Ezt az ítéletet nem befolyásolja, hogy a szabályzat vagy a gyakorlat hordozza vagy sem a jövőbeni fejlődés irányát. Nem részletezem tovább a következményeket, hiszen ma már minden magyar katona megfogalmazta ilyen vagy olyan ítéletét.

A vezetők és a beosztottak között kialakult általános tudástérképek valóságartalma a vezetés rendszerének egymástól elszigetelt részeire vonatkoznak. Az általánosodása, további integrálódása a haderő egészét megmozgató műveleteket igényel. Ezzel magyarázható, hogy a háborúra való felkészülés szakaszában vezetési szemléletek között elkeseredett küzdelem folyt a katonai hatalom csúcsának meghódításáért. A háborúk valósága viszont mindig ítéletet mondott a törekvések igazsága felett.

A történelmi tapasztalatok azt igazolták, hogy a tudástérkép egy-egy vezető részéről mindenkor szubjektív volt és maradt. Ezzel szemben a vezetők tudástérképének közös része, amelyen keresztül kommunikáltak, a katonai kultúrától függött. A katonai vezetéselmélet éppen ezért kutatja az adott kor vezetési felfogására érvényes paradigmákat és tárja fel a vezetői tudás közösnek, állandónak tekinthető lényegét.

Ma is jelen vannak a haderő felkészítésére és eszközeire vonatkozó eltérő szemléletek. De ma a békefenntartás, a válságkezelés, illetve a háborúra való készenlét szükségességére, a haderő alaprendeltetésre vonatkozó különböző nézetet valló vezetők vitáznak egymással.

A fenti magyarázat csak azt szolgálta, hogy megállapítható legyen az a vezetési alapelv, miszerint: *a tudástérképek hordozzák azokat a rendszerteremtő tényezőket, melyek egyrészt a katonai szervezetek belső szerveződéseiben, másrészt az állami-katonai igazgatás szabályozóiban, a vezetők és a beosztottak tapasztalataiban, tudásában, a helyzetek és a feladatok (sokszor ellentétes) keretei közötti irányítási, vezetési feladatok végrehajtásában érvényesülnek.* A rendszerteremtő tényezők kezelésének tudásától függ, hogy a parancsnokok, vezetők alkalmasak-e a gondjaikra bízott katonák, technikák és anyagi javak célirányos rendszerré szervezésére és alkalmazására.

A katonai vezetési kultúra fejlődésének iránya

A hadvezetés, a katonai tervezési, szervezési alapelvek alapvetően négy teoretikus – Clausewitz, Jomini, Taylor és Fayol – munkásságára épülnek.

A történelem kezdete óta katonai vezetők tevékenységének minőségét a rendszerteremtő tényezők kezelésének képessége határozta meg.

Az ABV eszközök tömeges megjelenése a fegyveres erők szervezetében, a mérhetetlen pusztító erő várható hatása a haderő hadászati, hadművelleti és harcászati szintjeire magával hozta a katonai szervezetek és a vezetés rendjének jelentős átalakítását. Az ABV fegyverek tervezett alkalmazása jelentős változásokat eredményezett a fegyverzeti és haditechnikai eszközökben is, új technikák és szakmák sokaságát kellett a szervezetekbe beilleszteni. A változások – a túlméretezett szervezetekben – csökkentették a vezetés operativitását és a vezetési folyamatok káoszához vezettek; holott az ABV eszközök alkalmazása éppen ezzel ellentétes követelményként jelentkezett. A vezetési idő rövidítése érdekében a szemben álló szövetségekben egyaránt rákényszerültek a vezetés folyamatok gyökeres megújítására, átszervezésére. A vezetés megújítása azonban nem azonos gyökerekből táplálkozott a VSZ és a NATO vezető haderőiben. Míg a szovjet haderő vezetése a vezetés átszervezésénél a clausewitzi hadvezetési, a taylori tervezési, munkaszervezési tanokból és az orosz polgárháború, valamint a második világháború tapasztalataiból építkezett, addig az amerikai haderő gyakorlatában hatottak a clausewitzi, a taylori elvek mellett a jomini hadvezetési, a fayoli szervezési, vezetési tanok is és abból a történelmi hagyományból építkezett, mely a katonai vezetők gondolkozására az amerikai polgárháborúval kezdődően hatottak. Törvényszerű volt, hogy a szovjet és az amerikai haderőben a vezetői munka hatékonyságának fejlesztése eltérő úton járt. Míg a szovjet haderő szervezetét a „kőkemény” alá-fölérendelt hierarchikus szervezet jellemezte, addig az amerikai haderő szervezete lazább struktúrájú és laposabb hierarchikus felépítésű volt. Nagyobb teret engedett az alárendelt vezetői kezdeményezéseknek. A két haderő szervezete és vezetése közötti kulturális különbség a második világháború katonahalottainak számában is megmutatkozott. Az amerikai katonai veszteség nagyságrenddel kisebb volt. A második világháború után azonban az amerikai haderőben is előtérbe kerültek a calausewitzi elvek és a taylori munkaszervezési szervezési módszerek alkalmazásának szemlélete, melyet a két világrendszer szembenállása csak megerősített. A koreai háborútól a nyolcvanas évek elejéig tartó háborúk tapasztalatai azonban nem igazolták ezt az irányváltást. A nyolcvanas években történt a felismerés, hogy az addigi haderőszervezési és -vezetési elvek tovább nem követhetők, és változtatni kell. A változásokat a fegyverkezési verseny csökkenése, a hidegháború megnyerése is jelentősen befolyásolta. Figyelembe véve a vezetés és szervezés új tudományos elveit és a gazdaságban történt alkalmazási tapasztalatait, át kellett alakítani a haderő szervezetét, a vezetési filozófiáját és kultúráját. Az átállás ott sem volt egyszerű, ma is folyamatban van és még sok évig folytatódni fog.³

A magyar haderőben a vezetés újjászervezése az 1970-es években ment végbe. Újjászervezték a haderő szervezetét (a szárazföldi haderőnemben új hadművelleti, harcászati parancsnokságokat állítottak fel és megváltoztatták a törzsek szakmai összetételét, a honi légvédelmi haderőnem keretei közé összevonták a repülő- és a légvédelmi szervezeteket és felállították egységes parancsnokságát. A vezetői munka rendszerében is döntő változásokat vezettek be. Míg a második világháborúban a törzsek tervezték a kapott feladatok végrehajtását, a rendelkezésre álló erők alkalmazását és a parancsnokoknak csak a tervezés kezdő és a befejező szakaszában volt döntő szerepük, addig az új munkarendben a parancsnokoknak az elhatározás meghozatalának teljes folyamatában és a hadművellet, harc irányításában meghatározó, koordináló és

döntési feladataik voltak. Ez a munkarend megkövetelte, hogy a parancsnokok, a hadvezetési tudáson túl, sokoldalúan értsenek a fegyver és technikai rendszerek vezetési szakismereteihez is. Tekintve, hogy a fegyver- és haditechnikai eszközök száma és minősége a haderő korszerűsítésével folyamatosan nőtt, és gyakori volt a technológiai váltás is, a parancsnokok nem voltak képesek e változásokat minden szakmára vonatkozóan követni. Így a törzsmunka folyamatát befolyásoló parancsnoki koordináló tevékenységeik szintézisét és döntéseiket a legjobban megtanult, „kitüntetett” szakismeretük határozta meg. Ezt az ellentmondást érzékelve egyrészt a vezetőképzésben, a fegyvernemi és szakágak vezetésének tárgyköreiben jelentősen növelte a képzési és továbbképzési időt. Másrészt az ABV fegyverek hadászati alkalmazásának körülményei között megerősítették *a felülről vezetett, alulról támogatott vezetés elvének érvényesülését*. Előírták, hogy a törzsek szaktisztjei és az alárendelt parancsnokok az előljáró parancsnok döntéshozatalához igazodjanak, azt erősítsék, támogassák. Feltételezett volt, hogy az ABV fegyverek alkalmazásával elért siker kihasználásához szükséges információkat csak az előljáró ismerheti, a feladatokat csak az előljáró határozhatja meg. Mindezt csak úgy lehetett érvényesíteni, ha a parancsnokok munkafolyamata a felső vezetés szintjéről vertikálisan összehangolásra került és a törzsek munkája horizontálisan minden parancsnokságban a parancsnokok döntéseit támogatta. A támogatás szervezettséget normatív előírások szabályozták. Ebből az elgondolásból származott az is, hogy a parancsnokot a vezetési rendszer minden szintjén a szakmai főnökök, és törzsek sora segítse. Következménye, hogy a parancsnokságok létszáma és technikai eszközei túlméreteződtek, továbbá hogy kialakult az egységes vezetési folyamatok statikus rendje. Kidolgozásra kerültek a parancsnoki és törzsmunka (3, 6, 12 órás) grafikonjai, illetve a soros és párhuzamos munka előírásai. Ezzel totálisan érvényessé vált: *a felülről irányított, alulról támogatott vezetési elv*.

A vezetésnek a legfelsőbb szintre (VSZ) történő koncentrálása – az ABV fegyverek feltételezett alkalmazása között – célszerűnek látszott, és alkalmazhatóságát a térképeken vívott háborúk tapasztalatai igazolták is. A gyakorlatok tapasztalatai szükségszerűen vezettek arra a következtetésre, hogy ezt a rendet a békefeladatok vezetésénél is alkalmazni kell. Hasonló szemléletben kerültek kidolgozásra az SZMSZ-ek és a munkaköri leírások. *A mai napig ennek a szemléletnek a buktatói akadályozzák a magyar haderőben a vezetői munka hatékonyságának növelését. Sőt a haderő irányításának és vezetésének rendjét szabályozó jogszabályokban, rendeletekben ez az elv normatíván keresztül kőkeményen meghatározza a parancsnokoknak, vezetőknek a szabályokhoz alkalmazkodó magatartását és kommunikációját.*

Ezzel szemben az amerikai, illetve a NATO más haderőiben a parancsnoki és törzsmunka folyamataiban, illetve a parancsnoki munka támogatására nem hoztak létre ilyen mértékű centralizációt. Megőrizték a parancsnokok és törzsek közötti munkamegosztás korábban kialakult rendjét.

A rendszerváltással a magyar haderő céljaiban, erőforrásaiban és működésében végbement változások a vezetőket arra készítették, hogy az átszervezés keretei között keressék a vezetői munka hatékony eljárásait. Mindenekelőtt arra törekedtek, hogy adaptálják a NATO-haderőkben elfogadott vezetési elveket, módszereket. Ebben a törekvésekben azonban gátoló tényezőként akadályozták őket a – múltból örökölt – vezetési tapasztalatok és a jogszabályok visszahúzó hatásai. A NATO-tapasztalatok

átvételét nehezíti az is, hogy a mai vezetők tudatalattijában rögzült, az 1960–70-es években végrehajtott vezetési reform tudássémáinak máig érvényesülő hatása.

Új vezetési kultúra kialakulása a NATO katonai szervezetekben

A helyi háborúk kudarcaiból az amerikai haderő vezetőinek módja volt következtetni, és megállapítani a szervezeti hierarchiában a hadvezetés és a szakmai vezetések helyes arányait. Ebből eredően a vezetési törzseket – az alsó szinttől a felső szintig – nem tömték tele szakmai főnökökkel és törzseikkel. Egy vonalat húztak, melynél magasabb szinten szakvezetői beosztásokat már nem tartottak szükségesnek. Ezzel a munkamegosztással kialakult a hadvezetés és a szakvezetési feladatok megosztásának célszerű rendje. A hidegháború megszüntetésének politikai-katonai következményeiből, Vietnamtól a Sivatagi viharig, illetve azt követő helyi konfliktusok háborús tanulságaiból, a béketeremtő műveletek tapasztalataiból és a terrorizmus elleni védelem számítógépes modellkísérleteinek eredményeiből kikristályosodott egy új vezetési filozófia és kultúra körvonala, mely fokozatosan beépül a NATO szervezeti, vezetési rendszerébe. Felismerték, átvették a gazdaságban a nagy szervezetek vezetésében jól bevált: a management és leadership vezetési elveket. A fejlődéssel új vezetési kultúra és új vezetési módszerek honosodtak meg nemcsak az amerikai, hanem a NATO többi tagállamainak haderőiben is.

Az új vezetési kultúra ötvözi a felülről irányítás, alulról támogatás elvét, az alulról kezdeményezés, felülről támogatás elvével. Szakítottak az autokrata vezetési hagyományokkal és a vezetők közötti együttműködésben nagyobb szerepet szánnak az egyéni képességek szabad érvényesülésének, a tudásalapú kommunikációnak, mint a hatalom bázisán parancsra épülő, előljáró-alárendelt közötti formális kapcsolatoknak. A vezetési gondolkodás középpontjába nem az engedelmisség kikényszerítése, hanem a problémamegoldó gondolkodás minden vezetési szintű érvényesítése került. Természetesen az engedelmisség továbbra is szükséges tulajdonsága a katonának, de a helyzet ismerete alapján való együttműködés, a problémák megoldásában való alkotó részvétel kereszttül.

Ez a kultúra ma már ötvözi a szervezetek vezetése (management), az emberek vezetése (leadership), vállalkozás, a kockázatos akció vezetése (entrepreneurship), a biztonságvédelem kormányzása (governance) elveket és gyakorlatot. Az utóbbi időben indult el a civil–katonai együttműködés vezetés (CIMIC) elveinek és módszereinek kimunkálása is. Ezen a vezetési területen az utóbbi időben a magyar haderő jelentős eredményeket tudott felmutatni. A felsorolt vezetési területek egyértelműen a katonai vezetőkkel szembeni olyan kihívások, amelyeknek a magyar katonai vezetők csak akkor képesek megfelelni, ha átalakítják a korábban elsajátított és szabályozott tudástérképeiket és mintáikat. Új vezetési filozófiát és kultúrát kell tanulással, a tapasztalatok gyűjtésével elsajátítaniuk. Olyan helyzetben, amikor a szervezetek tervezett megszüntetése, az elavult vagy fölösleges technikák rendszerből való kivonása, a katonai szakmai kultúrák féltése, a létszámcsökkentés, a helyőrségelhagyás következményeitől való félelem megbontja a haderő pszichoszociális rendszerét talán odafigyelést igénylő feladat. A hivatásos katonák többsége nem érzi, nem látja szilárdnak a jövőjét a haderőben. A jövőkép – mivel a maga szintjéről nem látja tisztán a haderő szervezeti jövőképét – bizonytalanak tűnik számukra.

A vezetési kultúra területei a haderőben

Területei Jellemzők	Szervezetek vezetése (management)	Emberek vezetése (leadership)	Vállalkozás vezetése (entrepreneurship)	Civil-katonai kooperáció (CIMIC)	Országvédelem kormányzás (governance)
Vezetés tárgya	Szervezet	Emberek	Akciók	Civil környezet-hadsereg interface	Beavat- kozásképes szervezetek
Vezetés célja	Szakmai eredmények	Hatékony pszicho- szociális hálózat	Akció sikere	Kölcsönös érdek- érvényesítés a katonai célok elérése érdekében	Biztonságot veszélyeztető események megelőzése, a károk mini- malizálása
Legfőbb értékek	Szervezeti teljesítmény, hatékonyság	Kreativitás, önmeg- valósítás	Kockázatvállalás, életben maradás	Együtt- működés	A lakosság és a tulajdon
Együtt- működés feltétele	A szervezeti értékek érvényesi- tése	Emberi kooperatív kapcsolatok	Fegyvernemi, haderőnemi és össz-haderőnemi képességek	Kapcsolat- tartás, kommuni- káció	Irányító központok hálózata
Hatalmi viszonyok	Formalizált	Informális	Centralizált	Katonai	Kooperatív
Időtartam	Folyamatos	Folyamatos	Szakaszos	Szakaszos	Folyamatos
Felelőség	Egyszemélyi, a vezető nem oszthatja meg				Megosztott a vezető testüle- tek között

A védelmi felülvizsgálat követelményei átgondolt tudásmenedzselést igényelnek

A magyar haderő szervezetében, erőforrásaiban és vezetésében a védelmi felülvizsgálat határozatainak végrehajtásával jelentősen átalakul. Az átalakulás mérete és jelentősége a rendszerváltás óta a legradikálisabb. Irányát motiválja a haderő alaprendeltetéseként megfogalmazott feladat: a NATO-szervezetbe történő hatékonyabb integrálódás. Végrehajtásának feltétele pedig a tudásmenedzsmint megismerése. Ilyen méretű és a gyökerekig ható átszervezési feladatra a Magyar Honvédség vezetése még nem vállalkozott. Jogosan jelentkezik a kérdés: a haderő vezetése miként, milyen módszerekkel, milyen felkészüléssel oldja meg az eléje tornyosuló problémákat? A Magyar Hadtudományi Társaság „Az új évezred magyar hadserege az önkéntes, hivatásos hadsereg” c. konferenciáján dr. Komor Levente humánpolitikai helyettes államtitkár az átszervezés vezetési problémájának a megoldására „a haderő új vezetési struktúrája alulról terveződik” módszertani elgondolást fogalmazta meg. Ez az elképzelés jogos, hiszen teljes egészében elfogadott vezetéselméleti paradigmára épül. A megvalósítását azonban több tényező akadályozza.

A magyar haderő – az előzőekben tárgyaltak szerint megőrizte a múltból örökölt felülről irányított, alulról támogatott formális vezetési struktúráját. A szervezeti és működési szabályzatok előírják, hogy a törzsek tisztjei és az alárendelt parancsnokok

az előljáró parancsnok döntéshozatalához igazodjanak, azt hajtásáig végre, azt erősítésként, támogassák. A beosztottak ehhez igazodjanak akkor is, ha ezek a szabályok a NATO-ban szerzett gyakorlati tapasztalataikkal és tanult elvekkel nem összeegyeztethetők. A szervezetek rendeltetése Szervezési és Működési Szabályzatban döntően a háború megvívására felkészítő igénnyel íródott, és ezeknek a feladatoknak a végrehajtására fogalmazódtak meg a parancsnokok és a törzsek minden egyes tagjának a munkaköri leírásai. Az ebből származó SZMSZ-ek és a munkaköri leírások szabályozzák a haderő működését. Ellenben az alaprendeltetésben történt változtatás új szervezeti struktúrákat, új vezetési stílust és új módszerek alkalmazását igényli. Megszervezése érdekében a vezetésben lényegesen nagyobb szerepet kell kapjon az alárendeltek kezdeményezése, és az előljáró részéről e kezdeményezések támogatása. A vezetési stílus ilyen fejlesztésével viszont szembe hatnak a vezető szervek és a parancsnokok, vezetők részére érvényes SZMSZ-ekben és munkaköri leírásokba foglalt szabályok és azoknak a katonák viselkedésre vonatkozó előírásai. Tekintve, hogy ezeknek a szabályoknak a megsértése büntetőjogi következményeket von maga után, a szabályok végrehajtására kialakult vezetési szemlélet a vezetés elavult, kiüresedett struktúrája és az átszervezés műveletei a vezetők között konfliktusokat generálnak. Szükségszerű a szolgálati viszonyok szabályainak átlépése és más előírások megsértése. Mindezekből következik, hogy az alárendelteknek csak egy része érdekelt abban, hogy a védelmi felülvizsgálat feladatainak végrehajtásában kezdeményező szerepet töltsön be. Azok pedig különösen nem, kiknek a státuszát a védelmi felülvizsgálat megkérdőjelezte, és nagy esélyük van arra, hogy a jövőben a haderő nem tart igényt a szolgálatukra.

A haderő azáltal, hogy megőrzi a korábbi vezetési struktúra szabályait, következményként fennáll annak veszélye, hogy szervezete – egy alacsonyabb létszámon és eszközállománnyal – visszarendeződik, elveszítheti továbbá azokat a tiszteket, akik kezdeményezésre építve a haderő új rendszere felépíthető lenne. Lényegében ez történt a korábbi három átszervezési kísérletnél is.

A másik hatásmechanizmus, mely megőrzi a haderő szervezeti struktúráját, azonosulás a múlt katonai szakmáival. A szakemberek helyét és fontosságát a szervezetben az határozza meg, hogy képesek-e tudásuk, munkájuk, személyiségük, rátermettségük érvényesítésével képviselni szakmai tudásukat. Egy szakember akkor érzi magát sikeresnek, ha a szakmai munkájával hozzájárul a szervezet egészének eredményességéhez. A védelmi felülvizsgálat olyan tervezetet dolgozott ki, mely szervezetben megváltozik a szakmák helye és szerepe, az eszközök mennyisége és várható alkalmazása. A tervezet új szakmai igényt támaszt a szakemberekkel szemben és ez az igény nem egyszerűen a tudásuk, hanem tudatalatti beállítódásuk, gyakorlati tapasztalataik, tudásuk átalakítását is jelenti. A felülvizsgálat szervezetváltoztató célkitűzése önmagában ezt az átalakulást nem hozza létre. Mélyreható, a szakmai kompetenciákat átalakító képességfejlesztésre van szükség.

A korábbi szakmai kompetenciák alapvetően alkalmazkodtak a háború, a fegyveres küzdelem sikeres megvívásának követelményeihez. Az ellenség feltételezett volt, és a szakmai kompetenciák az ismertnek tételezett ellenség megsemmisítésére irányultak. Ezzel szemben a gerillák, illetve a terroristák elleni harcban okos, ravasz, kegyetlen és mindenre elszánt ellenséget kell feltételeznünk. Ez az ellenség nem

mutatja meg magát, nem vagy csak nehezen felderíthető. Nem ismerjük a szervezetének struktúráját, erőforrásait csak azt, hogy lesből támad és a harcosai az életüket is képesek feláldozni. Kiválóan ismerik a működésük területét, legyen az a város, vagy az erdős hegyes terep vagy a szállítási útvonal. A lakossággal együttműködve rejtőznek, sokszor maga a lakosság egy része is gerilla. Ugyanakkor a tevékenysége nemcsak a saját erőik, hanem a passzív lakosság ellen is irányul. Ezzel arra kényszeríti a saját erőinket, hogy a lakosságot óvják, kockáztatva biztonságukat. *Az ilyen környezetben megváltozott a harc rendszere.* Kutatni kell tehát a megváltozott tulajdonságú ellenség elleni harc új módszereit, e műveletek végrehajtásában együttműködő szakmák új eljárásait és mindezeket összhangba kell hozni a szervezet új struktúráival és szabályozásaival. Létre kell hozni azt a kiképzési, továbbképzési rendszert, mely alkalmas az új globális és speciális szakmai kompetenciák fejlesztésére. Mindez a védelmi felülvizsgálat tervezete, a szervezet átszervezése és szabályozása, valamint a szakmai kompetenciák átalakítása közötti összhang megteremtésével valósítható meg. A megfelelő összhang, pedig jól vezetett koordináció keretei között érhető el. A jól vezetett koordináció viszont a rendszerépítés új tudományos módszereinek alkalmazását igényli. Ehhez a széles körben hangoztatott „rendszer szemléletben” való gondolkodás már nem elegendő!

A haderő szervezetében meglévő és a NATO-környezetből megszerezhető tudás rendszerének megszervezése és menedzselése nem valósítható meg a korábban alkalmazott szabályzatszerkesztéssel, doktrínakidolgozással, tudományos konferenciák, szimpóziumok behatárolt témáin folytatott látszatvitákkal. A tudásmenedzsment egészen új tudáskezelési módszereket és technológiákat alkalmaz. E technológia négy szervezeti tényezőre fókuszálja a vezetők figyelmét: a szervezet tudásszükségletére, azokra a szakemberekre, ahonnan a szükségelt tudás begyűjthető, a megszerzett tudás rendezésére és tárolására, végül a tudás hasznosítására. De mindezek tárgyalása egy következő tanulmány dolga.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Klimkó Gábor: „Helyettesíthető és nem helyettesíthető erőforrások tervezése: a szervezeti tudás feltérképezése „ c. (1782/VII. OKTK kutatás) résztanulmányában foglalkozott a tudástérkép szerepével a haderő szervezetében.
2. Ádám György akadémikus „A megismerés csapdái” (Magvető Kiadó 1987.) c. könyvében az emberi memóriának négy típusát: szenzoros, rövid távú, hosszú távú és állandó különbözteti meg. „Az állandó... az emléknym- tárolásnak az a formája, amely az információknak az egyed egész életén át történő megőrzését jelenti.”
3. Lásd az 1994-ben érvénybe léptetett TAQ: a Totális és Tökéletes Haderő 20 éves programot.

Jároscsák Miklós

A haderő-fejlesztési kísérletek gazdasági tervezésének tapasztalatai

A magyar haderő NATO-tagságunkkal összefüggő koncepcionális fejlesztése az 1990-es évek második felében kezdődött el. Ebben az időszakban az Országgyűlés által engedélyezett 60 ezer fős tárcalétszám nem változott, így az éppen akkor futó „haderőreform” a csapat-, a haderőnemi és a vezérkari vezető szervek NATO-elvek szerinti strukturális átalakítására, valamint az elfogadott haderő-fejlesztési célok megvalósítására irányult. A végrehajtás részletes feladatait az 1999–2003-as évekre szóló középtávú terv rögzítette, amely nem valósult meg. Az 1998-ban megalakult új kormány – áttekintve a haderő képességeinek állapotát, valamint fejlesztésének és fenntartásának finanszírozhatósági helyzetét – egy stratégiai felülvizsgálat elrendeléséről döntött. A kormány határozatában tisztázták azokat az alapelveket, amelyek kijelölték az új haderő kialakításának alapvető irányait. Azzal összefüggésben a politikai és a katonai vezetés a 2001–2010-es évek között, három ütemben tervezte a 45 ezer főre csökkentett haderő fejlesztési célkitűzéseinek elérését, melynek a 2001–2006-os évekre szóló középtávú terve nem valósult meg. A szerző cikkében a tervezés oldaláról elemzi és értékeli a korábban elindított, de a kezdeti lépések után felfüggesztett haderő-átalakításokat, bemutatja továbbá – az átfogó védelmi vizsgálatra épülő – a jelenleg folyó 10 éves gazdasági tervezés elvi alapjait, összefüggéseit és várható eredményeit.

A Magyar Honvédség 1999–2003. évi feladatainak tervezése

Az Országgyűlés határozata értelmében 1998-ra kialakult a tárca 60 ezer főben maximalizált békelétszáma, a Magyar Honvédség Parancsnoksága átalakult Honvéd Vezérkarrá, melynek alárendeltségében létrejöttek a haderőnemi vezérkarok és megalakult a Logisztikai Főigazgatóság. A HM és az MH még nem integrálódott vezető szervei ekkor már a fejlesztés alatt álló védelmi tervező rendszerben, az éves védelmi tervezési feladatok végrehajtására kiadott miniszteri irányelvek alapján végezték el a honvédség 1999–2003-as évekre szóló terveinek kidolgozását.

A vonatkozó szabályozások értelmében a védelmi tervezés feladatainak végrehajtása kétéves tervezési folyamatban, a gördülő tervezés módszerével alapvetően 1 (+4) éves időtartamú tervek kidolgozásával történt meg. A konkrét tervezés az 1998 elején kiadott vezérkari főnöki intézkedés alapján indult el, amely összefoglalóan értékelte a tervezés időszakára kialakult helyzetet, irányelveket, és alapvető követelményeket fogalmazott meg a katonai szervezetek részére (a HM alá rendelt szervek-

ről nem szólt), továbbá a Magyar Honvédség 1999–2003. évi feladataihoz pontosan megfogalmazta a fő célkitűzéseket és rögzítette a tervezési alapadatokat.

Az általam felvállalt vizsgálati szempontokra tekintettel itt teljesen érdektelen a célok és az azok megvalósítása érdekében évekre bontott feladatok helytállóságának, vagy helytelenségének minősítése, így továbbra is csupán a tervezés aspektusaival foglalkozom. Annak ellenére, hogy a védelmi tervezés HM-utasításban rögzített rendszere felvázolta a végrehajtás kereteit, a középtávú időszak védelmi tervezési intézkedése a korábbi évek hagyományát követve épült fel, és a konkrét megfogalmazások mellett döntően általános megközelítéseket tartalmazott. Az egyes éveken belüli 1–14 terület feladatai – a „fejlesszék tovább, folytassák, szilárdítsák meg, hajtsák végre, fejezzék be” indítással – irányultság és felelősség nélkül kerültek rögzítésre.

Visszatekintve szinte hihetetlen, hogy a védelmi tervezésre vonatkozó intézkedés magáról a középtávú terv kidolgozásának folyamatáról, felépítéséről, tartalmáról és a tervezőszervezetek felelősségéről, valamint együttműködéséről még utalás szinten sem beszélt. A tervezési irányelvekben megfogalmazott pozitív célkitűzés, mely szerint a gazdasági tervezés folyamatában meg kell tervezni a tervév (1999) és az azt követő 4 év (2000–2003) feladatainak erőforrás- és költségigényét, valamint azok alapján a finanszírozást biztosító költségvetést, már nem tükröződött az éves feladatokban, sőt, ami még annál is sajnálatosabb, érvényesítésére sor sem került a valóságban. A feladatok erőforrás- és költségigényeinek tervezése helyett az éves költségvetés összeállításának feladatai jelentek meg a már említett védelmi tervezési intézkedés önálló fejezetében. Így a középtávú terv erőforrás- és költségtervek hiányában – mivel a katonai szervezetekhez kötött feladatok részletes erőforrás- és költségigényei nem kerültek számvetésre, és az elvégzett tervezés nem a tárca egészét fogta át – elszakadt a forráslehetőségtől.

A védelmi tervezés hiányosságai egyik döntő tényezőjét alkották annak, hogy a középtávú terv időarányos célkitűzései még részben sem valósulhattak meg. Ebből következően nem indulhatott el NATO-kötelezettségeink teljesítése, nem változott, sőt egyes területeken tovább romlott a technikai eszközök hadrafoghatósági szintje, elmaradt a csapatok felkészítése, a különböző rendeltetésű kötelékek kiképzése, rosszabbá váltak a logisztikai, egészségügyi támogatás feltételei, nem indultak el a jóváhagyott fejlesztési programok és mindezek mellett szinte állandósultak az ekkor már NATO-tag Magyar Köztársaság haderejének finanszírozási problémái. Ezzel a helyzettel szembesülve nem csoda, hogy a 2000. évben a haderőre egy újabb – stratégiaiának nevezett – felülvizsgálat várt.

A 2000–2010. éveket átfogó haderő-fejlesztési feladatok tervezése

A koszovói válság kezelése során a politikai és a katonai vezetés 1999-ben újólág szembetalálta magát a csökkent képességű haderő alkalmazási feladatainak nehézségeivel. Bebizonyosodott, hogy a NATO-műveletekben való részvételhez a haderő rendszerében csaknem minden feltétel hiányzik, melyből adódóan – a személyi felszerelésektől kezdve a szállító-kiszolgáló technikai eszközökkel bezárólag – pluszforrásokat igénylő beszerzések váltak szükségessé. A NATO-szövetségesi kötelezettségekből eredő feladatok ismeretében és a tervezhető éves költségvetési források

nyújtotta lehetőségek tudatában egyszerűen beláthatóvá vált, hogy újabb haderő-átalakítás (benne egy jelentős létszámcsökkentés) nélkül fejlesztésről szó sem lehet.

Tekintettel a kialakult helyzetre: a kormány határozatával döntött a honvédelem egészét érintő stratégiai felülvizsgálat koncepciójának kidolgozásáról, majd lefolytatásáról. A felülvizsgálat során újra tisztázni kellett azokat az alapelveket, melyek kijelölik az új haderő kialakításának alapvető irányait. Ezen belül első számú feladatként fogalmazódott meg a haderő finanszírozhatóságának biztosítása, amely által a tárca vezetői megoldhatónak vélték a szükséges képességek elérését szolgáló fejlesztések végigvitelét, a kiképzés-felkészítés új doktrinális alapokra épülő beindítását, valamint a személyi állomány szolgálati és életkörülményeinek javítását. Mindezekhez, tehát a finanszírozhatóság biztosításához a hivatkozott kormányhatározat olyan források felszabadítását jelölte meg, mint a tárcalétszám csökkentése 15 ezer fővel, egyes tevékenységek nemzetgazdasági kihelyezése, közhasznú társaságok alapítása, továbbá a fenntartott ingatlanok, technikai eszközök és helyőrségek számának csökkentése, valamint a belső állományarányok fokozatos átalakítása.

A haderőfejlesztés céljai megvalósításához szükséges források felszabadítási lehetőségein túlmenően a kormányhatározat és a végrehajtására kiadott szabályozások egyaránt mellőzték a védelmi tervezés szerepének megjelölését, a felelősökhöz és határidőkhöz kötött feladatok gazdasági terveken alapuló megvalósíthatóságának felmérését. Ez annál is sajnálatosabb, mert erre az időszakra már ismertté váltak a NATO szövetségi rendszerében alkalmazott tervezési eljárások, valamint a pénzfelhasználást biztosító azon átlátható módszerek, amelyek a haderő valamennyi funkcionális területén megjelenő feladatokhoz erőforrások és költségek hozzárendelésével mutatták volna be a valós költségvetési igényeket.

Az elrendelt stratégiai felülvizsgálat lezárása után kezdődő középtávú tervezés (2001–2006) során prognosztizálták ugyan az egyes évek költségvetési forrásait és a vele szemben jelentkező kiadások összegeit, de azok mögött sem a fejlesztési programok, sem a haderő-működtetés terén (beleértve a kiképzést-felkészítést is) nem álltak katonai szervezetek feladataihoz kötött részletes erőforrás- és költségtervek. Gyakorlatilag nem történt más, mint a várhatóan rendelkezésre álló pénzkeretek különböző – a korábbi évek során már annyiszor alkalmazott, de mindig zsákutcába vezető –, erőforrás- és költségtervezést nélkülöző technikák szerinti elosztása.

A középtávú terv kidolgozását a Honvéd Vezérkar illetékes tervezőszervezete koordinálta, mely szervezet a tervezőmunka során szinte kizárólagosan a fejlesztési programok, feladatok területére koncentrált. Ez a NATO-szakértők (tanácsadók) által is szorgalmazott tervezési kultúra még elemeit tekintve sem volt tetten érhető a korábbi hagyományok és struktúrák szerinti tervezési rend felváltásánál. Ez annyiban érthető (de el nem fogadható), hogy a korábbi évekről (1998–2001) több mint 100 haderő-fejlesztési feladat várt megoldásra, ami egyben szövetségesi elkötelezettségünk egyfajta mértékét is jelentette. A középtávú tervben a haderő-fejlesztési feladatokhoz „költségvetési erőforrás” rovatokban nem az elemi feladatokhoz kapcsolt naturáliák (anyagok, technikai eszközök, szolgáltatások) lettek hozzárendelve, hanem ott egy-egy megfoghatatlan összeg szerepelt, amelyek beltartalmáról és az esetleges számítások algoritmusáról sokszor még a szakmai felelősök sem tudtak kielégítő magyarázatokkal szolgálni.

A haderőfejlesztések programjai és feladatai mögött megjelenő beszerzési szükségletek ütemezése – a normatív működés és a kiképzés alultervezettsége következtében – elszakadt a megmaradó források által biztosított lehetőségektől. Ez döntően abból következett, hogy nem vették figyelembe azt az egyszerű tényt, mely szerint a rendelkezésre álló forrásokból csak annyit lehet fejlesztésekre és felhalmozásra fordítani, amennyi a személyi kiadások, a haderő normatív működtetése, a felkészítés-kiképzés folytatása, valamint az egyéb pénzügyi kifizetések teljesítése után megmarad. Mivel a tervezők nem a különböző katonai szervezetek képességei eléréséhez szükséges feladatokhoz tartozó erőforrás- és költségigényekből indultak ki, ebből következően mechanikusan számoltak a 15 ezer fős létszámcsökkentés személyi kiadásokat és normatív működést csökkentő kihatásaival, így a tervekben a személyi kiadásokat évi átlag 34% körülire állították be, így papíron évente 17%-ról majd 28%-ig növekvő felhalmozási rátát mutattak ki.

A tervezési hiányosságok már a középtávú tervidőszak előkészítésekor kiütköztek, amikor a 2001. évi költségvetés konkrét lehetőségei elszakadtak a terv első évére ütemezett feladatok (haditechnikai és infrastrukturális fejlesztések, kiképzés, NATO-harmonizáció, műveleti támogatás) forrásigényétől, aminek egyenes következményeként a már indulásnál felborult terv nem kerülhetett jóváhagyásra. A fenti tervezési elégtelenségeken túlmenően a források és költségek kiegyensúlyozását az sem tette lehetővé, hogy a Honvédelmi Minisztérium és háttérintézményei egyáltalán nem elhanyagolható fenntartási költségeivel irreálisan számoltak.

Mindezekből következően már a tervidőszak első évére kiüresedett a kormány határozatában rögzített „tartós finanszírozhatóság” követelménye, amely helyzet a következő évre sem változott, mivel a 2002. évi költségvetés kondíciói csak a haderő meglévő állapotának konzerválását tették lehetővé és nem adtak reális alapot arra nézve, hogy elindulhassanak a fő fejlesztési programok, illetve hogy képességek tekintetében megkezdhezzük felzárkózásunkat szövetségeseinkhez. A haderő képességei és működése terén kialakult helyzettel megismerkedő *új vezetés 2002. év második felében*, rövid előkészítő periódus után haladéktalanul a már jól ismert eszközökhöz nyúlt és *elrendelte a haderő átfogó védelmi felülvizsgálatát*.

A 2004–2013. évekre szóló 10 éves haderő-átalakítás és haderőfejlesztés tervezése

A 2002. évi választásokat követő kormányváltás után néhány hónap elteltével – NATO- és hazai szakértők bevonásával – egy, minden eddiginél átfogóbb védelmi felülvizsgálat vette kezdetét, amely 10 lépéses modell alapján 2003 nyarára fejeződött be. A védelmi felülvizsgálat eredményeire alapozva a kormány határozatot hozott a haderő 2004–2013. évekre vonatkozó átalakítási és fejlesztési feladatai végrehajtására, melyet követően HM-utasítás kiadásával megkezdődött a jelenleg is folyamatban lévő 10 éves alapterv kidolgozása.

Az országvédelem szempontjából meghatározó miniszteriális szervek képviselőinek bevonásával közel egy évig tartó, 10 lépéses védelmi felülvizsgálat során kormányzati szintű döntések születtek a honvédség feladataira, a katonai szervezetek képességeire és velük szoros összefüggésben a haderő strukturális átalakítására, valamint fejlesztésére, amit azonban még OGY határozatnak is meg kell erősíteni.

a.) A tervezés elvi alapjai

A védelmi felülvizsgálat lezárása a katonai tervezők és a hazánkban tevékenykedő NATO-szakértők által közösen kidolgozott, 10 évet átfogó alapmodell elfogadására épült. Korábban egyetlen tervezési időszakot megelőzően sem álltak rendelkezésre az új haderőkép kialakításához a 10 éves alapmodellben már megtalálható, állomány-tábla mélységű és részletezettségű új szervezeti struktúrák, a katonai szervezetek fel-töltöttség és készenlét szerinti megjelenítése a hozzájuk tartozó, illetve érdekükben történő haderőfejlesztések ütemezésével. Ezeken túlmenően a 10 éves alapmodell a haderő-átalakítás, -fejlesztés és -működés feladataihoz a lehetőségek keretein belül évekre, katonai szervezetekre és szakterületekre bontott erőforrásokat és költségeket tartalmazott, ezáltal *első ízben teremtette meg a rendelkezésre álló források és az éves költség-igények feladat alapú prioritizálásra épülő kiegyensúlyozás feltételeit*. Az elkészült 10 éves alapmodell lehetővé tette továbbá, hogy a Védelmi Felülvizsgálatot Irányító Bizottság (VFIB) megalapozott javaslatokat terjesztessen elő a Nemzetbiztonsági Kabinet, valamint a kormány részére. A VFIB javaslatainak elfogadását követően a kormány határozatot hozott a haderő-átalakítás és -fejlesztés 2004–2013-as években megvalósítandó feladataira, melyek olyan sarokpontok köré csoportosultak, mint: *áltérés az önkéntes haderőre, a NATO-felajánlásaink és vállalásaink teljesítéséhez szükséges katonai képességek megteremtése, a NATO- és a nemzeti fejlesztési programok elindítása és végigvitele, továbbá a jelentős erőforrásokat lekötő honvédségi inkurrencia (felesleges anyagi készletek, kivont technikai eszközök és használaton kívüli objektumok) megsemmisítése vagy átadása további hasznosításra-értékesítésre és nem utolsósorban a haderő finanszírozhatósága*.

A kormányhatározatban rögzített feladatok végrehajtásának szabályozására a honvédelmi miniszter 2003 októberében kiadta az utasítását, mely alapján azonnal kezdetét vette a haderő-átalakítás és -fejlesztés (benne a haderőműködés) 2004. évtől 2013. évig tartó időszakának nagybani, majd részletes tervezése. Az említett HM-utasítás a katonai képességek elérése érdekében végrehajtandó feladatok meghatározásán túlmenően – a Magyar Honvédség történetében először – külön szabályozta a feladatok erőforrás- és költségtervezésének rendjét, valamint a 10 éves alaptervben foglaltak kockázatértékelésének és -elemzésének végrehajtását. A korábbi haderő-átalakítások szabályozásához viszonyítva új elemként jelentkezett a tervezés „alulról felfelé” módszerének alkalmazása, valamennyi hadrendi elem perspektivikus állománytáblájának zsúrizése, a Haderő-átalakítást Irányító Testület (HÁIT) és a Haderő-átalakítást Koordináló Operatív Bizottság (HAKOB) létrehozásával a döntés-előkészítés és döntéshozatal testületi hátterének megteremtése.

A 10 éves alapterv 2003 októberében megkezdett kidolgozása a következő főbb folyamatokat ölelte fel:

- a terv felépítésére és tartalmi összetevőire vonatkozó szinopszis kidolgozása és elfogadtatása;
- a VFIB-javaslatok alapját képező 10 éves alapmodell összefüggéseinek feldolgozása, a számításba vett kritérium- és feltételrendszer megismerése, a modell felhasználása;
- a haderő-átalakítás és -fejlesztés irányainak és célkitűzéseinek rögzítése, a feladatcsoportok elkülönítése;

- a haderő-átalakítás tervezését irányító testületek megalakítása, működési feltételeik biztosítása;
- a 2004–2013. évek közötti átalakítás és fejlesztés szakaszokra bontása, az egyes szakaszok ütemei tartalmának kidolgozása az egymásra épülés követelményének érvényesítésével;
- az átalakítás és fejlesztés feladatainak évekre ütemezett meghatározása, a katonai szervezetek-helyőrségek változásainak rögzítése, a szervezetekhez kötött képességek és feltöltöttségi szintek leírása;
- a 10 éves átfogó erőforrás- és költségtervek szakterületenkénti kidolgozása a képességek elérését szolgáló fejlesztések és átalakítások katonai szervekhez és feladatokhoz kötésével;
- az erőforrás alapú költségigények szakterületenkénti számvetése és összesítése, majd összevetése a rendelkezésre álló forrásokkal,
- a terv kiegyensúlyozása érdekében különböző opciók felállítása a létszám- és a feltöltöttségi szintek összefüggésében, a fejlesztések finanszírozása, illetve átütemezése vonatkozásában;
- a kidolgozás alatt álló terv időszakos kockázatértékelése és elemzése az egyes feladatok részbeni vagy teljes elhagyásának következményeivel;
- a 10 éves alapterv (1+ 2) évének költségvetési tervezése, a szükséges kiegyensúlyozások elvégzése.

A VFIB javaslatának elfogadásával a nemzetbiztonsági kabinet, majd a kormány döntött a haderő új képességeiről és az azok elérése érdekében végrehajtandó feladatokról, melyek eredményeként egy sokoldalú, rugalmasan és hatékonyan alkalmazható, NATO-együttműködésre képes, korszerű eszközökkel felszerelt, finanszírozható és önkéntes rendszerű haderő létrehozásával számolt.

A meghatározott képességek és elérésük érdekében végrehajtandó feladatok ismeretében, az alulról felfelé tervezés módszerének alkalmazásával kidolgozásra kerültek a katonai szervezetek perspektivikus állománytáblái, tisztázódtak a létszám- és állományarány-viszonyok, valamint a különböző technikai eszköz- és anyagi készletszükségletek. Ezeket az alapadatokat a fő tervező HM- és HVK-, valamint MH-szervek a kidolgozás ütemében megkapták és annak alapján többkörös szakmai tervezési feladataikat – egymással szoros együttműködésben – végrehajtották.

b.) A tervezés összefüggései

A tervezési feladatok végrehajtása során, bár a rendszerszerű eljárások még nem érvényesülhettek, a tárcsa közeljövő Védelmi Tervező Rendszere elfogadott rendszervázlata alapján az alrendszerek egyes elemei már megjelentek és minőségi elmozdulást hoztak a tervezés folyamatában. Ez a minőségi változás elsősorban a különböző költségek minden korábbinál megalapozottabb számvetésében nyilvánult meg, miáltal a rendelkezésre álló források és a velük szemben jelentkező költségigények összehasonlítása nagymértékben közelített a valós helyzethez. A költségigények viszonylag nagy pontosságú felmérését, illetve számvetését a feladatokhoz kapcsolt tételes erőforrásigények rögzítése tette lehetővé. A forráskorlátok nélkül (nullbázisú) tervezett költségek erőforrásokkal alátámasztottsága jelentősen meg-

könnyítette a kiegyensúlyozás érdekű opciók kidolgozását és azon keresztül a döntéshozók munkáját.

Feltétlenül alá kell húzni a tárca vezetése részéről megnyilvánuló elkötelezettséget a 10 évre tervezett haderő-átalakítás és -fejlesztés feladatainak erőforrás- és költségtervekkel történő alátámasztására vonatkozóan, melynek helyességét a kiegyensúlyozás többkörös folyamatában, a visszatervezéseknél minden egyes esetben tetten lehetett érni.

Amíg a 10 éves alapterv közel végleges stádiumba került, számos opción keresztül kellett a végrehajthatóság szempontjából létfontosságú kiegyenlítéseket vagy ha úgy tetszik: visszatervezéseket elvégezni.

Az ilyen kiegyensúlyozás érdekű visszatervezések valamennyi szakterületet érintettek, hiszen a létszámok és az állományarányok mozgása kihatással volt a személyi juttatások összegzésére, a kiképzés és a haderőműködés költségére, valamint az infrastrukturális fejlesztések volumenére. A haditechnikai fejlesztések és az elérendő képességek közötti kapcsolat meghatározta a különböző évekre ütemezett beszerzések tervezését, amelynél számba kellett venni a fizetési módokat, a beszerzések átütemezését vagy az egyes technikai eszközök kiváltását.

A 10 éves erőforrás- és költségtervezés alkalmazott módszerei a tárca Védelmi Tervező Rendszer erőforrás- és költségtervező alrendszerének a HM GTH-ban kidolgozott elméleti alapjaira épültek, amelyek mellett a korábbi jelentős horderejű feladatok (prágai képességfelajánlások, az önkéntes haderőre áttérés, az afganisztáni és iraki kontingenseink megalakítása, műveleti területekre juttatása és működtetése) erőforrás- és költségtervezésének tapasztalatai is feldolgozásra kerültek. Ezt a feladatot alarendeltetésből adódóan a HM Gazdasági Tervező Hivatal felelősen látta el és a tervezés folyamatában, illetve a különböző tervezési fórumokon, a tervegyeztetéseken következetesen mutatott rá az egyes tervezési területek hiányosságaira. A hiányosságok egyértelműen egyes tervezési területek dokumentumainak megalapozatlanságát idézték elő és döntően abból származtak, hogy például a kiképzés és a normatív működés területein a feladatokhoz nem erőforrásokat, hanem pénzeszközöket rendeltek, melyből adódóan lehetetlen volt megítélni a feladatok valós költségigényét.

A 10 éves alapterv végrehajthatósága szempontjából döntő momentumot jelentett, hogy a terv véglegesítésére addig nem kerülhetett sor, míg az évekre bontott forrás-költség erőforrásokon és prioritásokon alapuló kiegyensúlyozása meg nem történt.

A tárca vezetésének elhatározott szándéka szerint csak olyan 10 éves alapterv kerülhet a kormány elé terjesztésre, amely reális forrásprognózisokon, illetve azokat meg nem haladó költségszámvetéseken alapul, és mindezek lehetővé teszik az egyes tervezési ütemeken belül elérendő célkitűzések teljesítését. Ezt az igényt a VFIB javaslatokat megalapozó modellre épülő 10 éves alapterv több mint négy hónapos megfigyelt munkával történő kidolgozása és megalapozottsága minden valószínűség szerint ki fogja elégíteni.

Fontos kihangsúlyozni ugyanakkor azt is, hogy a 2004–2013-as évekre szóló alapterv nem statikus dokumentumhalmaz, hanem a tárca Védelmi Tervező Rendszer párhuzamosan folyó fejlesztése keretében évente gördülni fog, mely során lehetőség lesz a távlati célok pontosítására, illetve a menetközben esedékessé váló korrekciók elvégzésére. Ezzel összefüggésben a 10 éves alapterv gördítése során eleget

kell tenni az (1+2) év költségvetési tervezés megalapozásának, ami azt jelenti, hogy a Pénzügyminisztérium tervezési irányszámainak megadása időpontjáig a 10 éves alapterv vonatkozó tervadatai alapján el kell végezni a következő évre (évekre) tervezett feladatok erőforrás- és költségtervezését, amely után a költségvetési igények nagy pontossággal számvethetők.

A 10 éves alaptervgördítés és az éves költségvetési tervezés fent vázolt kapcsolata hosszú évek negatív költségvetés-tervezési gyakorlatát adja át a múltnak azáltal, hogy a bázisszemléletű és a kapott keretek leosztásán alapuló technikai módszer helyett a költségvetési igények a feladatokhoz kapcsolt erőforrás- és költségterveken fognak nyugodni, amelyek figyelembe veszik a nemzetgazdasági lehetőségek adta felső korlátot is. Ez egyben garanciát jelent az éves költségvetés átláthatóságának, a tervezett kiadások megalapozásának, mindezek révén a pénzeszközök felhasználása valós képességek elérését eredményezi. Így a tervezés oldaláról nagy valószínűséggel minden feltétel összeáll a haderő-átalakítás és haderőfejlesztés céljainak eléréséhez.

c.) A 10 éves tervezés várható eredményei

A Pénzügyminisztérium részéről kiadott 10 éves forrásprognózisra alapuló haderő-fejlesztési és -fenntartási lehetőségek és a célul kitűzött katonai képességek elérését biztosító feladatok alapvetően összhangba kerülnek. Ez az összhang nem csupán a forrás- és költségfőösszegek kiegyensúlyozására épül, hanem valamennyi tervezési területen a részletekben is megnyilvánul, amit nem más tesz lehetővé, mint a feladatokhoz szükséges erőforrás-szükségletek viszonylag pontos számbavétele és viszonylag pontos költségelése.

A viszonylagosan pontos minősítés használatának egyik oka, hogy a kiképzést, fejlesztést, logisztikai, infrastrukturális, egészségügyi fenntartást tervező szervezetek – bár az elmúlt évek során egy-egy konkrét feladatra már részletes erőforrás- és költségterveket dolgoztak ki – ilyen volumenű, összetettséggű és időtávlatú feladatokra most először terveztek tételes erőforrás-szükségletet, azok költségkihatásainak részletes felmérési igényével. Ehhez kapcsolódó másik oknál bizonytalansági tényezőként volt jelen a tervezési alapok egy részének időnkénti változása, valamint a költségszámításokhoz szükséges normák, normatívák kidolgozottságának, illetve aktualitásának hiánya. A fenti okokból adódó tervezési helyzet mellett döntő eredmény, hogy a 10 éves alapterv végrehajthatóság szempontjából megfelelő eszközként szolgálhat a haderőfejlesztés szakaszokra és ütemekre bontott célkitűzéseinek megvalósításához.

A döntő eredményen túl a 2002 őszétől napjainkig tartó tervezési folyamat óriási hozadéka egy, az eddigiektől filozófiájában és módszereiben teljesen más tervezési kultúra gyakorlati végigviteléből származó tapasztalatok megszerzése, amit a tárca vezetői és a tervező-szervezetek valamennyi szinten mára magukénak tudhatnak. Ebből következően a jövő tervezési feladatainál már nem lesz teljesen új a 10 lépéses modell alkalmazása, a tervezési alapok (létszám, perspektivikus állománytáblák, állományarányok, képességi követelmények, strukturális változtatások) kimunkálása, valamint a módszertani, koordinációs és együttműködési feladatok végrehajtása.

Jelentőségében külön szükséges kiemelni a 10 éves tervezési folyamat hatását és beépülését a tárca Védelmi Tervező Rendszerének elgondolt és jóváhagyott

működési mechanizmusába, ahol a terv gördítése 2005-től várhatóan már rendszeresen fog történni.

A várható eredmények sorában igen előkelő helyen szerepel azoknak a módszereknek a megtalálása, amelyek révén a 10 évre tervezett képességek eléréséhez szükséges feladatok és a haderő működtetése, fenntartása egységet képezhetett. Ezen belül fontos lépésként lehet elkönyvelni, hogy sikerült megtalálni a 10 éves alapterv kapcsolatát a középtávú haderő-fejlesztési javaslatok tervezésével és a rövid távú költségvetés kidolgozásának folyamatával. A gyakorlati tervező tevékenységek visszajelzőt adtak a tárcsa Védelmi Tervező Rendszere koncepcionális alapjainak helyes-ségére és a kísérleti működtetés mielőbbi beindításának szükségességére.

A várható eredmények teljes skálája a jelenlegi helyzetben talán át sem látható, akik viszont részesei lehettek a közel másfél éve tartó tervezési folyamat új irányokat vett megvalósításának, akik szembe találták magukat az eddig nem látott nehézségekkel és úrrá lettek azokon, már biztosan tudják, hogy munkájuk eredményeként a *haderő átalakítása kiszámítható pályára állhat*.

Ezek után bízni kell abban, hogy a hazai és a NATO-szakértők rendkívüli szellemi erőfeszítései révén céljaiban és a célok finanszírozhatóvá tételében egyedülálló alapossággal megalkotott *10 éves terv végrehajtása néhány év múlva nem fog elődei sorsára jutni*. Ennek egyik oldalról garanciája a célok helyes kitűzése, a tervezés minden körben elismert szakmaisága, valamint a tárcsa Védelmi Tervező Rendszerén belül a tervezés módszertani alapjainak folyamatos fejlesztése lehet.

Másik oldalról a terv próbakövét a 2005 + 2 év költségvetési tervezés ráépülése, annak a 10 éves alapterv gördítésével történő megvalósítása fogja képezni. Amennyiben a 2005. évre tervezett feladatok megvalósításának forrásigénye összhangban lesz a lehetőségekkel, minden esély megmarad a haderő új képességei kialakításához.

Mindezekkel együtt, bárhogyan is alakul a 10 éves alapterv jövőbeni sorsa, azok az eredmények, amelyek a mai kor színvonalán, felelős komolysággal és szakértelemmel kialakított tervezési rendszerben születtek, alapjai lesznek a következő évek fejlesztésének.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. 12/1996 (HK 7) HM-utasítás VTR fejlesztéséről
2. 115/1996 (XII.20.) OGY-határozat a honvédség hosszú, valamint középtávú átalakításának irányairól
3. 2183/1999 (VII.23.) Korm. határozat a haderő átalakításáról
4. 61/2000 (VI. 21.) OGY-határozat a honvédség hosszú távú átalakításának irányairól
5. 8/1198 HM-utasítás a honvédség 1999–2003. évi feladatainak tervezésére
6. 2236/2003 (X. 1.) Korm. határozat a haderő-átalakításról
7. 14/2002 (HK 7) HM-utasítás VTR szabályozásáról
8. 65/2002 HM-utasítás: védelmi felülvizsgálat elrendelése
9. 131/2003 (VIII. 22.) Korm. rendelet a nemzetgazdaság védelmi felkészítéséről
10. 01/2003 HM-utasítás a 10 éves alapterv kidolgozására
11. Tárcaszintű tervezési dokumentumok (2004–2013)
12. HM Gazdasági Tervező Hivatal tervezési dokumentumai

Sallai János

Németország határ menti rendőri együttműködésének tapasztalatai

Az EU integrációs folyamatában az amszterdami szerződés hatálybalépése felértékelte a Schengeni egyezmény jelentőségét, miután a III. pillér jelentős részével együtt az első pillérbe integrálta. Ezzel párhuzamosan a 2001. szeptember 11-ei események hatására a biztonság kérdése az Európai Unióban is az érdeklődés középpontjába került, amelynek hatása bel- és az igazságügyi együttműködés és a schengeni együttműködés területén nap mint nap jelentkezik. Magyarországnak a hasonló tradicionális és geopolitikai okok miatt a schengeni tapasztalatok közreadásában Németország kiemelkedő szerepet játszott. A képzésben, szakmai tapasztalatok átadásában, finanszírozásban, továbbá anyagi, technikai téren az elmúlt időszakban Magyarország maga mögött tudhatta a német közbiztonsági és határvédelmi szervek segítségét. A szerző tanulmányában a határ menti rendőri együttműködés elméleti alapjait és tapasztalatait mutatja be a schengeni tapasztalatok tükrében.

A Magyar Köztársaság 2004 májusától teljes jogú EU-tag lesz, amelyet a schengeni normáknak megfelelése esetén követ (kb. 2007-ben) a schengeni tagság. Ahhoz, hogy a köztes (átmeneti) időszakot kihasználva, a leendő külső és belső határaink mentén a határon átnyúló rendőri együttműködés hatékonyan alakulhasson, segítséget jelenthet a német modell ismerete, tanulmányozása, továbbá egyes gyakorlati tapasztalatok aktualizálás utáni felhasználása. Ennek fő oka, hogy jelenleg Németország földrajzi adottságai (pl. szárazföldi külső határszakasz) hasonlóan legjobban a várható, 2004 utáni magyarországi határviszonyokhoz.

Németországban a tartományok és a szövetségi rendvédelmi szervek feladatait az alkotmány és tartományonként a rendőrségi törvény szabályozza. (Az utóbbi oka, hogy Németországban a közbiztonsági, „belbiztonsági” feladatok a tartományokhoz tartoznak). Ezenkívül a tartományi és a szövetségi szervek között közigazgatási egyezmények vannak, melyek a szövetségi-tartományi együttműködést és feladatelosztást szabályozzák.

A fentiek következménye, hogy Németország nemzetközi rendőri együttműködése tartományi és szövetségi szinteken is megjelenik.

Németország vezető szerepet játszott a schengeni folyamatban, amely során a személyek szabad áramlása a schengeni tagállamokban 1995 óta megvalósult. Ezt követte az Amszterdami szerződés, amely a Schengeni végrehajtási egyezmény

(SchVE) jelentős részét integrálta az I. pillérbe, ezáltal a személyek szabad áramlását az EU tagállamainak területén megvalósította. A schengeni folyamat kezdetén kiemelt kérdés volt a határterületek biztonsága, amelyet a belső határokon felszámolt határforgalom-ellenőrzés során óvatosan közelítettek meg. Mára a német rendvédelmi szervek e területen is jelentős tapasztalatokkal rendelkeznek, amelynek egyik illesztési példája a határ menti területek bűnügyi statisztikai képének alakulása. Erről a Német Szövetségi határvédelem éves jelentései¹ a következőket rögzítette:

A bűnözés alakulása a német belső és a külső határ mentén

Németország belső határ területeiről megállapítható, hogy a határellenőrzés kiesése miatt nem mutatkoztak említésre méltó negatív hatások. A biztonság helyzete nem változott. A kiegyenlítő intézkedések (amelyeket a külső és a belső határok közötti biztonsági deficit kiegyenlítése céljából találtak ki és alkalmaznak) elérték céljukat és továbbra is szükségesek azért is, mert a migrációs nyomás tekintélyes része áthelyeződött a német–lengyel² határról a német–osztrák, illetve a szász–cseh határra. Továbbá megállapítható a Szerbiából erős migrációs nyomás mára alábbhagyott, és ezzel összefüggésben az idegenrendészeti jog elleni vétségek visszaesése okán a bűnügyek száma az előző évi szint alá esett. Más területeken (pl. kábítószer, okmány ellen elkövetett bűncselekmények) azonban több elfogás volt, mint az előző években. Tehát továbbra is abból lehet kiindulni, hogy a kiegyenlítő intézkedések elegendőek és a határellenőrzés kiesésével nem következett be a bűncselekmények számának a növekedése.

A külső határ menti³ regisztrált bűncselekmények száma jelentősen visszaesett. A Svájc felőli baden-württembergi határterületen és a bajor–cseh külső határon összességében csaknem kivétel nélkül a bűnügyek számának a csökkenése figyelhető meg. Brandenburg községekben, a lengyel határ mentén ezzel szemben emelkedést regisztráltak. Ebben döntő a büntetőjogi melléktörvények területének alakulása (mindenekelőtt az idegenrendészeti, menekültügyi vétségek). A lengyel határátkelőknél nem történt nagy elfogás Mecklenburg–Vorpommernben keresztül történő kábítószer tranzit kereteiben. Szászországban, a cseh határ mentén enyhe növekedés, a lengyel határ mentén csökkenés állapítható meg. Itt több mint 30%-kal növekedett az idegenrendészeti törvény és a menekültügyi törvény elleni vétségek száma.

A rendőri együttműködés gyakorlata a Schengeni végrehajtási egyezmény alapján

A SchVE 39. és 40. cikkelye szerinti rendőri együttműködést a jelentés évében, 2000-ben pozitívnak értékelték, ennek ellenére az egyes schengeni tagállamok esetében mind a válaszok minősége, mind a megválaszolások idejének tekintetében hiányosságokat is megállapítottak. Sürgős esetekben, ill. a határrégiók szempontjából

1 „A Schengeni egyezmény elmélete, gyakorlata és hatása a magyar határőrizeti rendszer kiépítésére” c., az OKTK keretében folytatott kutatás, CD ROM anyaga, Németország schengeni tapasztalatai.

2 A lengyel–német határról a migrációs nyomás enyhülése valószínűleg a lengyel határőrség keleti határszakaszain megvalósított hatékonyabb ellenőrzésének és a lengyel–német határ menti együttműködés színvonalasabbá válásának következménye.

3 Schengen Erfahrungsbericht, 2001, Bundesministerium des Innern, Berlin.

kiemelkedő jelentőségű ügyek esetén intenzíven éltek a közvetlen rendőri forgalom lehetőségével. A hiányzó és csak részterületet érintő országos statisztikák miatt nem lehet pontos számokat adni arról, hogy mennyi megkeresés történt a központi helyeken keresztül, ill. mennyi volt a direkt megkeresés.

A német jelentésben leírtak alapján megállapítható, hogy az eszközök többnyire beváltak és hozzájárultak a rendőri információcsere egyszerűsítéséhez és gyorsításához, különösen a határterületeken. Mindenesetre a szövetség és a tartományok központi helyeinek időközbeni nagyszámú ügyforgalma miatt nehézkes a koordinálós és kiértékelő feladatok megfelelő ellátása.

Gyakorlati tapasztalat, hogy a schengeni tagállamok rendőrhatóságainak a különböző jogsegély jogosultságai és a szerződéses szabályozások növekvő sokszínűsége alapján a megkeresést végző rendőrhatóságoknak sokszor nem világos, hogy mely intézkedés esetén kell rendőri úton intézkedniük és melyek azok, amelyek az igazságügyi hatóságoknak vannak fenntartva. A rendőri gyakorlat szempontjából a SchVE 39. cikkely 2. bekezdésben szabályozott hozzájárulási feltétel a hatékony bűnüldözés, határon átnyúló rendőri együttműködés ellen hat és késlekedésekhez vezet.

2000-ben összesen 129 (az előző évben 118) határon átnyúló megfigyelési esetet foganatosítottak német határterületről a szomszédos schengeni tagállamok területén a SchVE 40. cikkelye alapján. Az előző évhez hasonlóan ez 8%-os növekedést mutat. Az esetek csaknem 80%-át a SchVE 40. cikk. 1. bek. szerint⁴ hajtották végre. Mintegy 20%-ban a SchVE 40. cikk. 2. bek. feltételei⁵ álltak fenn (sürgős eset). Az összes jelentett esetek többségében a kábítószer törvény elleni vétség szolgált a határon átmenő megfigyelés alapjául (91 eset); ebből 9 esetben ún. ellenőrzött szállítmány keretében történt a megfigyelés. További büntettek voltak: súlyos lopás (rablás), orgazdaság, zsarolás, pénzmosás, üzletszerű és bandában elkövetett embercsempészet, erőszakos bűncselekmények és gyilkosság.

A határon átnyúló megfigyelés⁶

A megfigyelési esetek nagyobb részénél professzionális, súrlódásmentes volt az együttműködés. Ennek ellenére adódtak problémák, hiányosságok: Hollandia, mint már eddig is, formálisan végzi a megfigyelés átvételét a határon. Problémát okozott már a megelőző években is az a körülmény, hogy a holland megfigyelő erők a korlátozó nemzeti munkaidő jogi határozatai miatt meghatározott bevetési idő eltelte után megszakították a megfigyelést, vagy személyi hiány miatt azt a következő

4 Valamely szerződő fél olyan hivatalos személyei, akik nyomozás során megfigyelés alatt tartanak olyan személyt, akiről feltehető, hogy olyan bűncselekmény elkövetésében vett részt, amely miatt kiadatásra kerülhet sor, jogosultak ezt a megfigyelést más szerződő fél területén folytatni, ha ez utóbbi, előzetesen átadott jogsegély iránti megkeresés alapján, engedélyezte a határon túli megfigyelést. Az engedély megadása feltételekhez köthető.

5 Ha rendkívül sürgős okok miatt a másik szerződő fél engedélye előzetesen nem kérhető meg, a megfigyelést végző hivatalos személyek az előírások szerint folytathatják a bűncselekmények elkövetésével gyanúsított személy határon túli megfigyelését.

6 Schengen Erfahrungsbericht, 2001, Bundesministerium des Innern, Berlin.

napon nem vették fel újra. Ez rendszeresen megfigyelési hézagokhoz vezetett, mivel a német megfigyelő erők csak a visszafelé történő úton, a határ átlépése után tudták újra figyelni a célszemélyt, vagy az átvétel nem sikerült, mert a határátkelőt nem tudták meghatározni. Franciaország – miután a francia hatóságok a megfigyelést francia területen átvették – egy esetben engedélyezte a német megfigyelő erőknek, hogy mindössze két gépjárművel, valamint a maradék járművek átutazását különleges jogok igénybevétele nélkül részt vehessenek a megfigyelésben. A francia megfigyelő csoport csak egy járműből és egy megfigyelőből állt.

Összesen legalább 38 esetben kértek határon átnyúló megfigyelést a többi schengeni tagállamok német felségterületen a SchVE 40. cikkely 1. bek. szerint (ebből legalább 4 esetben ellenőrzött szállítmányról volt szó).

Határon átnyúló követés

A rendőrség és a BGS⁷ tisztviselői 2000-ben 13, határon átmenő nyomon követést hajtottak végre. A cél országok 11 esetben Hollandia és egy-egy esetben Franciaország és Ausztria voltak. A követések közül minden negyediknek súlyos lopás (orgazdaság) rablás bűncselekmény volt az oka, ill. kábítószer engedély nélküli forgalmazása. Néhány esetben egyéb olyan bűncselekmények szolgáltak alapul, amelyek miatt kiadatás van érvényben (közlekedési bűncselekmények). A többi schengeni tagállamból történt, határon átmenő követésről nincsenek egzakt számok az egész szövetség területére vonatkozóan.

A fentiek mellett egyes viszonylatokban a sajátosságok miatt speciális tapasztalatok is születtek az elmúlt időszakban. Illusztrálásra ezek közül kiválasztottam egy belső határos (Hollandia) és egy külső határos (Lengyelország) szomszédos országot, melyekkel a gyakorlati együttműködés a következőképpen alakult.

A holland–német határterületi együttműködés gyakorlata, tapasztalatai

Holland–német viszonylatban megkönnyíti az együttműködést a közös határtérségben működő német–holland rádióhálózat, amelyet csak határon átnyúló helyzetekhez használnak. Szinte minden, a büntető törvénykönyvben megnevezett bűntett esetében sürgős esetben lehet szó határon átnyúló üldözésről, nincs azonban végleges bűncselekmény-katalógus. Az üldözést a német területről kiindulva Hollandiában legkésőbb 10 km után abba kell hagyni.

Megfigyelés vagy üldözés keretében a rendőrök a szomszéd államban is mentesülnek a közúti közlekedési rend előírásai alól, amennyiben a feladatok teljesítéséhez sürgősen ajánlott. Az együttműködés során a rendőrök alapvetően magukkal vihetik a szolgálati fegyverüket a határ átlépésekor. Használata azonban csak vészhelyzetben és a test-, valamint az élet együttes veszélyeztetettsége esetén engedélyezhető.

Az eredményes együttműködést megkönnyíti, hogy a kapcsolat- és szolgálati megbeszélések tartása mindenkor lehetséges, előzetes engedély- vagy bejelentési kö-

7 Német Szövetségi Határvédelem.

telezettség nélkül. (Hollandiában 5, állandóan fenntartott készenléti szolgálati hely van.) Engedélyezett továbbá az is, hogy a holland hatóságokkal további megállapodásokat, szabályozásokat és egyezményeket hozzanak, amelyek tartalma a kapcsolatok továbbfejlesztése, elmélyítése és javítása. Ezzel a szerződéssel a rendőrhatóságoknak a lehetőségek sokaságát kínálják ahhoz, hogy a határon átnyúló kapcsolatot gyakorlati tartalommal töltsék meg.

A holland-német rendőri együttműködés iránt érdeklődő rendőrök számára nagy segítség a kétnyelvű kézikönyv, amely egy telekommunikációs hivataljegyzék mellett a holland-német határterület minden rendőrségi szolgálati helyét felsorolja, és tartalmaz egy jegyzéket a rendőrségi rövidítésekről és szakkifejezésekről mindkét nyelven.

Előkészületben van a Schengeni végrehajtási egyezményhez kapcsolódó holland-német kiegészítés. Egységes véleményként fogalmazódott meg, hogy a napi gyakorlatban ez az együttműködési szabályozás bevált.

A lengyel-német együttműködés tapasztalatai⁸

1995 szeptemberében született meg egy közös megfigyelési gyakorlat gondolata Brandenburg és Szczecin részvételével. Miután Szczecin megyei parancsnoka részvételi készségét jelezte, két további, a lengyel kollégákkal történő találkozó után a megfigyelési gyakorlatot terv szerint végrehajtották. A gyakorlat olyannyira kiterjedt volt, hogy megfigyelési intézkedéseket hoztak mind a német, mind a lengyel fennhatósági területen, miközben az egyes megfigyelő erők csupán a saját területükön cselekedtek. 1997-ben további bilaterális megfigyelési gyakorlatokat vezettek, részben a Szövetségi Bűnügyi Hivatal részvételével; 1998-ra is továbbiakat terveztek. Az egyezmény alkalmazása különösen a közvetlen kapcsolatok véghezvitelénél vált be. Az egyezményben résztvevő vajdaságok rendőrségeivel az információcsere jelentősen lerövidült.

A frankfurti (Odera) Határvédő Szövetségi Hivatala 1997-ben több, mint 164 000 határrendőrségi elfogást regisztrált, továbbá több mint 38 000 büntetőfeljelentést és 11 000 fölötti letartóztatást nyomozáselrendelések eredményeként. 24 800 ember beutazását utasították vissza. Brandenburg tartomány a bűnözés szempontjából igen szomorú képet mutat. Az 1997-es bűnözési statisztika 11 257 elkövetést mutat 100 000 lakosra (1997: 11 697): németországi csúcs! Ez a magas érték a „különleges kriminál-földrajzi fekvéssel magyarázható: Berlin közel van és az EU külső határa Lengyelország felé 252 km-re. A külföldiek részvételi aránya a bűnelkövetésben Brandenburgban 27,2% volt (1996: 30,8%), a 109 223 külföldi gyanúsított közül 51,9% illegálisan tartózkodott Németországban. Csökken a román bandák száma, a Szövetségi Határőrizet és a Tartományi Rendőrség megerősített (határ)ellenőrzései miatt.”

A lengyel határ (a cseh határ mellett)⁹ a migrációs bűnözés gyújtópontja volt. Ez alig változott 1998-ban. Figyelemre méltó, hogy az illegális beutazások egyértelműen

8 Schengen Erfahrungsbericht, 2001, Bundesministerium des Innern, Berlin.

9 A '90-es évek végén a cseh határra tevődött át a migrációs nyomás, amelynek egyik oka a lengyel-német határrendőrség hatékony, színvonalas együttműködése.

a cseh–szász határszakaszra tolódtak. Ezen túlmenően a regisztrált illegális migráció összességében csökkent. 1997-ben a lengyel–német határ mentén 8407 illegális beutazót fogtak el a Szövetségi Határőrizet munkatársai. Elsősorban az indiai szubkontinensről érkezőket, románokat, örményeket, ukránokat, moldávokat. Ez jó 20%-kal kevesebb, mint 1996-ban a 10 586 személy. A csökkenés menete: 1995-ben és 1994-ben a német–lengyel határon több, mint 13 000, 1992-ben és 1993-ban kb. 19 000, ill. 20 000 illegálisan beutazót fogtak el. A fő oka ennek a csökkenő tendenciának az 1993 közepe óta érvényes új menekültjog. További indokok a Romániából érkező bevándorlás jelentős visszaesésében (1996: 3582, 1997: 2078), az Odera 1997-es áradásában, a folyamatosan kiépülő biztonsági hálózatban (Szövetségi Határőrizet, Tartományi Rendőrség, Vám), a Szövetségi Határőrizet kutatási és nyomozási intézkedéseiben, a csempészség áttevéődésében a földrajzilag kedvezőbb cseh határra (csak országhatár, hegyvonulatok, sűrű erdők) keresendők.

Ezzel szemben hirtelen megnőtt az *embercsempészségek* száma. Míg 1994-ben csupán 575 csempésztett személyt fogtak el, egy év múlva ez a szám már kétszer ennyi volt, 1996-ban 1674, 1997-ben 2250 ember (26,8%-os emelkedés). Egyre több illegális bevándorló keresi a csempészek segítségét, hogy a Szövetségi Határőrizet megerősített nyomozási és kutatási intézkedéseit kikerüljék. 1997-ben 541 (1996: 378, 1995-ben: 238, 1994-ben: 138) csempészt fogtak el. Virágzik tehát a csempészbűnözés. A szervezett bűnözéshez soroljuk: a nemzetközileg működő szervezetek „bűnügyi utazási irodaként” működnek. Kilométerek ezrein át szállítják az áldozatokat, minden lehetséges eszközzel. Az utazási körülmények nem ritkán okoznak halált.

A Németországba irányuló cigarettacsempészség a másik főbb, határon átnyúló bűnözés. A bandák által szinte iparszerűen üzemeltetett illegális cigarettakereskedelem magas szintű. Mozgatórugója az egyszerű elv: „*Ahol kereslet van, létezik a bűnözés is.*” Az 50%-os árkülönbség vonzza a német vásárlókat, csakúgy, mint a szervezett nagyban csempészőket és a kis „hangyákat”. A Berlinbe vezető szállító utak, az utakon vagy a vasúton keresztül, lengyel és balti kézben vannak, az ottani kereskedelem még mindig vietnami kézben. Személyautók teljes csomagterét, átépített kamionok egy garázs nagyságával felérő rakodóhelyét vagy a vagonok üres részeit ugyanúgy kihasználják, mint az éjszakai hajóutakat az Oderán. A határokon szolgálatot teljesítő vámosok és határőrök állandóan csempészekkel konfrontálódnak, kivált hogy az első pillanatban még nem lehet tudni, vajon embercsempésszel vagy a vám szempontjából érdekes árucsempésszel akadtak össze. A bandáknak egyébként teljesen mindegy, hogy mit visznek át a határon; az ember- és az árucsempészet gyakran összefonódik.

Lengyelország a szintetikus drogok egyik előállítója. Mégis ritka a határon történő lefoglalás. A 103 kilogramm mennyiségű heroint kivéve, amit 1995-ben Görlitznél foglaltak le, kevés nagyobb fogás vált ismertté. A Szövetségi Határőrizet a úgyszólván csak grammnyi mennyiségben talált kábítószer.

A német rendőri együttműködés gyakorlata igazolja, hogy a határon átnyúló szervezett bűnözés ellen csak a szomszédos országok rendőr-, határőr-, vámhatóságai-val szorosan együttműködve lehet hatékonyan fellépni. Az ide vezető út, a jogi háttér és a gyakorlati tapasztalat bemutatásával arra törekedtem, hogy egy prosperáló együttműködési forma illusztrálásával segítséget nyújtsak e területen a jövőbeli elkép-

zelések kimunkálásában. Mivel a jogi háttér kialakításához köztudottan hosszabb idő szükséges, ezért már most kiemelten kell kezelni a leendő külső és belső határaink mentén a rendőri, a határrendészeti kapcsolattartás témakörét. Az osztrák–magyar kapcsolattartó hely jó példáját szem előtt tartva a keleti leendő külső határok mentén is törekedni kell a bűnözés visszaszorítása érdekében a szomszédos országok rendvédelmi szerveivel a minél hatékonyabb együttműködési forma kialakítására.

A német–lengyel közös járőrözés, kapcsolattartás tapasztalatai jól illusztrálják, hogy a külső határok mentén is lehet szorosan együttműködni. Ahhoz, hogy határaink mentén a migrációs nyomás ne növekedjen, érdekelték vagyunk szomszédos országok (pl. Ukrajna) határőrizeti szerveinek felkészítésében, a szakmai tapasztalatok átadásában, amelyhez a jogi háttér megteremtése elengedhetetlen. A rendőri együttműködésnek nem lehet akadálya a külső határ, hisz Ukrajna, Románia, Szerbia és Montenegró érdekei a nemzetközi bűnüldözésben megegyeznek az EU tagállamok érdekeivel, arról nem is beszélve, hogy mindhárom ország valamilyen szinten jelezte csatlakozási, együttműködési szándékát az EU irányába.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Schengeni egyezmény elmélete, gyakorlata és hatása a magyar határőrizeti rendszer kiépítésére* c. OKTK-s kutatás, CD ROM anyaga
- Abkommen über die polizeiliche Zusammenarbeit in den Grenzgebieten, Koblenz, 2002.
- Arverd F. Semerak: Nyugat-Európa rendőrségei, Richard Boorberg Verlag, Stuttgart–München–Hannover, 1989.
- Conrad Sshmedt: BGS erhält neue Organisation
- Felsőszintű rendőrségi vezetőképzés a münsteri Rendőr Vezetési Akadémián (PFA) Németországban
- Földrajzi világatlasz, Kartográfiai Vállalat, Budapest, 1992.
- <http://www.bundesgrenzschutz.de/start.htm>
- Information Grenzschutzschule, Lübeck 1998.
- Norbert Schumann: Schengeni együttműködés a kezdetektől a jelenig, Baden-Württemberg Belügyminisztériuma, Stuttgart, 2000.
- Organisation und aufgabenstellung der Grenzschutzdirektion, Grenzschutzdirektion, Koblenz 1998.
- Polizei Fach Handbuch, 1999. CD ROM
- Ritecz Gy.: Néhány európai ország határőrizete, kézirat, 2002.
- Sallai J.: Ausztriától Svédorszáig (Az EU tagállamainak közbiztonsági, határőrizeti rendszerei) Határőrségi Tanulmányok 2002.
- Schengen Erfahrungsbericht 2001, Bundesministerium des Innern, Berlin
- Törvény a Szövetségi határvédelemről, (Határőrségi törvény – BGSZ) 1994. 10. 19. (BGBl. I 2978. old.), utoljára módosította az 1999. 06. 17.-i törvény (BGBl. I 1334. old.)

Kovács Tibor

A túlélőképesség fokozásának műszaki feladatai

A téma kidolgozásának aktualitását alátámasztja, hogy NATO-tagságunkból adódóan – az elmúlt néhány év változásait figyelembe véve – át kell gondolnunk a Magyar Honvédség korszerűsítésének lehetőségeit, illetve az integrációból adódó követelmények teljesítése érdekében végrehajtandó feladatokat. E munkát nemcsak a vezetés korszerűsítése, a haditechnikai fejlesztés, az egységes légvédelmi rendszer kialakítása során, hanem a korszerű, a NATO-tagállamok többségében már régóta alkalmazott és elfogadott harcjeljárások bevezetése vonatkozásában is el kell végeznünk. Ezt elősegítve dolgozta ki a szerző a FORCE PROTECTION támogatási feladat honi adaptációját annak érdekében, hogy a harcjeljárásokban megismerjük a NATO-tagállamok fogalom- és feladatrendszerének bizonyos részterületét.

A harc végrehajtásának mindig fontos eleme, velejárója volt a harcbiztosítás, és ezen belül is kiemelt fontosságú helyen szerepelt az élőerő megóvása. Ennek eszközei és módjai a technikai eszközök változásait követve alakultak ki, és a harccal, a hadművelettel egy időben jöttek létre.

Mivel a harc mindenoldalú biztosítása egyidős a fegyveres küzdelemmel, minden korszakban arra törekedtek, hogy a harcot közvetlenül megvívó erők minél kedvezőbb körülmények között vegyék fel a küzdelmet az ellenséggel. A kedvező körülményeket különféle rendszabályokkal igyekeztek biztosítani. E rendszabályokból – a fegyveres küzdelem sok évszázados fejlődése során – alakultak ki a harc biztosításának különböző ágai.

A harcbiztosítás jelenlegi – az MH Harcshabályzata által is felsorolt – elvei, feladatai és ágai a tömeghadsergek megjelenésével és alkalmazásával kezdtek fejlődni, és az összefegyvernemi harc

igényeihez alkalmazkodni. Fejlődésüknek az első, majd a második világháború adott újabb lendületet. Ekkor vált igazán különálló biztosítási ággá a felderítés, a tömegpusztító fegyverek elleni védelem, a műszaki támogatás, a vegyvédelmi biztosítás, a légvédelem, a fedezőbiztosítás és a logisztikai biztosítás.

A kétpólusú világrendszer katonai szövetségei nagy hangsúlyt fektettek a harc, a hadművelet mindenoldalú biztosítása elveinek kimunkálására, a fegyvernemi és szakalegységek felkészítésére és az ehhez szükséges műszaki-technikai háttér megeremtésére. A NATO és a Varsói Szerződés harc-, hadműveleti támogatása alapvetően csak feladataiban, eszközeiben és a szakalegységek (kötelékek) nagyságában tért el, hiszen a harc törvényszerűségei megkövetelték, hogy az összefegyvernemi harc elveihez alkalmazkodva, kellően kiképzett állománnyal kerüljenek azok végrehajtásra.

További eltérést mutatott az a gyakorlat, hogy míg a VSZ tagországai harcszabályzataikban pontosan meghatározták a mindenoldalú biztosítás fajtáit, azok végrehajtásának rendjét (tehát egységes rendszernek tekintették azt), addig a NATO-tagországok inkább külön-külön feladatként kezelték ezen biztosítási ágakat.

A kétpólusú szembenállás megszűnésével az Észak-atlanti Szerződés Szervezete szükségesnek vélte, hogy ártérkelje a nemzetközi biztonságot veszélyeztető tényezőket és a reakálási lehetőségeket azokra, valamint a szövetség helyét és szerepét a kialakult új világrendben. Az útkeresés már az 1991-ben megfogalmazott stratégiai koncepcióban elkezdődött, igazán azonban az 1999-es, Washingtonban elfogadott koncepcióban teljesedett ki. Ettől az időszaktól kezdve jelent meg a NATO fogalmai között a Force Protection, mely fogalomnak napjainkban még magyar megfelelője sincs.

A Force Protection fogalma, célja, feladatai

A Varsói Szerződés felszámolásával az úgynevezett nagyméretű hagyományos ellenséges haderő jelentette fenyegetés is megszűnt. Bár továbbra is léteznek hagyományos fenyegetések, az új biztonsági környezetben kisebb méretű, ám sokkal diverzifikáltabb fenyegetések jelentek meg, mint például a terrorizmus, az aszimmetrikus hadviselés és a tömegpusztító fegyverek elterjedése.

Értelemszerűen, a „hagyományos” hadviselés háttérbe szorulásával át kellett gondolni a harc-hadművelet mindenoldalú biztosításának kérdéseit is. Ezeket adaptálni kellett az új kihívások és az új biztonsági környezet által meghatározott környezethez, veszélyforrásokhoz.

A hadviselés egyik alapvető elve és parancsnoki felelőssége is – sőt, a NATO-ban elfogadott közös szabály –, hogy minden katonai alakulatnak, egységnek és alegységnek, beleértve a parancsnokságokat és törzseket is, meg kell védenie és oltalmaznia magát a várható fenyegetésekkel szemben, a konfliktus teljes időtartama alatt. Az MC 400/2, a *Túlélési képesség és a Force Protection* című kiadvány ezt megerősítve a „védelmet és oltalmazást” a szövetség alapvető műveleti képességévé (AMK) nyilvánítva megállapítja: „A túlélési képesség és a Force Protection (továbbiakban FP) feladata, hogy csökkentse az ellenség bármilyen tevékenységének hatását, beleértve a tömegpusztító fegyverek elleni védelmet, és ezzel egy időben biztosítsa a szövetség cselekvési szabadságát és haderejének harci hatékonyságát.”

Az MC 400/2 leszögezi, hogy „Bármely ellenség megpróbálhat nem hagyományos hadviselési és harcéljárési módokat alkalmazni, hogy legyőzze a NATO erőit, hogy aláássa a szövetség szilárdságát. Ebből adódóan várható, hogy az általuk vélt vagy valós gyenge és sérülékeny pontokat céllozzák meg, amelyből következik, hogy szükség van egy erős és átfogó FP-stratégiára”.

E felismerésből adódóan – NATO-szinten – megkezdődött egy olyan utasítás kidolgozása, mely az FP-stratégia alapját képezi. A kidolgozás célja az volt, hogy az FP-feladatok következetes végrehajtása minden helyzetben, illetve mindenfajta fenyegetettség ellen nyújtson védelmet a csapatok számára. Az FP alkalmazását mind a békefenntartó feladatok során, mind a válságkezelés időszakában, mind a háborús tevékenység során alkalmazzák.

A kidolgozott utasítás az FP fogalmát az alábbiak szerint határozza meg:

„Az FP mindazon rendszabályok és eljárások összessége, amelyek végrehajtásának célja, hogy csökkentsék a saját személyi állomány, a létesítmények, a felszerelések, a hadműveletek és az információk sérülékenységet bármilyen ellenséggel és fenyegetéssel szemben minden helyzetben, ezzel megőrizve a saját cselekvési szabadságot és a saját haderők műveleti hatékonyságát. E célok a kockázati tényezők helyes és folyamatos kezelésével érhetőek el.”

A Force Protection-feladatok és -tevékenységek honi adaptációja

Mint a bevezetőben arra utaltam, célul tűztem ki, hogy a Force Protection-feladatok honi adaptációjára is javaslatot teszsek, hogy e részfeladattal is közelebb kerüljünk a NATO által alkalmazott eljárásokhoz és normatívákhoz.

Megítélésem szerint az FP feladatait az alábbi lépéseken keresztül integrálhatjuk a Magyar Honvédség biztosítási rendszerébe:

- a) az FP-feladatokra vonatkozó NATO-utasítások és előírások feldolgozása;
- b) az utasításokból adódó feladatok lebontása magasabbegység-, egység- és alegységszintekre;
- c) a felmerült és problémás fogalmi meghatározások tisztázása;
- d) az FP-felelősségi szintek és a szintekhez tartozó feladatok meghatározása;
- e) a szinteknek megfelelő FP-tervek kidolgozása (akár az MH HKSZ-i rendszeréhez kapcsolódóan);
- f) az FP-kiképzés és -felkészítés feltételeinek megteremtése;
- g) a változások nyomon követése.

E feladatok végrehajtásához munkacsoportok kijelölése szükséges. A kezdeti lépések végrehajtására különböző, a NATO-törzsekben dolgozó szakemberek bevonását látom szükségesnek.

Ezt követően magasabbegység-, egységszinten (parancsnokságonként) célszerű munkacsoportokat létrehozni, melyek tevékenységét a HVK kijelölt csoportfőnöksége koordinálná. A fentieknek megfelelően az alábbi tevékenységek végrehajtása válik szükségessé:

a) Az FP-feladatok, NATO-utasítások és -előírások feldolgozása vonatkozásában: az MC 400/2 Túlélési képesség és a Force Protection című kiadvány feldolgozása; az MC 400/2 alapján kidolgozott FP-végrehajtási utasítások feldolgozása; a szövetség alapvető műveleti képességeinek a feldolgozása; a feladathoz kapcsolódó különböző utasítások és szabályzatok megismerése.

b) Az utasításokból adódó feladatok magasabbegység-, egység- és alegységszintekre történő lebontása során: a kidolgozási prioritások meghatározása; a vezetési szinteknek megfelelő feladatok meghatározása; a feladatok végrehajtásához szükséges személyi állomány kijelölése.

c) A felmerült és problémás fogalmi meghatározások tisztázására: a NATO-utasítások és -szabályzatok fordítása az FP vonatkozásában; munkapéldányok lejuttatása vezetői szintekre; fogalmak pontosítása, javaslatok megtétele különböző vezetői szinteken; a témával foglalkozó szakemberek és kutatók bevonása a fogalmi rendszer kidolgozása során.

d) Az FP felelősségi szintjei és a szintekhez tartozó feladatok meghatározása során: a kidolgozott fogalmi és követelményszerűségekből adódóan a parancsnokságok és törzsek konkrét feladatainak formába öntése és kiadása.

e) A szinteknek megfelelő FP-tervek kidolgozása (akár az MH HKSZ-i rendszeréhez kapcsolódóan) során: a felelősségi szinteknek megfelelő, a NATO-metodikát követő és azzal kompatibilis tervek formába öntése.

f) Az FP-kiképzés és -felkészítés feltételeinek megteremtése során: a gyorsreagálású erők és a békefenntartó kötelékek FP-kiképzési feltételeinek megteremtése; a kiképzőbázisokon FP-kiképzés beindítása; az alakulatoknál FP-kiképzés feltételeinek megteremtése és bevezetése; mindezekhez kiképzési programok, utasítások kidolgozása és az anyagi feltételek megteremtése.

g) Változások nyomon követése: e feladatok a NATO-törzsekben szolgálatot teljesítő és erre a feladataira kijelölt személyek jelentései alapján kerülhetnek végrehajtásra, mely során az előzőekben felsorolt feladatok az FP rendszerén keresztül rövidített formában újra végrehajtásra kerülnek.

Természetesen e tanulmányban nem vállalkozhattam az FP feladatainak és a feladatok kidolgozásához szükséges rendszernek a bemutatására. A javaslatokhoz már konkrétabban fogalmi meghatározásokkal is csatlakozom. A kutatómunkám során összegyűjtött és feldolgozott anyag, illetve a FP feladatainak megismerése során elhatároztam, hogy javaslatot teszek az FP magyar fogalmának meghatározására, és az ehhez kapcsolódó konkrét feladatok felsorolására.

Ennek megfelelően a Force Protection magyar megfelelőjének javaslom használni a *Túlélőképesség fokozása* megnevezés bevezetését.

Megítélésem szerint a *túlélőképesség fokozása (FP)* nem más, mint *mindazon biztosítási (támogatási) feladatok, rendszabályok és eljárások összessége, amelyeket minden parancsnokságnak és törzsnek saját erői és eszközei védelmében be kell vezetnie, és végre kell hajtania.*

A végrehajtás célja, hogy csökkentse a személyi állomány, a technikai eszközök, a létesítmények és az információk sérülékenységét minden időszakban,

bármely ellenséggel és fenyegetéssel szemben, és ezzel megőrizze a saját csapatok cselekvési szabadságát és műveleti hatékonyságát.

Feladatai az alábbiak lehetnek: folyamatos felderítés végrehajtása; terrorellenes intézkedések fogantatása; felderítés elleni intézkedések bevezetése; a katonai elhárítótevékenység erősítése; a nemkormányzati szervekkel való kapcsolattartás erősítése; a befogadó nemzeti támogatás feladatainak pontosítása; a többnemzetiségű kapcsolattartás fenntartása; a légtérrend fenntartása; hatékony légvédelem; a CIMIC-feladatok fokozása; a fő közlekedési és ellátási útvonalak védelme; a harcbiztosítás feladatainak végrehajtása; a híradóbiztonság fenntartása; az informatikai biztonság; a jogi biztonság ellenőrzése; az információs műveletek rejtése; a közúti balesetek megelőzése; a műszaki támogatási feladatok végrehajtása; a vegyi és tűzvédelmi feladatok végrehajtása; a törvényesség kikényszerítése; az egészségvédelmi rendszabályok bevezetése; a környezetvédelmi előírások betartása; a létesítménybiztonság fenntartása; a személyi biztonság fenntartása; a meteorológiai biztosítás.

Természetesen a felsorolt feladatok időszakonként, feladatonként és vezetési szintenként változhatnak, csökkenhetnek vagy kiegészülhetnek. Konkrét meghatározásuk az adott szintű parancsnok feladata és felelőssége. NATO-kötelékben végrehajtott tevékenység során ezek tartalmának és szintjének mindig alkalmazkodnia kell az együttműködő NATO-alakulatok által bevezetett rendszabályokhoz.

Mivel minden FP-feladatot, azok összetettségük, sokrétűségük miatt nem tudok bemutatni, ezért e tevékenységeket a műszaki támogatás feladatai végrehajtásán keresztül szemléltetem.

A túlélőképességet biztosító műszaki rendszabályok

Mint ismert, a NATO-elveknek megfelelően a műszaki támogatás feladatait négy fő feladat-csoport köré csoportosítjuk, úgymint:

- a saját csapatok mozgását, manőverét biztosító műszaki feladatok;
- az ellenség mozgását, manővereit akadályozó műszaki feladatok;
- a csapatok túlélőképességét biztosító műszaki feladatok;
- infrastrukturális (egyéb) műszaki támogatási feladatok.

Ennek megfelelően a Magyar Honvédségben a túlélőképességet biztosító műszaki rendszabályok végrehajtását csak a harmadik feladatcsoporton belül tervezük végrehajtani, ami öt, ez irányú feladatot foglal magában. (l. táblázatot)

A táblázat *Életképesség* oszlopa az adott feladat teljes elvégzése után várható megmaradási valószínűséget; a második oszlop a feladat megnevezését és az összes feladathoz viszonyított mennyiségét szemlélteti.

Ha a feladatokat összehasonlítjuk a korábban felsorolt FP-feladatokkal, megállapíthatjuk, hogy azok végrehajtása egy sor, más műszaki-támogatási feladat elvégzését is feltételezi. Míg az MH-ban a túlélőképesség fokozásának 5 feladatát ismertük, addig az FP mintegy 25 feladatot határoz meg ezzel kapcsolatban, mely mindegyikének van vala-

milyen műszaki támogatási vonzata. Ezek a műszaki feladatok pedig nemcsak a csapatok túlélőképességét biztosító műszaki feladatokhoz, hanem mind a négy fő műszaki támogatási feladat-csoporthoz köthetők. Ezen állításom igazolására a következőekben – a teljesség igénye nélkül – néhány FP-feladatot és azok műszaki támogatási vonzatát mutatom be.

- A folyamatos felderítés szerves részét képezi a műszaki felderítés végrehajtása.
- A terrorelleses intézkedések fogantatása többek között magában foglalja a beléptető rendszer műszaki berendezését a robbanó és a nem robbanó műszaki záruk telepítését, a tűzszerész-biztosítás feladatainak végrehajtását.
- A felderítés elleni intézkedések bevezetése során végre kell hajtani az álcázás műszaki feladatait.
- A hatékony légvédelem biztosítása során a műszaki támogatás feladata a légvédelmi alegységek indítóállásainak, tüzelőállás-körleteinek műszaki berendezése, mely magában foglalja az erősítési, műszaki zárási és útpépítési feladatokat is.
- A CIMIC-feladatok fokozása során elsősorban a polgári lakosság, az önkormányzati szervek számára nyújtott műszaki segítségnyújtás kerülhet előtérbe, mely magában foglalhat szállí-

<i>Életképesség</i>	<i>A csapatok életképességének fokozását biztosító rendszabályok</i>	<i>Feladatok végrehajtásának mértéke (%)</i>
0,7	A csapatok széttagolt elhelyezése (20%)	100%
	A technikai eszközök védőképessége (5%)	80%
	A terep védőképessége (10%)	75%
0,5	Álcázás (15%)	65%
0,35	Erősítés (50%)	50%

tási, út- és hídépítési, mentési és rekultivációs feladatokat is.

- A fő közlekedési és ellátási útvonalak védelme során kerülhet végrehajtásra az átkelőhelyek dublirozása és álcázása; az utak téli karbantartása és járhatóságuk biztosítása; az utak és hidak időszakos műszaki felülvizsgálata és karbantartása.

Úgy gondolom, hogy a fenti példák kellőképpen szemléltetik a túlélőképesség fokozása műszaki feladatainak sokrétűségét és fontosságát. A NATO-tagországok többsége e fontosságot és sokrétűséget felismerve nagy hangsúlyt fektet az ez irányú kiképzésre, felkészítésre is. E felkészítés legfontosabbnak tartott eljárásait mutatom be a következőkben.

Felkészítés Force Protection-feladatokra

Minden NATO-parancsnokságon szolgáló személy alapkiképzése a küldő nemzet felelőssége. Az adott funkcionális területnek megfelelő, illetve kollektív kiképzés az adott parancsnok felelőssége. A parancsnokságok és alárendelt alakulatok személyi állományának, valamint a polgári alkalmazottaknak is ismerniük kell a rajuk vonatkozó mértékben a FP-szabályokat és terveket, beleértve a felelős vezetői szerveket, azok feladatait, valamint a helyi riasztási és jelentési rendszert. A terveket, illetve az ahhoz kapcsolódó feladatokat úgy kell kidolgozni, hogy azok biztosítsák a kiegészítő személyi állomány, valamint a mozgósított és tartalékból bevonultatott személyi állomány olyan szintű kiképzését, miszerint azok megfeleljenek az adott egység harci feladata szabta követelményeknek. Mind a parancsnokságoknak, mind az alárendelt alakulatoknak olyan kiképzési programokat kell megvalósítaniuk, amelyek periodikusan magukba foglal-

ják a FP feladatok gyakorlását is. Ezen gyakorlatok mérete, típusa, metodikája, időtartama és végrehajtása az adott parancsnok kizárólagos felelőssége. Az ő belátása szerint alapítandó meg a kiképzési program.

Az USA kiképző központjaiban nagy hangsúlyt fektetnek a békefenntartó műveletekben részt vevő katonák Force Protection-felkészítésére. Azt vallják, hogy a Force Protection legfontosabb harcászati követelményeit, technikai megoldásait és eljárásait minden katonának ismernie kell. A parancsnokok feladata, hogy a közelmúlt váratlanul bekövetkezett eredményeinek tapasztalatai alapján felkészítsék állományukat ezen technikák elsajátítására.

Kiemelt helyen kezelik az ellenőrző-áteresztő pontok és a beléptető rendszerek kialakításával kapcsolatos kérdéseket, melyek a táborok, az etnikai határon szolgálatot teljesítők biztonságát hivatottak szolgálni. Ezzel kapcsolatban az alábbiakat javasolják.

A beléptetőpontokon megfelelő erősségű sorompókat kell felállítani a gépjárművek erőszakkal történő behajtásának megakadályozása céljából. Úgy kell megtervezni a beléptetőponthoz vezető út vonalvezetését, hogy az jelentősen csökkentse a beérkező járművek sebességét. Ez különösen fontos a kapuhoz érkezés előtt és a zsiliprendszerekben. Erre kiválóan alkalmas az „S” vonalvezetésű út, a körforgalom és a derékszögű jobb kanyar alkalmazása.

Amennyiben az út vonalvezetésén nem tudunk változtatni, akkor különböző akadályok elhelyezésével kell a jármű útvonalát hullámvonalúvá tennünk. El kell különíteni a jármű- és gyalogosforgalmat. A beléptetőpontot alkalmassá kell tenni minden terrorista fenyegetettség elleni védelemre. Ki kell

alakítani a belépésre nem jogosult gépjárművek várakozó helyét, ahol azokat át kell vizsgálni.

Gondoskodni kell az ellenőrző pont előtti tér megfelelő megvilágításáról. Ki kell jelölni egy gépjármű-átvizsgálási területet, ahol adott esetben végre lehet hajtani az elrejtett és álcázott bombák keresését. Az ellenőrzést az őrség hajtja végre, melyet meg lehet erősíteni tűzszerészekkel, és el lehet látni robbanóanyag-kereső kutyával és detektáló felszerelésekkel is.

A beléptetőponttól távolabb a tűzszerszözök részére tüzelőállásokat lehet kialakítani, melyek már egyfajta elrettenést biztosítanak a támadó szándékkal érkező csoportok számára.

A tüzelőállások és fedezékek kialakítására nagy hangsúlyt kell fektetni és azok szerkezeti kialakításának biztosítani kell rendeltetésüket. Ezeket műszaki szakember irányítása mellett kell kiépíteni. A műszaki szakember határozza meg az erődítési építmény anyagát és a kiépítés sorrendjét.

A robbantásból származó sebezhetőséget csökkenthetjük, ha megfelelő kerületű terület áll rendelkezésre a kocsik átvizsgálására, melyeket a szükségesség és célszerűség elvét figyelembe véve kell kijelölni. A terület kijelöléséhez figyelembe kell venni a feltételezett bomba nagyságát, a jármű sebességét, az elhelyezett akadályok feltartóztatóképességét és az építmény védőképességét. Ebből adódóan műszaki szakembernek kell meghatároznia a megállás távolságát.

A belső biztonsági zónát körül kell venni „magas fenyegetettségű zónával” (amelybe beletartoznak a fegyver- és lőszerraktárak, robbanóanyag-raktárak, a katonai rendészet, az őrség és az alegységek szállásai). A zárt terület határa legalább 10 méterrel legyen távolabb az el-

választó faltól, melyet téglából, kőből vagy növényzetből kell kialakítani. A zárt területet meg kell világítani.

A táborba belátási távolságot a lehetőségek függvényében minimalizálni kell. Csökkenteni kell az ablakok számát és méretét annak érdekében, hogy mind kevesebb lehetséges cél legyen. Az ablakokra, nagyobb felületekre helyezünk el nagy fényvisszaverő felületeket, mellyel zavarhatjuk a mesterlövészek célfelderítését. A kerítést és az ablakokat mesterlövész elleni belátás megakadályozása céljából takarjuk álcahálóval.

A tábor helyének helyes kiválasztása minimalizálja vagy lehetetlenné teszi a robbanástól vagy a mesterlövésztől származó sérüléseket, veszteségeket. Ezért a táborhelyet a közutaktól távol vagy más, kevésbé hozzáférhető területen kell kijelölni. A tábor helyének távol kell lenni olyan pontoktól is, amelyek alkalmasak a mesterlövészek elhelyezésére és azok tűzvezetésére.

A riasztási rendszernek biztosítani kell az azonnali értesítést, a veszélyeztettség nagyságának meghatározását, a hatásos azonnali választevékenységet.

A katonai munkakutyák jelentős mértékben tudják fokozni a biztonságot. A kutyák emelik a biztonsági őrkök elretentő szerepét, segítséget nyújtanak a behatolók felkutatásában, jelzést adnak veszély esetén, valamint a speciálisan kiképzett kutyák hasznosak a robbanóanyagok felkutatásában is.

A hírszerzés elengedhetetlen eleme az antiterrorizmusnak. Gondoskodik a helyi fenyegetettséggel kapcsolatos információk megszerzéséről és harcászati felhasználhatóságáról. A terrorizmus elleni tevékenység tervezése és a fizikai biztonság állandó eleme kell hogy legyen, még az előre nem látható tevékenységek esetén is.

Ahhoz, hogy az FP-kiképzés elérje célját, az alábbi elveket célszerű figyelembe venni:

- Az állomány kiképzését a követelményeket maximálisan figyelembe vevő, körültekintő kiválogatás nagyban elősegíti.
- A kiképzés rendszerének kidolgozásához minden esetben értékelni kell, hogy milyen célt, milyen feltételekkel és mennyi idő alatt kívánunk elérni.
- A kiképzést – az elérendő céloknak megfelelően – lépcsőzni kell. A kiképzési szintek épüljenek egymásra és számonkéréssel záruljanak.
- A kiképzést ne tekintsük befejezettnek, foglalkozásokkal, tanfolyamokkal, gyakorlásokkal tartuk szinten az állomány FP-ismereteit, illetve frissítjük azokat.
- A felkészítés legyen gyakorlatias, segítse elő az FP-feladatok későbbi jó színvonalú végrehajtását.

Összegzett következtetések

NATO-tagságunkból adódó kötelezettségünk és az elmúlt néhány év változásai megkövetelik, hogy átgondoljuk a Magyar Honvédség korszerűsítésének lehetőségeit, illetve a NATO-integrációból adódó feladatainkat.

E cikk elkészítése során a fenti megállapításból kiindulva – a jelenleg már ismert, vagy körvonalazódó elveket figyelembe véve – végeztem el a NATO egyik markáns biztosítási rendszerének a Force Protectionnak a vizsgálatát.

A téma kidolgozásával, a bevezetőben feltüntetett kutatási célok elérése érdekében végzett vizsgálat eredményeként megállapítottam, hogy a Magyar Honvédség mindenoldalú biztosításának rendszerét felül kell vizsgálni, és a lehetőségek figyelembevételével a NATO biztosítási rendszeréhez kell igazítani.

Az előzőekből kiindulva arra a következtetésre jutottam, hogy e feladat első lépéseként fel kell dolgozni a vonatkozó NATO-elveket és előírásokat, majd ezek pontosítása és a fogalmi rendszerének adaptálása után integrálni kell biztosítási rendszerünkbe.

A sikeres integráció érdekében lépésről lépésre meg kell határozni, ki kell jelölni a szükséges feladatokat és az azok végrehajtásába bevonható személyi állományt. Tevékenységüket központilag (HVK-csoportfőnöki szinten) kell koordinálni. A sikeres adaptáció érdekében fel kell dolgozni a NATO-alárendeltségben feladatot végrehajtó különböző alegységek tapasztalatait. A Force Protection eljárások és feladatok integrációját követően haladéktalanul meg kell teremteni az ez irányú felkészítés, kiképzés feltételeit.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Tanulmányok

Dr. Kovács Tibor mk. alezredes: A magyar műszaki kontingens, ahogy én látom, I–II. kötet (Budapest, 2000)

Internet honlapok

Force Protection in the future –
<http://library.northernlight.com>

Force Protection disparities –
<http://www.cgsc.army.mil>

Force Protection key to Army XXI. plan –
<http://www.dtic.mil/armylink/news>

Force Protection: antiterrorism, 1997., US Army Training and Doctrine Command –
<http://ftp.fas.org/irp/doddir/army>

Joint Forces Staff College Library (szabályzatok és kiadványok gyűjteménye)
<http://www.jfsc.udo.cdu/library/bibliography/fprotect.htm>.

NATO-szabályzat

MC 400/2. A túlélési képesség és a Force Protection utasítás

Hadtudomány-történeti unikum

Az egyik legnagyobb magyar tudós, Bolyai János születése 200. évfordulója alkalmából szervezett bicentenárium hazai és külföldi rendezvényei és kutatási eredményei újabb értékekkel gazdagították ismereteinket zseniális gondolkodónk alakjáról és világhírű geometriai és matematikai eredményeiről. Ennek részeként látott napvilágot ez év elején az Akadémiai Kiadó gondozásában dr. Ács Tibor hadtörténész, a reformkor hadtudomány-története jeles kutatója tollából legújabb, több évtizedes kutatási eredményeit és több, most először közreadott dokumentációt tartalmazó, monumentális műve: „BOLYAI JÁNOS ÚJ ARCA – A HADI MÉRNÖK” címmel. (Akadémiai Kiadó, Bp., 2004. 630 old.)

Közismert, hogy a két Bolyairól számtalan tanulmány, monográfia és egyéb kiadvány látott napvilágot. Több kötet van jelenleg is forgalomban, amelyek különböző módon, nem ritkán hamisan adnak képet a világhírű tudósról.

Az eddigi Bolyai-kutatások eredményeit valamint a kritikákat elemezve ennek a kitűnő műnek éppen az a legnagyobb értéke, hogy minden eddigi hamis, illetve negatív állítást tudományos érvekkel cáfol.

A hadtudományi kutatásokkal foglalkozók döntő többsége előtt nem ismeretlen Ács Tibor nyá. ezredes, aki a XIX. század kiemelkedő hadtudósainak tevékenységét dolgozta fel, a reformkor hadművészeti elhivatottságával nagyon fontos adatokkal járult hozzá e korszak tudománytörténetéhez. Kiemelkedően gazdag kutatási eredményei több mint egy tucat könyvben, kiadványban jelentek meg.

Az elmúlt évszázadban – köszönhetően a nagyszámú kutatónak – egyre ismertebb

válnak Bolyai hagyatékának újabb és újabb értékei, gondolatai. Ugyanakkor a magyar és az egyetemes tudomány egyik legnagyobb alakjának korszerű ábrázolása elképzelhetetlen anélkül, hogy rendkívüli életútjából – az eddigi feldolgozások figyelembevételével – bemutatásra ne kerüljenek a hadi mérnök-tiszti pálya főbb állomásai és jellemzői, hivatásos katonaéveinek és nyugdíjas tiszti tevékenységének történései, hadügyi gondolatai és hadtudományi nézetei. Több évtizedes, szenvedélyes és széles körű kutatómunkája alapján erre vállalkozott Ács Tibor. A korszakkal foglalkozó szakirodalom feldolgozása mellett célirányos kutatásokat végzett a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirat- és Mikrofilm Tárában lévő Bolyai-gyűjteményben, a Magyar Országos Levéltárban, a Hadtörténelmi Levéltárban, a bécsi Kriegsarchív fondjaiban, valamint a marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtár Bolyai-hagyatékában.

A kitűnő könyv négy nagy fejezetet foglal magában.

Az I. fejezet mintegy 130 oldalon mutatja be azt az öt évet, melyet az ifjú Bolyai a bécsi mérnökakadémián töltött. A Savoyai Jenő főherceg kezdeményezésére 1717 decemberében alapított intézet döntő hatással volt az ifjú Bolyaira. Ha nem folytat itt mélyreható matematikai tanulmányokat, nem valószínű, hogy világhírű tudóssá vált volna. Bécs ekkor az európai kultúra egyik fellegetője volt, amely mély nyomokat hagyott az ifjú Bolyai-ban. Az itt eltöltött hatékony öt esztendő és az elmélyült tanulás nagy lökést adott geometriai kutatásaihoz. 1820 végétől tanulmányai közben rátért arra az útra, amely őt

végül az abszolút geometria felépítéséhez és ahhoz a meggyőződéséhez vezette, hogy a XI. – párhuzamossági – axióma nem bizonyítható be. Ismeretei tovább bővültek, amikor 1822 őszén kadétként megkezdte azt a mérnökkari tanfolyamot, amelyen a katonai építésmérnökök számára különösen fontos tudományokat tanították, úgymint erődítéstan, építőművészet, erődítési és építészeti tervrajzok, német írásmód és francia nyelv. Az utolsó, Bécsben töltött évben Bolyai intenzív geometriai kutatásokat is végzett.

A *könyv II. fejezete* Bolyai mozgalmas, 10 évig tartó hadi mérnöki pályáját és tudományos tevékenységét mutatja be. Az 1823. szeptember 1-jén előlépett mérnökkari alhadnagy első szolgálati helye a temesvári helyi erődítési igazgatóság volt. Itt beosztott építésmérnök-ként 2 évet és 7 hónapot töltött el.

Bolyai János mérnökkari szolgálata Aradon folytatódott 1826. április 10. és 1830. december 8. között. 1827 szeptemberében mérnökkari főhadnagy lett. Tanulmányai révén tisztában volt azzal, hogy az aradi erőd a délvidék fontos katonai központja, a határővezet utánpótlási bázisa és a déli védelmi vonal hadászati jelentőségű, állandó erőssége. Mivel a helyi erődítési igazgatóságon hiány volt mérnöktisztekben, az igazgató Bolyait kétirányú mérnöki feladatkör elvégzésével bízta meg. Egyrészt az aradi vár és a város katonai objektumainak korszerűsítése érdekében folyó, hosszú évekig tartó tervezési és felmérési, építési és ellenőrzési munkálatokban való aktív részvétellel. Másrészt ugyanilyen mérnöki tevékenység végzésével az aradi helyi igazgatóság hatáskörébe tartozó nagyváradi és szegedi katonai épületeken. 1830 szeptemberében Lembergbe helyezték át. Közben meglátogatta apját Marosvásárhelyen, aki megmutatta fiának két, legújabb, kiadásra kész tankönyvét. „Az arithmetica eleje” és a „Tentamen” kéziratát. Az apa és fia közötti matematikai és geometriai szellemi eszmecsere adott ösztönzést Jánosnak, hogy tovább folytassa vizsgálatait az abszolút geometria terén.

Bolyai János Aradon 4 év 8 hónapot szolgált, majd Lembergbe helyezték. Az itt rábízott feladatokat, különböző betegségek-

kel küszködve, nem tudta határidőre kellő színvonalon elkészíteni.

Az alkotásvágyban élő fiatal tiszt nem törődött a mérnöktiszt szolgálat kötelező, de számára egyre nehezebben elviselhető mindennapi terheivel, csak az új felfedezés, a tér tudományának tökéletesítése és közkinccsé tétele érdekelt, csak a matematika és a geometria problémája kötötte le.

Bolyai János érdekében két sorsdöntő lépés történt 1832 elején. Az egyiket az apa, Bolyai Farkas tette meg Gauss, a matematika „nagy fejedelme” felé, a másikat a lembergi kerületi igazgató tette meg János főherceg lovassági tábornok, a cs.kir. mérnök-kar műszaki főigazgatója felé. Az apa lépése Gaussnak, a fia munkája, az Appendix véleményezésével függött össze, s melyből megtudjuk Gauss véleményét, mely szerint: „Ezt a fiatal geometert, Bolyait, elsőrangú lángésznek tartom” (242. oldal). A kerületi igazgató pedig elérte, hogy Bolyait a műszaki főigazgató 1832. március 14-én alszázadosná léptette elő. Ugyanakkor javasolta a főigazgatónak, hogy Jánost alkalmasnak tartja a bécsi Mérnökakadémia matematikai tanári beosztás ellátására.

Közben Bolyai Jánost kinevezték másodszázadosnak. A Műszaki Főhivatal főigazgatójának 1832. április 29-én kelt rendeletével Olmützbe helyezték a frissen előléptetett mérnökkari másodszázadosot.

Bolyai János a fenti időponttól 1833. június 15-ig a morvaországi főhadparancsnokság olmützi helyi erődítési igazgatóságának beosztott mérnökkari másodszázadosa volt. Az új szolgálati helyén előljárója mentesítette őt a mérnöktiszt szolgálat alól és lehetővé tette Bolyai számára, hogy elmélyedjen matematikai kutatásaiban. Bolyai még egy újabb lépésre szánta el magát, elővette lembergi kérvénytervezetét és a főigazgatóhoz hivatalos folyamadvánnyal fordult hároméves szolgálatmentes kutatásra és „korszakalkotó” geometriai műve elfogadtatására. A körülmények kedvezőtlenül alakultak, melyek következtében Bolyai felülvizsgáló bizottság elé, majd 1833. június 16-ával félrokkantként nyugállományba került. Ezzel véget ért Bolyai aktív, 10 év 9 hónap és 10 napos hadi mérnöki pályafutása.

A könyv III. fejezete a nyugdíjas mérnök-tiszt 1833–1860 közötti tevékenységét és életét mutatja be több mint száz oldalon.

A nyugállományba helyezett 31 éves mérnöktiszt életét Marosvásárhelyen, kezdetben édesapjánál töltötte. A két ellentétes természetű ember együttléte azonban mindössze egy évig tartott. Eltérő életvitelük következtében János Domáldra költözött apja anyai örökségéből származó kisbirtokra, s itt élt kis megszakításokkal 12 évig, 1846-ig.

Bolyai kísérletet tett arra, hogy bekapcsolódjon a hazai tudományos közéletbe, amikor meghívták a magyar tudósok és természetvizsgálók kolozsvári nagygyűlésére, ahol előadást is tartott. Közben 1846-ban beköltöztek Marosvásárhelyre. A különböző rendezvényeken általában mérnöktiszt egyenruhában jelent meg, az okmányokat névvel és rendfokozattal látta el. A városban nagy köztiszteletben részesült, időnként hangversenyen is bemutatta hegedűs tudományát.

A marosvásárhelyi évek visszahozták az életkedvét is. A 40-es években kezdte el írni egyre nagyobb terjedeleme duzzadó és szeretőgázó, sajnos be nem fejezett hatalmas alkotását, a Tant, később Üdvtant, amely az egész emberi tudást összefoglaló, rendszerező, valamint az egyént és a társadalmi közösséget egyaránt boldogságra vezérlő enciklopédikus mű

volt. E mű tárgya a tudományokat osztályozó rendszerezés, célja pedig, hogy megmutassa az utat a jövő társadalmához. E fantasztikus munka mellett Bolyai jelentős elmélkedést végzett a béke és a háború, a hadügy és a hadsereg súlyos problémái felett. Külön értekezéseket végzett – és ez is Bolyai új arcának bemutatásához tartozik – a „béke-tanról”, a „had-tanról”, a „harc-tanról”, a „hadvezér-tanról”. Nagy gondot fordított a jövő társadalmában a háború, a hadügy és a hadsereg jellemzőinek kifejtésére, gazdag adalékokkal bővítette a hadtörténetet és az erődítés fejlődéstörténetét. Majd az 1848/49-es forradalom és szabadságharc eseményeit figyelve kifejtette nézeteit a márciusi forradalomról és a honvédelemről is.

Bolyai hadtudományi tevékenységéről mintegy 150 oldalnyi feldolgozás ad érdekes képet. Bolyai utolsó írása, Gergely öccséhez írt, 1859. november 6-án kelt levele. Két hónap múlva, 1860. január 26-án elhunyt. Mérnöktiszt egyenruhájában temették el a magyar tudomány kiemelkedő alakját. Apjával együtt – külön-külön koporsóban – exhumálás után 1911. június 7-én a Magyar Tudományos Akadémia költségén a marosvásárhelyi református temetőben közös sírba helyezték.

Dr. Oroszi Antal

Egy könyv margójára

Dr. Ravasz István hosszú évek kutatómunkájának összefoglalásaként *Magyarország és a magyar királyi Honvédség a XX. századi világháborúban* című, tartalmában és kivitelezésében egyaránt impozáns művel lépett a nyilvánosság elé. A 270 oldalon megjelentetett, közel háromszáz kép és táblázat, valamint rengeteg adat megerősíti azt, amit eddig is tudunk: Ravasz István hihetetlen szorgalommal és akarattal képes gyűjteni és csoportosítani az adatokat, alátámasztva mondanóját és „rendet teremtve ott, ahol addig a rendtelenség látszata uralkodott”. A könyv egy olyan korszakot ölel fel, ami a magyar történelem máig

vitatott, máig hatóan fájdalmas időszaka. A szerző – csatlakozva ahhoz az irányzathoz, amely a XX. század világháborúit egy egységként szemléli – az 1914–1945 közötti évek történéseit elemzi, gondosan ügyelve arra, hogy mindvégig egy háborúról beszéljen, érvelését egy logikai sorra építse fel.

A könyv felépítése is ezt a logikát követi, tárgyalva az eseményeket a nagy háborútól az újjáéledő világháborúig. A szerző – nyilván szándékosan – jóval nagyobb teret szentel a másodiknak nevezett világháborúnak, mint az elsőnek. A mű ugyanakkor mind képanyagában, mind szerkezetében számos

érdekes összehasonlításra ad lehetőséget a két háború és az azokhoz vezető időszak mindennapjairól.

A könyv részletesen tárgyalja a nagy háborúban részt vevő honvéd seregeket és vázolja tevékenységüket, elemzi a harcokat követő politikai helyzetet, a Trianonhoz vezető utat. A trianoni béke katonai határozványait bemutatva azt is érzékelteti, hogy az ország katonai erejének helyreállítása milyen nehézségekbe ütközött. Érdekes adalék a magyarországi egyházak – Trianon utáni – megváltozott helyzetének értékelése. Az egyházak helyzete a könyv további fejezeteiben még többször előjön.

A második nagy háborúhoz vezető események között szinte észrevétlenül húzódik meg egy, napjainkban is népszerű katonai tevékenység, a békefenntartásban való részvétel. A szerző korábbi kutatásai során részletesen foglalkozott ezzel a területtel, melynek a szakma méltatlanul kevés figyelmet szentelt. Az a tény, hogy a Monarchia katonái 1897-ben Krétán együtt óvták a békét öt másik európai hatalom katonáival, előkelő helyet biztosít számunkra a békefenntartás történetében. A misszió ideje alatt sor került flottademonstrációra, elválasztási zóna kialakítására, diplomáciai erőfeszítésekre, blokád létrehozására és fegyverek begyűjtésére. A sikeren felbuzdulva 1900-ban a kínai bokszerlábadást követően, majd 1904-ben Macedóniában és Koszovóban kaptak újabb lehetőséget a Monarchia katonái, hogy bizonyítsák felkészültségüket. Érdekesség, hogy kilencvenöt évvel később újra magyar katonák jelentek meg ebben a térségben, hogy segítsék a helyzet normalizálását.

1913-ban újabb misszió kezdődött a Balkánon, amely Szkutari város nemzetközi erőkkkel történő megszállásához vezetett. A Monarchia katonái itt is kivették részüket a szolgálatból, hiszen a megszálló különítmény magját – 300 fős kontingenssel – az osztrák-magyar tengerészgyalogság alkotta.

Az újjáéledő világháborúhoz vezető út bemutatása után a szerző szinte azonnal bele-

vág a háborús cselekmények felsorolásába, a doni katasztrófa száraz, tényszerű ismertetésébe. Nem értékeli, nem elemzi, ragaszkodik a szikár tényekhez, és ettől válik ez a fejezet igazán emlékezetessé.

A magyar hadigazdasági kapacitások bemutatása igen részletes és érdekes áthallásokra ad lehetőséget. A laikusok számára is imponáns az a felsorolás, amely az akkori ipari kapacitás mennyiségi és minőségi mutatóival foglalkozik. Repülőgép- és repülőgépmotorgyártás, harckocsigyártás, optikai és híradástechnikai eszközök fejlesztése és gyártása, mindez háborús körülmények között.

A szerző nem kerüli meg az olyan, sokáig kényesnek tartott kérdéseket sem, mint a magyarországi zsidó holocaust, az újvidéki vérengzés és következményei, a kassai bombázás, az Ukrán Felkelő Hadsereg (UPA) és a honvédség alakulatainak „békés egymás mellett élése”, a budapesti ostrom során a támadókhoz vagy a védőkhöz csatlakozott önkéntesek motivációi, a szovjet parlamenterek kérdése vagy a kitörés körülményei.

Külön kell méltatnunk a kötet képanyagát. A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Fotóarchívum és a Hadtörténelmi Levéltár képei – magángyűjtemények anyagával kiegészítve – olyan gazdag és árnyalt képet rajzolnak a korról, a katonák hangulatáról, a lövészárkok mindennapi keservéről, amely éles ellentétben áll az írott szöveg tényszerűségével. Tovább növelik ezt a kontrasztot a sokszor személyes megfogalmazású képaláírások. A képek és a szöveg így alkot egységet, így válik teljessé a könyv. Érdekesekek – és a szerző „egy háború” nézetét erősítik – azok a képpárok, ahol ugyanazt az élethelyzetet látjuk először az első, majd a második háborúban.

Érdekes és tanulságos könyv dr. Ravasz István legújabb alkotása. Hosszú és aprólékos munka eredménye, de már első olvasás után is érezhető, hogy a szerző élvezettel végezte ezt a munkát. Mindenkinek, aki érdeklődik a magyar történelem és a honvédség iránt, jó szívvel tudom ajánlani a művet.

Dr. Padányi József

A Magyar Hadtudományi Társaság Szakértője cím megújításának és odaítélésének rendje

A Magyar Hadtudományi Társaság tagjai presztízsének növelése és szakmai kompetenciájának garantálása céljából, a hadtudomány, a katonai műszaki tudományok, valamint a kapcsolódó tudományágak magas színvonalú képviselői érdekében 2003-ban megújította A Magyar Hadtudományi Társaság Szakértője cím odaítélésének rendjét.

A rendszer célja olyan szakértői gárda felállítása, melynek tagjai felkészültségükkel fogva, illetve a tudományterületük iránti elkötelezettségüknek köszönhetően a szakterületüket érintő kérdésekben tanácsadóként, szakértőként szükség esetén rendelkezésre állnak. A cím elnyerése egyúttal magas szakmai elismerést is jelent az MHTT azon tagjai számára, akik a kiírt feltételeknek maradéktalanul megfelelnek.

A cím megújításának és odaítélésének rendje

1. A címet 2003. szeptember 1-je előtt megszerzettek részére az MHTT elnöksége 2003. december 31-ig a szakértői cím fenntartására irányuló igényük írásban való bejelentése nyomán az új szakértői igazolványt automatikusan kiadta.

2. A cím jövőben az alábbi eljárási rend szerint ítéltető oda:

a.) A cím elnyerésére az MHTT azon tagjai pályázhatnak, akiknek tagdíjmaradásuk nincs.

b.) Tudományos fokozattal rendelkezők (PhD, CSc, DSc) esetében:

- a cím odaítélésére irányuló írásbeli kérelmet kell benyújtani az MHTT elnökségéhez;
- a kérelemhez – megfelelő módon kitöltve – csatolni kell a mellékletet képező adatlapot;

- csatolni kell továbbá a tudományos fokozat megszerzését igazoló doktori oklevél fénymásolatát, valamint az eljárási díj befizetését (átutalását) igazoló csekk (bizonylat, 3000 Ft) eredeti példányát vagy fénymásolatát.

c.) Tudományos fokozattal nem rendelkezők esetében:

- a cím odaítélésére irányuló írásbeli kérelmet kell benyújtani az MHTT elnökségéhez;
- a kérelemhez – megfelelő módon kitöltve – csatolni kell a jelen okmány mellékletét képező adatlapot;
- csatolni kell továbbá a kérelmet benyújtó személy szakmai, tudományos önéletrajzát, publikációinak, előadásainak jegyzékét, valamint az eljárási díj befizetését (átutalását) igazoló csekk (bizonylat) eredeti példányát, vagy fénymásolatát (2003-ban 1500 Ft, azután 3000 Ft).

d.) Az okmányokat teljeskörűen és megfelelően kitöltve az MHTT titkárságára (1101 Budapest, Hungária krt. 9–11., levélcím: 1581 Budapest, Pf.: 15.) kell benyújtani levélben vagy személyesen. A hiányosan beérkezett okmányokat a titkárság visszaküldi a jelentkezőnek, aki azt a hiánypótlás után – újabb eljárási díj megfizetése nélkül – ismételt benyújthatja.

e.) Az eljárási díjakat a Magyar Hadtudományi Társaság számlaszámára kell átutalni 10200854-32570715-00000000, vagy a titkárságtól beszerezhető postai utalványon kell befizetni.

f.) A benyújtott jelentkezési lapokat a társaság titkársága veszi nyilvántartásba, arról tájékoztatja az illetékes szakosztály vagy klub vezetését.

g.) Tudományos fokozattal nem rendelkező pályázó esetében bemutatkozó előadás megtartása szükséges, amelyet az Intéző Bizottság döntése alapján a pályázónak szakosztályában vagy klubjában kell megtartania. A jelentkezési okmányok ismeretében és a szóbeli előadás alapján a kijelölt szakosztály vagy klub ajánlást adhat, hogy az elnökség – egyéb szükséges feltételek megléte esetén – a szakértői címet ítélje oda a pályázó számára. Az ajánlást az MHTT Elnökségéhez kell továbbítani.

A szakosztály a jelölt tudományos tevékenységének, előadói vagy publikációs hiányosságai miatt az ajánlás kiadását meg is tagadhatja, amelyről a szakosztály vagy a klub elnöke tájékoztatja az MHTT Elnökségét. A szakosztályi ajánlás megtagadása a további eljárás folytatását kizárja, a szakértői cím megszerzésére irányuló kérelmet az MHTT Elnökségének első fokon el kell utasítania.

Elutasítás esetén a társaság elnökéhez lehet fellebbezést benyújtani, aki azt az Etikai Bizottság útján kivizsgálhatja, és új eljárást rendelhet el, vagy elutasíthatja a fellebbezést. Elutasítás esetén további jogorvoslatnak helye nincs. Az elutasított pályázó az elutasítástól számított 2 éven belül nem pályázhat újra.

h.) A beérkezett jelentkezési okmányok értékelése és a szakosztály pozitív ajánlása alapján, az MHTT elnöksége állást foglal a cím odaítéléséről és a jelentkezőt írásban értesíti az elnökség határozatáról, pozitív döntés esetén megküldi a címet igazoló tanúsítványt.

3. Az a személy, aki megszerezte a címet, jogosult szakértői minősítését a tudományos közéletben szokásos módon, névjegyén, önéletrajzában „A Magyar Hadtudományi Társaság Szakértője” szöveggel feltüntetni.

4. Az MHTT Titkársága a szakértők névjegyzékét, a szakértők által megadott elérhetőségekkel, kutatási területekkel a társaság honlapján feltünteti, az érdeklődők számára a szakértők névsorát rendelkezésre bocsátja, illetve ajánlja azokat. A szakosztályok saját honlapjukon az adott szakosztály szakmai, kutatási körébe tartozó szakértők névsorát, elérhetőségüket és kutatási területüket feltüntetik.

7. A szakértői cím visszavonásig érvényes és a szakértő mindaddig jogosult azt használni, ameddig tagsági viszonya a társasággal fennáll. A tagsági viszony megszűnésével a szakértőt a társaság törli a szakértői listáról, a törlés tényét a honlapján nyilvánosságra hozza.

8. Az MHTT Elnöksége – az illetékes szakosztály javaslatára, az MHTT Etikai Bizottságának állásfoglalása birtokában – egyszerű szavazattöbbséggel jogosult a szakértői listáról való törlésre minden olyan szakértő esetében, akinek szakmai tevékenységével kapcsolatban súlyos, bizonyítható kifogások merültek fel, illetve akinek magatartása megsértette a tudományos közéletben elfogadott normákat. A döntéssel kapcsolatban fellebbezni az MHTT elnökéhez lehet.

8. A szakértő tanácsadói tevékenységét saját nevében végzi. A szakértő és a megbízó közötti jogviszonyban a társaság semmilyen szerepet nem tölt be.

9. Az MHTT szakértői lista változásairól az elnökséget évente tájékoztatni kell.

Az MHTT Elnöksége

ADATLAP

*a Magyar Hadtudományi Társaság
Szakértője cím odaítéléséhez*

Név, rendfokozat:	
Születési idő, hely:	
Anyja neve:	
Lakcím:	
Telefon:	Fax:
Mobil:	E-mail:
Szakterület:	
Tudományos fokozat ¹ :	
Legmagasabb iskolai végzettség:	
Nyelvismeret:	

¹ PhD, CSc vagy DSc

A fenti adatok a valóságnak megfelelnek.

Budapest, 200 . . . . .

*****
A kérelmező aláírása

A Magyar Hadtudományi Társaság Szakértője cím tulajdonosai

<i>Név, rendfokozat, tudományos fokozat</i>	<i>Szakterület</i>
Dr. Barna Géza, nyá. mk. alezredes, CSc	Vegyvédelem, vegyvédelmi biztosítás, gyújtófegyverek, mesterséges ködök
Dr. Báthy Sándor ezredes, CSc	A hadsereg logisztikai ellátása háborús viszonyok között
Dr. Berek Lajos ezredes, CSc	Harcászat–hadművelleti művészet, a hadtudomány általános elmélete, a hadművészet története, csapatvezetés
Dr. Berkes Pál ezredes, CSc	Felsőoktatás, katonapedagógia, felsőfokú tisztképzés
Dr. Csabai Károly nyá. ezredes, CSc	Haderőszervezés és logisztika
Dr. Czövek László mk. alezredes, CSc	Repülőszerkezetek üzemeltetése, fedélzeti rendszerek működése, javítása, karbantartása, repülőesemények, védelemgazdaság
Dr. Dárdai Árpád	Távközlés, informatika, internet, adatkommunikáció, számítástechnika, elektronika
Farkasné dr. Zádeczky Ibolya őrnagy, PhD	Katonapedagógia, katonai neveléstörténet
Dr. Fenyves Péter alezredes, CSc	Elektronikai felderítés, adatfeldolgozási technológiák, információkezelési eljárások, külföldi hadseregek katonapolitikai, hadászati, hadművelleti kérdései
Dr. Gáspár Tibor mk. vezérőrnagy	Haditechnikai és anyagi-technikai biztosítás
Dr. Gergely Attila nyá. r. ezredes, CSc	Rendvédelem, biztonságpolitika, titkosszolgálati felderítés és terrorizmus
Dr. Gion Béla nyá. alezredes, CSc	Katonai élelmezés, intézményi étkezési rendszerek
Dr. Grósz Zoltán alezredes, PhD	ABV védelem és tűzvédelem
Dr. Haig Zsolt alezredes, PhD	Információs műveletek, vezetési hadviselés, elektronikai hadviselés
Dr. Hajdúné dr. Szakács Ágnes orvos és mérnök alezredes	Sugárvédelem, sugár-egészségügy, katasztrófavédelem és környezetvédelem
Dr. Hajma Lajos nyá. ezredes, CSc	Biztonságpolitika, NATO
Dr. Iván Dezső nyá. ezredes, CSc	A katonai repülés története
Jakobinyi Béla nyá. ezredes	Biztonságpolitika
Dr. Komáromi István r. dandártábornok	Rendvédelem
Dr. Kónya József hőr. ezredes, CSc	Határőrizet
Dr. Kovács István hőr. ezredes, CSc	Katonai pedagógia, hadtörténelem, határőrizet, határrendészet
Dr. Kovács Sándor mk. alezredes, CSc	Légvédelmi rakétatechnika, automatikus irányító rendszerek
Dr. Krizbai János ezredes, CSc	Katonai szociológia, szervezetszociológia, humánpolitika

<i>Név, rendfokozat, tudományos fokozat</i>	<i>Szakterület</i>
Dr. Lánszki János nyá. ezredes, CSc	Térképészet és katonaföldrajz
Dr. Lukács László mk. alezredes, CSc	Robbantás, műszaki zárás
Dr. Mészáros Gyula ezredes	A légierő hadászati, hadműveleti, harcászati alkalmazása, a repülések végrehajtása
Dr. Móricz Lajos, nyá. ezredes, DSc	A hadművészet általános kérdései, a mozgósítás, az önkéntes haderő
Nagy Béla tart. r. százados	Rendvédelem, biztonságpolitika, biztonságvédelmi szervezés
Dr. Nagy György nyá. hőr. ezredes, CSc	Biztonságpolitika, határőrizet, határforgalom-ellenőrzés
Dr. Nagy László nyá. ezredes, DSc	Biztonságpolitika
Dr. Opál Sándor nyá. r. alezredes, CSc	Rendvédelem
Dr. Pataky Iván nyá. ezredes, CSc	Polgári védelem, katasztrófavédelem, hadtörténelem
Dr. Párdi Mátyás nyá. r. alezredes, CSc	Katonai büntetőjog, katonai kriminológia, kriminalisztika
Dr. Pekó József nyá. ezredes	Védelmi doktrína, fegyveres erők és katonai védelem, hadászat és hadművészet
Dr. Peták György nyá. mk. ezredes, CSc	Repülőszerkezetek elméleti, üzemeltetési és üzemtartási kérdései
Dr. Ravasz István alezredes, CSc	Magyarország hadtörténete 1914–1945 között, hadtörténeti kronológia
Dr. Réger Béla alezredes, PhD	Logisztika, logisztikai informatika
Dr. Ruttai László mk. alezredes, PhD	Szakterület: légierő, légvédelem, rakétavédelem
Dr. Simon Ákos mk. ezredes, CSc	Vegyivédelem, környezetvédelem, biztonságtechnika
Dr. Szabó József, nyá. vezérőrnagy, DSc	Repülőharcászat, a légierő hadműveleti-harcászati alkalmazása, repülésbiztonság, az űrrepülés problémái
Dr. Szabó György alezredes, PhD	Hadtudomány
Dr. Szabó Gyula r. ezredes, PhD	Rendvédelem
Dr. Szabó-Kocsis János hőr. ezredes, CSc	A határőrizet általános elmélete és gyakorlata, határőrizet és vezetés
Dr. Teke András hőr. alezredes	Határőrizet
Dr. Turák János nyá. ezredes, CSc	Védelemgazdaság
Dr. Turcsányi Károly ezredes, CSc	Katonai logisztika, üzemfenntartás, üzemeltetési biztonság, haditechnikai biztosítás
Dr. Turmezei Péter, PhD	Elektronika
Dr. Ványa László mk. alezredes, PhD	Elektronikai hadviselés, információs hadviselés

Név, rendfokozat, tudományos fokozat	Szakterület
Dr. Varga József ezredes, CSc	Repülésbiztonság, katonai harci alkalmazás, repülőképzés
Dr. Várhegyi István nyá. ezredes, CSc	Biztonságpolitika, információs hadviselés, védelmi K+F
Dr. Vass Sándor őrnagy, CSc	Elektronikai hadviselés, elektronikai védelem, elektromágneses kompatibilitás
Dr. Zachar József nyá. ezredes, DSc	Újkori egyetemes és magyar politikatörténet és hadtörténet

A Magyar Hadtudományi Társaság szakértőiről a társaság titkársága adhat további információt a 432-90-00/ 29-684 telefonon.

Változások a szerkesztőbizottság összetételében

A Hadtudomány szerkesztőbizottsága testületként részt vesz minden szám előkészítésében: a főszerkesztő előterjesztése alapján megvitatja és szerkesztési alapként elfogadja a számok tervezett tartalmát; időszakonként közös döntéssel részt vesz a folyóirat feladatainak formálásában, alakításában. A testület ülésein kívül a bizottság tagjai szakterületükön képviselik a társaság fórumának érdekeit, népszerűsítik azt, és közreműködnek olyan közérdekű szaktémák feltárásában, szakirodalmi jellegű megírásuk szervezésében, amelyek megjelennek a kiadványban.

Az MHTT fórumának élén tizenkét főszerkesztőbizottság áll, közöttük többen a folyóirat alapítása (1992) óta tagjai a testületnek. Az elmúlt év végén a szerkesztőbizott-

ság négy tagja: dr. Ács Tibor, dr. Gáspár Tibor, dr. Opál Sándor és dr. Turák János – más irányú elfoglaltságaik miatt – kérték a bizottsági tagságuk alóli felmentésüket.

Dr. Nagy László a szerkesztőbizottság elnöke – az MHTT elnökségének és intézőbizottságának tájékoztatása után – eleget téve a kérésnek, írásban is megköszönte a nevezetteknek a több éven át végzett eredményes munkát, amelyet a folyóirat élén, a testület tagjaiként és a főszerkesztő segítőjeként a hadtudományi szakirodalom szervezésében kifejtettek. Egyidejűleg felkérte dr. Kádas Gézát, dr. Király Lászlót, dr. Kovács Istvánt és dr. Oroszi Antalt a szerkesztőbizottságban történő közreműködésre.

Főszerkesztő

Milyen lesz a XXI. századi Magyar Honvédség?

Azt már gróf Zrínyi Miklós zászlósúr, tábornok, költő, hadvezér és katonai teoretikus tanulságként leszűrte magának – amint azt hadtudományi műveiben sokszor és sokoldalúan elemzett is –, hogy a hadtudomány tapasztalati tudomány, amely mondanivalóját csak és kizárólag (de az előzményektől egyáltalán nem függetlenül) a kor, korszak, időszak körülményeiből kiindulva fogalmazhatja meg. Mégpedig oly módon – teszem hozzá –, hogy a hadügyben, a hadszervezetben volt, meglevő és újonnan jelentkező fontos jelenség, esemény, folyamat értelmezéséhez vagy a helyes válaszok megalkotásához s az ésszerű döntések meghozatalához figyelembe vesszük Euripidész görög drámaíró és hadvezér reánk maradt, 18. töredékében olvasható azon tanácsát, hogy – az előbb elsorolt események, változások kapcsán – tüzetesen vizsgáljuk meg a következőket: „honnan eredt vajon az?, hogyan? és mi a célja?” (utóbbit illetően mi a kimenetele, az eredménye és a hatása?).

Azért bocsátottam mindezeket előre, mert bár nem voltak kiplakátolva a ZMNE IMO konferenciatermének a falán, az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottság itt tartott, A XXI. század Magyar Honvédsége; haderőátalakítás és tudomány legfontosabb kérdései című tanácskozása a fentiek szellemében járt el. Megnyitójában dr. Ács Tibor nyá. ezredes, a Hadtudományi Bizottság elnöke is utalt rá: a kor és a gyakorlat sok kérdést indikál, amelyek névelikének a megválaszolása roppant nehéz.

Gondoljunk a következőre – mondotta –: Milyen legyen a magyar társadalom hadserege? Milyen objektív és szubjektív okok jelentkeznek ennek megvalósulása-megvalósítása során? Majd a lehetséges cselekvés irányultságára vonatkozóan gróf Széchenyi Istvánra hivatkozott, aki nemcsak bírálta – amiként 200 évvel korábban Zrínyi tábornok is – a XIX. század közepére teljesen elavult magyar hadügyet, hanem a kortársakat és az utókorban munkálkodókat (tehát a hadtudománnyal ma és a jövőben foglalkozókat is) arra intette, hogy a magyar hadügyet az élenjáró elveknek-tanoknak megfelelően kell alakítani, fejleszteni.

Azon előadás révén, amelyet *Haderő-átalakítás és honvédelmi közigazgatás* címmel dr. Fehér József, a HM közigazgatási államtitkára tartott, szembesülhettünk azzal, az előbbi téma tudományos tartalma minden összetevőjének feltárása, elemzése és meghatározása miszerint az élenjáró elvek megléte ellenére is még mintegy tíz évet igényel. A sorozott tömeghadsereg helyett létrejövőben levő önkéntességen alapuló haderő miatt például a polgári közigazgatásnak egy sor olyan gyakorlati-szervezési feladatokat-funkciókat kell átvennie, amilyenekkel eddig még nem találkozott.

Hasonló irányultságú nehézségek szerepeltek abban az előadásban is, amelyet *Védelmi felülvizsgálat és a modern haderő* címmel dr. Szenes Zoltán altábornagy, a HVK főnöke tartott. *Modern hadseregre gondolunk* – mondotta –, *olyanra, amely a lehetőségeinkhez igazodik*. Hiszen egy katonai személyi felszerelése ma Magyarországon 860–900 ezer forintba kerül. Ezért el kell döntenünk, hogy milyen képességeket tudunk létrehozni. A létrejött és létrehozandó katonai kötelek oldaláról nézve: *megfogható, alkalmazható, átdobható, bevethető* azok a jelzők, amelyek az igényelt képességet leginkább kifejezik. A védelmi felülvizsgálat éppen ezt szolgálta.

A HB tagjai közül kérdezők – dr. Bognár Károly nyá. ezredes, dr. Mórocz Lajos nyá. vezérezredes, dr. Szabó József nyá. vezérőrnagy – a mélyebb összefüggések jobb megismerési lehetőségei iránt érdeklődtek, illetve felvetették, miért nem igénylik jobban, rendszeresebben a szakemberek a hadtudósok véleményét a problémák megoldásához.

Összefoglalásként: a világ, amelyben most élünk bonyolult, s a jövőben egyre bonyolultabbá válik. Nagyon is időszerű volt tehát a HB által annak a témakörnek a görcső alá vétele, hogy milyen legyen s milyen lesz a XXI. századi Magyar Honvédség, ha meg akar felelni az eléje állított követelményeknek és helyt akar állni a folyamatosan változó – ezáltal új és új kihívásokat generáló – körülményeknek és elvárásoknak.

Varga Mihály

Contents

Péter Deák:	Force independent factors and conditions on development of the Hungarian Defence Forces	3
Attila Demkó:	Changes of the security political environment of the Republic of Hungary	17
Ferenc A. Szabó:	International migration and security	27
József Szabó:	Hungarian Air Force and change of aircraft types	39
József Pekó:	Strategical issues of force modernisation	53
János Krizbai:	Challenges of employment policy of the Hungarian Defence Forces	68
Lajos Hajma:	New trends of force development	76
Imre Seebauer:	Theory of military leadership and force modernisation	87
Miklós Jánoscsák:	Economical planning of force development	99
János Sallai:	German experiences on police co-operation in border regions	108
Tibor Kovács:	Engineer tasks of support of surviving ability of troops	115
	Book presentation	123
	Society news	127

Inhalt

Péter Deák:	Ausserstreitkraftliche Voraussetzungen und Wirkungen auf die Entwicklung der Ungarischen Armee	3
Attila Demkó:	Veränderungen der sicherheitspolitischen Umwelt der Republik Ungarn	17
Ferenc A. Szabó:	Internationale Migration und Sicherheit	27
József Szabó:	Die ungarische Luftwaffe und der Typenwechsel	39
József Pekó:	Strategische Fragen der Streitkräftenreform	53
János Krizbai:	Beschäftigungspolitik der Ungarischen Armee und derer Herausforderungen	68
Lajos Hajma:	Neue Tendenzen der Entwicklung der Streitkräften	76
Imre Seebauer:	Militärische Führungstheorie und Streitkräftenreform	87
Miklós Jánoscsák:	Wirtschaftliche Planung der Entwicklung der Streitkräften	99
János Sallai:	Deutsche Erfahrungen der polizeilichen Zusammenarbeit an den Grenzgebieten	108
Tibor Kovács:	Pionieraufgaben der Unterstützung von Truppenüberlebensfähigkeit	115
	Buchpräsentationen	123
	Die Nachrichten der Gesellschaft	127

Содержание

Пётр Дсак:	Внесвоенные условия и влияния в резервах Венгерской Армии	3
Аттила Демко:	Изменения условий политики безопасности Венгерской Республики	17
А. Ференц Сабó:	Международная миграция и безопасность	27
Йожеф Сабó:	Венгерские воздушные силы и типы изменений	39
Йожеф Пеко:	Несколько стратегических вопросов по военной реформе	53
Янош Кризбай:	Штатная политика	68
Лайош Хайма:	Новые тенденции в развитии Вооружённых Сил	76
Имре Шээбоуэр:	Теория военного управления и оценка проверки обороны	87
Миклош Ярошак:	Эксперименты развития Вооружённых Сил и опыт экономического планирования	99
Янош Шаллаи:	Опыт взаимодействия пограничников и полиции	108
Тибор Ковач:	Степень сравнения инженерных задач в условиях на выживание	115
	Список использованной литературы	123
	Новости общества	127

Tájékoztató a tagsági díj befizetéséről

Az MHTT Elnöksége kéri a társaság tagjait, hogy

MIELŐBB
fizessék be a 2004. évi tagdíjat!

Az éves tagsági díj a munkaviszonyban lévőknek 2000 Ft,
diákoknak és nyugdíjasoknak 1000 Ft.

Akik rendezik tagdíjukat,
a Hadtudomány című folyóirat 2004. évi számait
térítésmentesen megkapják. A tagdíjat a megküldött
készpénz-átutalási megbízáson kérjük feladni.

A társaság folyóiratát,
a Hadtudományt azok az állampolgárok is megrendelhetik,
akik nem tagjai a társaságnak.

Megrendelés esetén a befizetést
az MHTT Titkársága által megküldött
„Készpénz-átutalási megbízás” nyomtatványon kell eszközölni.
A társaság számlaszáma: 10200854-32570715-00000000

A tagdíj befizetésével,
a belépéssel és a folyóirat megrendelésével kapcsolatos
kérdéseivel forduljon az MHTT Titkárságához:

1101 Budapest X., Hungária krt. 9–11.
Levélcím: 1581 Budapest, Pf.: 15.
Telefon: 432-9000/29-684 mellék.